

Josep PERARNAU I ESPELT

L'ALLOCUTIO CHRISTINI..... D'ARNAU DE VILANOVA*
Edició i estudi del text

Publicades en els dos volums anteriors les peces principals, més equilibrades i menys polèmiques, de la controvèrsia que mestre Arnau de Vilanova hagué de sostenir entre el 1299 i el 1305 com a conseqüència de la publicació del *De tempore adventus Antichristi* i de la tesi segons la qual les informacions proporcionades per la *Biblia*, i en particular pel *Llibre de Daniel*, afegides a d'altres «revelacions» bíbliques o extrabíbliques, permetien de preveure la presència i l'actuació del principal Anticrist els anys 1376-1378 i la fi del món per a un segle més tard, poc més o menys,¹ sembla no sols arribada l'hora ans ésser urgent d'oferir un altre text doctrinal del mateix mestre a fi d'equilibrar més d'acord amb la veritat de les coses la imatge d'Arnau de Vilanova que podria resultar excessivament parcial o esbiaixada de la consideració exclusiva o preponderant d'aquells textos escatològics.

*En les pàgines d'aquest estudi són utilitzades les sigles següents:

EHRLE = FRANZ EHRLE, *Arnaldo de Villanova e i «thomatistae»*, dins «Gregorianum», I (1920), 475-501.

FINKE, *Aus den Tagen... Quellen* = Heinrich FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz' VIII. Funde und Forschungen* (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen, II), Münster i. W., Aschendorf 1902, CCXXIV i 296 pp.

MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...* = Marcelino MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles*. II. *España romana y visigótica*. Edición preparada por D. Enrique SÁNCHEZ REYES (Edición nacional de las Obras Completas de Menéndez y Pelayo, XXXVI), Santander, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1947, 498 pp.

POU I MARTÍ = JOSEP M. POU I MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Vic, Editorial Seráfica 1930, 534 pp.

BORGES = SALVADOR DE LES BORGES, *Arnau de Vilanova moralista* (Arxius de la Secció de Ciències, XXV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1957, 122 pp.

1. La indicació dels anys esmentats es troba tant en el *De tempore adventus Antichristi* com en el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, ATCA, VII-VIII (1988-1989), 169, línies 1519-1522, i *ibid.*, 92, línies 726-730, respectivament).

Així s'explica la decisió d'oferir l'*Allocutio christini de hiis quae conveniunt homini secundum propriam dignitatem creaturae rationalis ad inclitum dominum tertium Fredericum, Trinacriae regem illustrem*. L'opció és, de més a més, justificable per dues raons complementàries: d'una banda, es tracta d'una obra arnaldiana encara inèdita i de l'altra, per allò que en permet d'endevinar el títol, el seu és un tema antropològic, adient per a obtenir l'equilibri al qual ens acabem de referir.

Segons l'estat actual dels coneixements,² el dit text s'hauria conservat en llengua llatina en les tres següents còpies manuscrites:

Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. lat. 3824, ff. 217c-226a. Copiat l'any 1305. És descrit a continuació.³

Metz, Bibliothèque Municipale, ms. 173, ff. 1-13.⁴

2. Aquesta és la informació que hom pot trobar en el darrer dels inventaris d'obres espirituals arnaldianes, el de Francesco SANTI, *Gli «Scripta spiritualia» di Arnau de Vilanova*, dins «Studi Medievali», Terza Serie, XXVI (1985), 977-1014, en concret 990, núm. 30; també publicat dins el seu *Arnau de Vilanova. L'obra espiritual* (Història i societat, 5), València, Diputació Provincial 1987, 260, núm. 30.

3. La informació sobre aquest volum es basava fins ara en les notícies sobre els textos que hi són copiats donades per FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CXVII-CXXXI.

4. Dissortadament, el ms. 173 de Metz, Médiathèque de la Ville, desaparegué víctima de la Segona Guerra Mundial, tal com hom pot veure en el *Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France*. Tome LIII. *Manuscrits des Bibliothèques Sinistrées de 1940 à 1944*, París, Bibliothèque Nationale 1962, 12.

Aquest fet deplorable sembla que justifica que en reproduïxi les notícies que hom en donà, ja fa força més d'un segle (cosa que confirmaria la justificació), dins el *Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques des Départements*. Tome V. *Metz - Verdun - Charleville*, París, Imprimerie Nationale 1879, 77-78: «Nº 173. In-folio sur papier. (Recueil.) - 1º Liber qui intitulatur Expositio Geraldii de Solo super nonum Almansoris. - Incipit: «Volens Deus propter immensitatem sue bonitatis.» - 2º Antidotarius magistri Arnaldi de Villa Nova. - Incipit: «Lamentabatur Ypocrates eo quod.» - 3º Incipit libellus regiminis Arnaldi de Confortatione visus, secundum sex res non notabiles. - Incipit: «Quoniam natura multipliciter subjecta est.» - 4º Incipit libellus de conferentibus et nocentibus principibus membris corporis Arnaldi de Villa Nova. - Incipit: «Et est sciendum breviter quod lac.» - 5º Incipit tabula magistri Arnaldi de Villa Nova. - Incipit: «Cum Ypocrates more sapientis.» - 6º Libellus de conversatione medicorum. - Incipit: «Venerabilis magister videns necessitatem et desiderium practicum.» - 7º Epistola missa domino regi Francorum per magistrum Arnaldum de Villa Nova. - Incipit «Cum ad locum unde flumina exeunt.» - 8º Tractatus de redargutione illorum qui reprehendunt Carturiensem (!) super administratione carniuum, in mortis articulo, editus per magistrum Arnaldum de Villa Nova. - Incipit: «Adversum me loquebantur.» - 9º Epistola missa fratribus Predicatoribus qui sunt Parisius per m. Arnaldum, etc. - Incipit: «Salus et pax vobis.» - 10º Ejusdem Epistola fratribus Predicatoribus Montis Pessulani. - Incipit: «Artificis eterni magnalia.» - 11º Ejusdem Epistola fratribus Minoribus Montis Pessulani. - Incipit: «Quamvis rerum opifex.» - 12º Ejusdem Epistola conventui Sancti Victoris. - Incipit: «Splendor immaculate religionis.» - XIV siècle.

«De la cathédrale de Metz.- Deux colonnes. Écriture cursive.- 1º Se termine ainsi: «Et finitur liber iste qui intitulatur expositio, etc. Finitus est scriptus die xxix. mensis aprilis,

Oxford, Bodleian Library, Canonici Lat. Misc., 370, ff. 184-217. Copiat entorn del 1484.⁵

Seguint la trajectòria de les publicacions de textos d'Arnau de Vilanova en aquestes pàgines,⁶ també en la present ocasió hauria preferit d'oferir un text que no coincidís amb el que hom pot considerar que serà el definitiu, basat en la còpia de l'actual Vat. lat. 3824. Però no havent-se conservat (o almenys essent-me desconeguda) una còpia de l'*Allocutio christini...* més primitiva que la del manuscrit esmentat, em veig en la precisió d'acollir-m'hi. D'altra banda, les característiques de les edicions de textos arnaldians en aquestes pàgines, en les quals els textos editats van precedits de llarga introducció, acompanyats, ultra que de l'aparat

anno m. ccc. nonagesimo 2.» - 8º «Explicit tractatus, etc. Finitus die penultima novembris anni nonagesimi quarti.»

Cal dir que, almenys en allò que ateny el text que ens ocupa, no és gens encertada la descripció de la primera obra, a la qual hom dóna el títol d'un llibre no arnaldia, quan, en canvi, l'incipit és justament el de la nostra *Allocutio christini...* Ens consta que la descripció d'aquell manuscrit és equivocada perquè, gairebé de forma contemporània, Barthélemy HAURÉAU, *Arnould de Villeneuve, médecin et chimiste*, dins «Histoire Littéraire de la France». Tome XXVIII. *Suite du Quatorzième siècle*, París, Imprimerie Nationale 1881, 118, corregia el catàleg en informar-nos que l'*Allocutio...* es trobava en les tretze primeres columnes del ms. 173 de Metz. Ocupava, per tant, tres folis i la primera columna o corondell del quart. La confusió amb Guerau de Solo es podria explicar d'aquesta manera: després de la primera columna del foli quart, seguia copiat per mà idèntica i potser sense espai d'entremig l'*Expositio super nonum Almansoris* de l'esmentat Guerau, al final de la qual hi havia el colofó, amb la dada que la còpia de la dita *Expositio* hauria estat enllestida el 29 d'abril del 1392. Tal com indica la paraula «Recueil» en començar la descripció, el volum era clarament factici i, per allò que toca Arnau de Vilanova, n'aplegava tant textos mèdics com espirituals; i quant a aquests, amb l'*Allocutio...* i el *De esu carniū ordinis Carthusiensis*, trobem quatre de les cartes que acompanyaven sengles exemplars del *Tractatus de mysterio cymbalorum* a destinataris 'francesos', començant pel rei, Felip el Bell.

L'única esperança de conèixer el text de la còpia de les obres arnaldianes presents en el manuscrit de Metz ara perdut es trobaria en l'herència literària de Barthélemy Hauréau, si aquest hagués posseïda transcripció dels dits textos i aquesta hagués estat conservada en algun fons francès privat o públic. Desitgem-ho i que es pugui saber aviat.

5. Aquest volum fou descrit per H. O. COXE, *Catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Bodleianae*. Pars III. *Codices graecos et latinos canonicianos complectens*, Oxford 1854, 713-714 i completà la llista dels textos arnaldians que hi són copiats Pere BOHIGAS I BALAGUER, *El repertori de manuscrits catalans. Missió a Anglaterra*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XII (1927), 418-419, pàgines aplegades en el recull del mateix autor *Sobre manuscrits i biblioteques* (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 10), Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1985, 27-28.

6. Vegeu les declaracions respectives en els meus *El text primitiu del De mysterio cymbalorum Ecclesiae d'Arnau de Vilanova. En apèndix, el seu Tractatus de tempore adventus Antichristi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 50-51; i *L' Ars catholicae philosophiae (primera redacció de la Philosophia catholica et divina) d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text, ibid.*, X (1991), 9 i 53.

crític, de dos altres aparats, el de fonts i el de notes complementàries, i completats amb taula de tots els mots del text editat, fan que la nostra sigui molt diversa de la que deurà ésser la definitiva, si manté les característiques editorials del primer volum. Espero, almenys, que la present edició serveixi de preparació per a la definitiva, de tant de temps esperada.

El manuscrit vaticà, tot i haver servit per a l'edició total o fragmentària de textos a estudiosos tan il·lustres com Marcelino Menéndez y Pelayo,⁷ Franz Ehrle,⁸ Heinrich Finke⁹ o Josep M. Pou i Martí,¹⁰ no ha tingut, fins a la data, una descripció que permeti de conèixer-ne tant el conjunt com nombre de detalls. Per aquesta raó, comencem aquestes pàgines amb la seva descripció, en la qual emprarem la metodologia aplicada en altres estudis de manuscrits.¹¹

Seguirà l'intent de veure tant la doctrina exposada com la seva significació i aquesta dins l'obra d'Arnau de Vilanova i dins el context doctrinal d'aquell començament del segle XIV. Després vindrà l'edició crítica del text i les dues taules de mots i de citacions bíbliques.

Descripció del Vat. lat. 3824

El volum té en la coberta una superfície de 223 x 160 mm i 60 mm de gruix de coberta a contracoberta. L'enquadrernació és de pell rossa cobrint tapes de fusta. Tant coberta com contracoberta presenten en el marge una cenefa, dins els angles tant externs com interns de la qual hi ha

7. *Historia de los Heterodoxos españoles*.² Tomo III (BONILLA Y SANMARTÍN, Obras completas del Exmo. Sr. Don Marcelino Menéndez y Pelayo), Madrid, Victoriano Suárez 1917, 179-225.

8. *Arnaldo de Villanova e i «Thomatistae»*. *Contributo alla storia della scuola Tomistica*, dins «Gregorianum», I (1920), 475-501. Abans d'ell, ultra Heinrich Finke (cf. la nota següent), se n'havia servit Wilhelm BURGER per a la seva edició del *Dialogus de elementis catholicae fidei* en *Römische Beiträge zur Geschichte der Katechese im Mittelalter* dins «Römische Quartalschrift», XXI (1907 = [(Kirchen)geschichte], 159-197, en concret, 173-194.

9. *Aus den Tagen... Quellen*, CXVII-CCXI.

10. *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Vic, Editorial Seráfica 1930, 34-130. En temps posteriors, se'n serviren GRAZIANO DI SANTA TERESA per a la seva edició del *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*, dins «Divinitas», XI (1967), 829-844; també Candido MESINI per a la seva dins «Apollinaris», LII (1979), 305-328 (cf. ATCA, I (1982), 365, núm. 156).

11. La metodologia és l'exposada en el meu *Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. I. Volums amb textos catalans* (Studia, textus, subsidia, III), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 1982, 10-16.

figures geomètriques. Resten senyals (p.e., els forats dels claus) dels dos tancadors, totalment perduts, cosa que obliga a preguntar si eren de metall noble. El llom, dividit per les quatre relligadures, presenta cinc seccions. En la primera hi ha etiqueta antiga amb el número del volum escrit en vermell; en la terça, etiqueta moderna de la BIBL. AP. VATICANA // Vat. lat. // i, amb guarismes marcats mecànicament, la xifra del manuscrit, 3824. La cara interior de la portada de fusta té, escrit amb llapis: «Vat. / Vat. lat. 6949, f. 133v (op. 128) / 3824 - 68*».

Entre la coberta i el cos del volum, trobem: en primer lloc, un fragment de paper, també existent entre el cos del volum i la contracoberta; la longitud d'aquest paper és la dels folis, però només té 42 mm d'amplària; hi són enganxats els caps de cinc franges de vitel·la, que recobreixen el llom dels fulls corresponent als cinc sectors del llom de pell en els espais no ocupats per les quatre relligadures. En segon lloc, tant entre la banda de la coberta com en la de la contracoberta hi ha un plec de paper de dos fulls doblats, de les mateixes mides que els folis del volum; la filigrana d'aquests fulls és un escut, al centre del qual hi ha una M somada d'estrella de sis puntes, idèntic, segons que sembla, al de la col·lecció de Briquet 8392 (Ferrara 1580; Fabriano 1596). En els quatre resultants folis de portada trobem: en el cap de pàgina del f. Ir, «68», escrit per mà potser del segle XVI; al peu de la pàgina «Vat. / 3824», totes dues anotacions escrites amb tinta, la darrera del segle XIX; sota aquesta, amb llapis (¿de mà del cardenal Franz Ehrle?) «17 dic. 1924. Osservato il taglio del f. 156 [sic] e dell'ultimo foglio»; en el f. IIv es repeteix l'etiqueta blava del sector tercer del llom; al cap de pàgina del f. IVv: «Vat», escrit amb llapis. Algunes almenys d'aquestes dades porten a preguntar-se si l'actual enquadernació no fou realitzada a darreries del segle XVI.

El cos del volum és constituït per un full doblat (ff. V-VI) i trenta-tres plecs de quatre fulls de pergamí, doblats, dels quals s'han de restar el foli final del plec penúltim i el del darrer, en total 264 folis, els dos primers numerats amb xifres romanes i els altres amb xifres aràbigues. La superfície dels folis resultants del doblec dels fulls és de 223 x 153 mm; a continuació, estudiarem per separat els dos primers folis de pergamí i el conjunt dels dos-cents seixanta-dos restants.

I

Ff. V-VI. Aquest full doblat, constituent dos folis, és reforçat en el llom amb franja de pergamí.

Al f. Vr hi ha dues línies raspades, el text de les quals potser deia:

«In hoc volumine sunt tractatus .xxviii. magistri Arnaldi de Villa nova» / «Introductio in librum Joachim» amb lletra gòtica cursiva. Sota, escrit amb llapis, «Vat».

F. VIa-b: *Inc.*: In hoc uolumine sunt per ordinem sequentes editiones seu tractatus. Primo, scilicet, Jntroductio... *Exp.*: ...Vltimo: presentatio facta burdegalie coram summo pontifice domino Clemente quinto. 254».

Ed.: MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...*, 263, nota 1; FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CXVII-CXVIII.

Aquesta llista d'obres d'Arnau de Vilanova copiades en el present volum fou escrita en dos temps pel mateix copista que hi escriví els tractats arnaldians (els dos darrers títols foren escrits en temps posterior a aquell, en què ho foren els vint-i-sis primers, paral·lelament a la respectiva còpia dels mateixos tractats escrits pel dit copista). Aquests dos folis, per tant, formaven part del volum ja en la seva constitució més primitiva i la llista d'obres arnaldianes fou completada mentre el volum es trobava encara en mans del copista primitiu; en canvi, el títol del text afegit qualque any després en els darrers folis, l'*Epistola ad gerentes zonam pelliceam*, ja no fou afegit en la dita llista. Una mà contemporània posà el títol que encapçala aquesta pàgina: *Arnaldi de villa noua tractatus*.

II

Els trenta-un primers plecs del cos del volum són uniformes, constituïts per quatre fulls de pergami, doblats, relligats amb cordill al centre del plec; la col·locació dels fulls en el plec segueix l'ordre de carn - pèl - pèl - carn; al final dels plecs, reclam; els plecs trenta-dosè (ff. 249-255) i trenta-tresè (ff. 257-263) són coixos, de 4/3 per manca del darrer foli de cada un, els quals serien els folis 256 i 264, respectivament, ara perduts. No s'hi veu altra numeració que la unitària dels folis de tot el conjunt, escrita amb xifres aràbigues primitives, de la 1 a la 263, numeració, però, que és posterior a la còpia del darrer text del volum (l'*Epistola ad gerentes zonam pelliceam*); els números que compten els folis són de la mateixa mà que escriví els corresponents a cada una de les obres arnaldianes en la llista del f. VIa-b, que ja coneixem.

1.- Ff. 1a-12d. *Jncipit introductio in librum [canc Joachim] de semine scripturarum, que est de prophetis dormientibus, siue de dormientium prophetijs. Inc.*: JN effectibus diuini secreti adeo mirabile sapiencie rete contextitur... *Exp.*: ...donec plene fuerit eruditus in omnibus eruditus. *Explicit introductio in librum Joachim etcetera. Deo gratias.*

ARNAU DE VILANOVA, *Introductio in librum Ioachim de semine scripturarum*¹²

Gl bg; CA 2; DD 1614; S 1

Ed.: MANSELLI, «Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», núm. 63 (1951), 43-59.

2.- Ff. 13a-28d. *Jncipit allocutio super significatione nominis Thetagramaton: tam in lingua hebrayca quam latina et super declaratione misterij trinitatis evidentibus rationibus atque signis. Inc.: Pluries affectau, karissime pater, ut semen illud hebraice lingue... Exp.: ...ac etiam de ipsis clarius iudicare. Actum in castro Medulionis [corr int lin et in mg Medullionis] tercia die ante festum beate amatricis domini Marie Magdalene. Anno eiusdem domini Millesimo ducentesimo Nonagesimo secundo. Explicit liber de nomine Thetagramaton.*

ARNAU DE VILANOVA, *Allocutio super significatione nominis tetragramaton*

Gl bh; CA 3; DD 1615; S 2

Ed.: CARRERAS I ARTAU, «Sefarad», IX (1949), 80-105.

Ed. de fragments: FINKE, *Aus del Tagen... Quellen*, CXXVII-CXIX.

3.- Ff. 29a-43b. *Jncipit alphabetum catholicorum ad inclitum dominum Regem Aragonie¹³ pro filijs erudiendis in elementis catholice fidei. Inc.:*

12. Després de les identificacions de cada un dels trenta-un tractats del Vat. lat. 3824 hi ha la corresponent referència als catàlegs d'obres arnaldianes, citats mitjançant les sigles següents:

H = Barthélemy HAURÉAU, *Arnauld de Villeneuve, médecin et chimiste* (citats en la nota 4).

Gl = Palémon GLORIEUX, *Repertoire des maîtres en théologie de Paris au XIIIe siècle*, núm. 211 (Études de Philosophie Médiévale, XVII), París, J. Vrin 1933, 418-439.

CA = Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Les obres teològiques d'Arnauld de Vilanova*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia, XII (1936) = Homenatge a Antoni Rubió i Lluch. Miscel·lània d'Estudis Literaris, Històrics i Lingüístics, II», 217-231; resumit en el *Catálogo bibliográfico cronológico de las obras teológicas de Arnaldo de Vilanova*, inclòs dins Tomás i Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Historia de la Filosofía Española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV. I. Apéndice I-II*, Madrid, Asociación Española para el Progreso de las Ciencias 1939, 641-647.

DD = Manuel C. DÍAZ Y DÍAZ, *Index Scriptorum Latinorum Medii Aevi Hispanorum* (Acta Salmanticensia, XIII, 1-2), Salamanca, Universidad 1958, 328, núm. 1607-344, núm. 1710 (*Arnaldus de Vilanova magister medicinae*).

S = Inventari citat en la nota 2.

13. La grafia d'aquesta paraula en el ms. Vat. lat. 3824, f. 29a és «Aragoñ», sense cap abreviatura corresponent a una «i»; per això, transcriu «Aragone»; en canvi, la del Vat., Borgh. 205, f. 9b és «aragonum».

Es tu fidelis? Sum, domine. Quare dicis te esse fidelem? Quia habeo rec-
tam fidem... *Exp.*: ...sed etiam necessarium est ut opere seruiamus ei.
Explicit alphabetum catholicorum. Deo gratias.

ARNAU DE VILANOVA, *Alphabetum catholicorum sive de elementis catho-
licae fidei*

H CXX; Gl bi; CA 4; DD 1629; S 4

Ed. BURGER, «Römische Quartalschrift / (Kirchen)geschichte», 21
(1907), 173-194.

4.- Ff. 43c-50b. *Jncipit tractatus de prudentia catholicorum scola-
rium. Inc.*: Qvi indiget sapientia postulet a deo, qui dat omnibus... *Exp.*:
...qui propter semet ipsum operatus est uniuersa. Amen. Explicit tracta-
tus de [*seq* doctrina c *canc*] prudentia catholicorum scholarium. Deo gra-
tias.

ARNAU DE VILANOVA, *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium*
Gl bj; CA 5; DD 1630; S 7

Ed.: GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», 11 (1967 = Miscellanea
André Combes), 821 (425)-844 (448); MESINI, «Apollinaris», 52
(1979), 305-328.

5.- Ff. 50c-78c. *Jncipit tractatus de tempore aduentus antichristi.*
Inc.: Constitui super uos speculatores. audite uocem tube... *Exp.*: ...et
assertio augustini .xx°. de ciuitate dei. Explicit tractatus de tempore [*add*
in mg aduentus] antichristi. Benedictus deus.

ARNAU DE VILANOVA, *Tractatus de tempore aduentus antichristi*

H CXIII (i H CXVIII, la segona part?); Gl bk; CA 6; DD 1631; S

8

Ed.: PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-
1989), 134-169.

Ed. fragmentària: FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CXXIX-CLIX.

6.- Ff. 78d-98a. *Jncipit tractatus de misterio cymbalorum ecclesie. ad
priorem et monachos scale dei. Inc.*: Qvi interrogant, interrogent in abela.
et sic proficient... *Exp.*: ...misterium cymbalorum ecclesie breuiter (*seq* en
exp) enodatum ad ceteros deriuari. Explicit tractatus de misterio cimbalor-
um ecclesie. Deo gracias. Laudate dominum in cimbali bene sonantibus.
Laudate eum in cimbali iubilationis. Omnis spiritus laudet dominum
Jhesum Christum Amen.

ARNAU DE VILANOVA, *Tractatus de misterio cymbalorum ecclesiae*

H CXIV; Gl bt; CA 9; DD 1643; S 11

Ed.: PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-
1989), 53-107.

Ed. de fragments: EHRLE, «Gregorianum», I (1920), 473, nota 3; POU I MARTÍ, *Visionarios...*, 53-55.

7.- Ff. 98b-110c. *Jncipit tractatus epistolarum christini: ad principes catholicos et precones.*

7/1.- Ff. 98b-100c. *Fratribus ordinis predicatorum qui sunt parisiis. Inc.: Salus et pax uobis et abundantia caritatis... Exp.: ...uestrarum orationum suffragia tota deuotione postulo impertiri.*

7/2.- Ff. 100c-101c. *Fratribus predicatoribus Montispezzulani. Inc.: Artificis eterni magnalia tanto periculosius... Exp.: ...uoce sublimiori celebriter consummare.*

7/3.- Ff. 101b-c. *Fratribus Minoribus parisiis. Inc. DEUS qui pluuiam serotinam ab antiquo promisit... Exp.: ...per uos accrescant spiritualium suffragiorum munera largiora.*

7/4.- Ff. 101d-102d. *Fratribus Minoribus Montispezzulani. Inc.: Quamuis rerum opifex ad ymaginem sui... Exp.: ...ipsorum gladio caput trucidans eorumdem.*

7/5.- Ff. 102d-104c. *Abbati et conuentui sancti [f. 103a] victoris parisiis. Inc.: Splendor immaculate religionis, qui nunquam in uestro collegio... Exp.: ...tam mirabiliter quam misericorditer emanare.*

7/6.- Ff. 104c-105a. *Fratribus uallis magne. Inc.: Cvm in thesauris altissimi gemmarum aceruos... Exp.: ...uobis tradendum commisi presentium portitori.*

7/7.- Ff. 105a-107c. *Dominis Auxitano. et burdegalensi. Inc. Quamuis in orbe toto religionis catholice sydera prelatorum... Exp.: ...mitto uobis per latorem presentium copiam operis supradicti.*

7/8.- Ff. 107c-108a. *Angelo ecclesie valentine. Inc. Licet raptus apostoli proponatur cunctis fidelibus... Exp.: ...ut laudes eius in nouo munere summi patris satagant innouare.*

7/9.- Ff. 108a-c. *Angelo Ebredunensis ecclesie. Inc. Crebra suauitatis aromata, que longe diffusa... Exp.: ...laudibus ipsius adiciat nouos cantus.*

7/10.- Ff. 108c-109b. *Angelo altisodorensis ecclesie. [f. 108d] Inc.: Celestis prouidentie lux eterna, que de mortalibus efficit angelos... Exp.: ...quod sacris possim uobiscum colloquijs gratulari.*

7/11.- Ff. 109b-110b. *Inclito domino Regi francorum. Inc.: Cvm ad locum unde flumina exeunt... Exp.: ...per ministerium offero presentium literarum. Datum Janue .XV. kalendas decembris.*

7/12.- Ff. 110b-c. *Inclito domino Regi Aragonum Inc.: Quia didici pro constanti quod diuine sapientie pabula... Exp.: ...donec tempora consignata fuerint oportuna. Expliciunt epistole. Deo gratias.*

ARNAU DE VILANOVA, *Tractatus epistolarum christini*

H CXXII; Gl bu1-12; CA 42-53; DD 1644-1654; S 56-67

Ed.: CARRERAS I ARTAU, «Estudios Franciscanos», 49 (1948), 392-403.

Ed. parcial: EHRLE, «Gregorianum», I (1920), 488, nota 6: *Fratribus Ordinis Praedicatorum Parisius* (fragment); POU I MARTÍ, *Visionarios...*, 48-49, nota 4: *Fratribus Minoribus Parisius*; 48-50: *Fratribus Minoribus Montispessulani*; 35-36: *Fratribus Ordinis Praedicatorum Parisius* (fragment); 48, nota 2: *Inclito domino Regi Aragonum* (fragment).

8.- Ff. 110d-135c. *Jncipit philosophia catholica et diuina tradens artem adnichilandi uersutias maximi antixristi et omnium membrorum ipsius: ad sacrum collegium Romanorum. Inc.: Homines pestilentes dissipant ciuitatem. Ad quorum dissipationem... Exp.: ...eloquiis sacri textus irritabuntur, sed insuper ratione. Explicit phylosophia catholica. Benedictus Deus.*

ARNAU DE VILANOVA, *Philosophia catholica et diuina*

H CXVII; Gl bv; CA 10; DD 1655; S 12

Ed.: PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 57-162.

Ed. fragmentària: POU I MARTÍ, *Visionarios...*, 61-62 (= f. 120r); 56-57 (= f. 128r).

9.- Ff. 135d-160a. *Jncipit apologia de uersutijs atque peruersitatibus pseudo theologorum et religiosorum, ad magistrum Jacobum albi [seq co canc et exp] canonicum Dignensem. Inc.: Ad ea que per uestras literas intimastis, uestre karitati rescribo... Exp.: ...ut deus ipsos pro sui misericordia restituat sanitati. Explicit apologia de uersutijs atque peruersitatibus pseudo theologorum et religiosorum. Deo gratias. Amen.*

ARNAU DE VILANOVA, *Apologia de uersutijs atque perversitatibus pseudo theologorum et religiosorum*

H CXV; Gl ca; CA 11; DD 1659; S 14

Ed. de fragments: MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...*, 271, nota 1; FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CLXIII-CLXXII; EHRLE, «Gregorianum», I (1920), 496-497 i 498; POU I MARTÍ, *Visionarios...*, 77, nota 2.

10.- Ff. 160b-166b.

10/1. F. 160b-d. *Casus eulogij subsequentis. Inc.: Ad introductionem legendorum audiat tota presens ac uenerabilis multitudo... Exp.: ...uolo inde facere unum breue et clarum eulogium.*

10/2. Ff. 161a-166b. *Jncipit eulogium de noticia uerorum et pseudo apostolorum. Inc.: Quoniam apostolus ad thessa. admonet ac ortatur... Exp.: ...faciatis exinde copiam, sal-[f. 166b]-ua uestri laboris mercede.*

Explicit eulogium de noticia uerorum et pseudo apostolorum. Benedictus Deus. [*Man recentior in mg Finis*]

ARNAU DE VILANOVA, *Eulogium de notitia uerorum et pseudoapostolorum*

H CXVI; Gl cc; CA 12; DD 1660; S 15

Ed. CARRERAS I ARTAU, «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», V (1950), 33-44.

Ed. de fragments: MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...*, 267, nota 2; FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CXXI-CXXII.

11.- Ff. 166c-170d. *Jncipit Denunciatio Gerundensis contra fratrem bernardum de podio cercoso predicatorem.*¹⁴ *Inc.*: Coram uobis, Reuerendo patre ac domino episcopo Gerundensi, propono ego... *Exp.*: ...et uolo quod cunctis petentibus inde copiam faciatis.

ARNAU DE VILANOVA, *Denunciatio Gerundensis*

H CXXI; Gl cb 1; CA 13; DD 1661 I; S 17

Ed. CARRERAS I ARTAU, «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», V (1950), 44-52.

Ed. de fragments: MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...*, 268, nota 1.

12.- Ff. 170d-172c. *Jncipit Denunciatio secunda contra eundem fratrem bernardum De podio cercoso predicatorem.* *Inc.*: Coram uobis, reuerendo patre ac domino bernardo, dei gratia Ge-[f. 171r]-rundensi episcopo... *Exp.*: ...per me uel per meum procuratorem fueritis requisitus.

ARNAU DE VILANOVA, *Altera denunciatio Gerundensis*

Gl cb 2; AA 14; DD 1661 II; S 18

Ed.: CARRERAS I ARTAU, «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», V (1950), 52-54.

Ed. de fragment: MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...*, 268-269, nota 1; EHRLE, «Gregorianum», I (1920), 486, nota 2.

13. Ff. 172c-174d. [*Jncipit denunciatio tertia contra eundem fratrem Bernardum de Podio cercoso predicatorem*]. *Inc.*: Coram uobis, reuerendo uiro domino Guillelmo Raymundi de Flaciano... *Exp.*: ...et cunctis petentibus ex eis copiam faciatis.

14. L'estada de fra Bernat de Puigcercós a Girona els anys 1302-1303 acaba d'ésser confirmada amb la publicació de les actes dels capítols provincials d'Aragó de l'orde dominicana: Adolfo ROBLES SIERRA, *Actas de los Capítulos Provinciales de la Provincia Dominicana de Aragón, correspondientes a los años 1302, 1303, 1304, y 1307*, dins «Escritos del Vedat», XX (1990), 237-285, en particular 242 i 255. Hom pot veure el resum d'aquest article en la secció de *Notícies bibliogràfiques* III d'aquest volum, entre les corresponents al segle XIV.

ARNAU DE VILANOVA, *Tertia denuntiatio Gerundensis*

Gl cb 3; CA 15; DD 1661 III; S 19

Ed.: FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CLXXII-CLXXVII; CARRERAS I ARTAU, «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», V (1950), 54-58.

Ed. de fragments: MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...*, 269, notes 1 i 2 (en la nota 1 cal corregir la referència al foli, car no és 142, ans 172); EHRLE, «Gregorianum», I (1920), 473, nota 3 i 484, nota 5.

14.- Ff. 175a-180a. *Jncipit Confessio ylerdensis de spurcitijs pseudo religiosorum. Inc.: Qvoniã scriptura sacra testatur quod uirtuosum est... Exp.: ...omni petenti copiam faciendo. Explicit confessio ylerdensis. Benedictus Deus.*

ARNAU DE VILANOVA, *Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum*

Gl cd; CA 16; DD 1662; S 20

Ed. de fragments: MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...*, 270, nota 1; FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CXXII-CXXIII.

15.- Ff. 180b-181b. *Denunciatio prima facta Massilie cum Gladio. Inc.: IN nomine domini nostri Jhesu Xristi. Amen. Anno Incarnationis... Exp.: ...uicarij seu rectoris [seq prouincie canc] Massilie, etc.*

ARNAU DE VILANOVA, *Denunciatio prima facta Massiliae*

Gl cf 1; CA 17; DD 1673; S 21

Ed. de fragments: MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...*, 275, nota 2; EHRLE, «Gregorianum», I (1920), 492, nota 1.

16.- Ff. 181c-192b. *Jncipit Gladius iugulans thomatistas ad magistrum Jacobum albi, canonicum Dignensem. Inc.: Qvia scripsistis michi, carissime, quod post recessum meum... Exp.: ...ueritas atque pax et gratia domini nostri Jhesu Xristi. A M E N. Explicit Gladius iugulans thomatistas. Deo gratias.*

ARNAU DE VILANOVA, *Gladius iugulans thomatistas*

Gl ce; CA 18; DD 1669; S 22

Edició preparada: REHO, Università di Bari.

Ed. de fragments: EHRLE, «Gregorianum», I (1920), 498-501.

17.- Ff. 192b-193b. *Denunciatio secunda facta Massilie cum carpinatione. Inc.: IN nomine Domini nostri Amen. Anno incarnationis eiusdem... Exp.: ...inde scripsi, supposito signo meo.*

ARNAU DE VILANOVA, *Denunciatio secunda facta Massilie*

Gl df 2; CA 19; DD 1763; S 23

Ed. de fragments: FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CXXIII; EHRLE, «Gregorianum», I (1920), 492, nota 1.

18.- Ff. 193c-202a. *Jncipit carpinatio poetrie theologi deuiantis ad dominum Marcellum canonicum Cardonensem. Inc.:* Letificauit spiritum meum, karissime, dominus G. Raynaudi... *Exp.:* ...membra sua multiplicantis cotidie seducantur. Explicit carpinatio, etc.

ARNAU DE VILANOVA, *Carpinatio poetriae theologi deviantis*

Gl cg; CA 20; DD 1670; S 24

Ed. de fragments: FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CXXIII-CXIV.

19.- Ff. 202b-204b. *Jncipit Denunciatio tertia facta Massilie. Inc.* In nomine Domini. Amen. Anno incarnationis eiusdem... *Exp.:* ...et mei, Rostagni maurelli, etc.

ARNAU DE VILANOVA, *Denuntiatio tertia facta Massiliae*

Gl cf 3; CA 21; DD 1673; S 25

Ed. de fragments: FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CXXIV.

20.- Ff. 204c-214c. [Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI postridie kl. iunii a. D. M CCC IV data] *Inc.:* Reuerendissime patrum mortalium, tua paternitas... *Exp.:* ...sicut Christus est ueritas, uera est hec scriptura. Explicit. Deo gratias.

ARNAU DE VILANOVA, *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI postridie kl. iunii a.D. M CCC IV data*

Gl ci; CA 22; DD 1668; S 26

Ed.: PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 201-214.

Ed. de fragments: MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...*, 272, nota 1; FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CLXXVII-CXCII; EHRLE, «Gregorianum», I (1920), 478, nota 3, i 490, nota 4.

21.- Ff. 214d-217c. *Jncipit protestatio facta perusij coram domino camerario summi pontificis. Inc.:* In nomine domini amen. anno natiuitatis eiusdem .M^o. CCC^o. iiii^o... *Exp.:* ...meoque consueto signo signaui rogatus. Explicit protestatio facta Perusij. Deo gratias.

ARNAU DE VILANOVA, *Protestatio facta Perusii coram domino Camerario Summi Pontificis*

Gl cj; CA 23; DD 1671; S 27

Ed.: PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 215-218.

Ed. incompleta: FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CXCII-CXCVII.

Ed. de fragments: MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...*, 277, nota 1; EHRLE, «Gregorianum», I (1920), 480, notes 1 i 3; POU I MARTÍ, *Visionarios...*, 62-66. Ed. del fragment inicial: EHRLE, *Historia Bibliothecae Romanorum Pontificum tum Bonifatianae tum Avenionensis*, I, Roma 1890, 11.

22.- Ff. 217c-226a. *Incipit allocutio christini¹⁵ de hijs que conveniunt homini secundum propriam dignitatem creature rationalis ad inclitum dominum* [f. 217d] *tercium fredericum, Trinacrie regem illustrem. Inc.: Uolens deus propter immensitatem sue bonitatis comunicare... Exp.: ...quantum requirit doctrina proposita. Sit nomen domini benedictum. Amen. Explicit allocutio xristini de hijs que conueniunt homini secundum propriam dignitatem creature rationalis.*

ARNAU DE VILANOVA, *Allocutio christini de hijs quae conveniunt homini secundum propriam dignitatem creaturae rationalis*

H CXII; Gl ck; CA 25; DD 1672; S 30

Ed.: PERARNAU en les pàgines següents.

Ed. de fragments: FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CXCVII-CCI.

23.- Ff. 226b-230b. [Tractatus qui incipit 'Adversum me loquebantur']. *Inc.: Aduersum me loquebantur qui sedebant in porta... Exp.: ...cuius oculis cuncta patent. Et cui laus et gloria in secula seculorum. A M E N.*

ARNAU DE VILANOVA, *De non esu carniium in Carthusia*

H LIX; Gl cl; CA 24; DD 1663; S 28

Ed.: CHAMPIER, *Arnaldi de Villanova Opera medica omnia*, Lió 1504; Venècia 1505; Lió 1509, 1520; Venècia 1527; Lió 1532; Basilea 1585; Lió 1586.

Ed. de fragments: SALVADOR DE LES BORGES, *Arnau...*, 61, nota 88.

24.- Ff. 230c-231d. *Domino bonifacio summo pontifici. Inc.: Sanctissimo patri domino bonifacio, dei gratia summo pontifici, A. de uilla noua... Exp.: ...incolumem annis plenis. Datum ubi supra .iiij. kalendas Septembris.*

ARNAU DE VILANOVA, *Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et divina ad Bonifacium VIII*

Gl bw; CA 54; DD 1656; S 68

Ed.: MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...*, 274, nota 1 i 2; FINKE, *Aus den*

15. Normalment aquesta paraula ha estat llegida pels autors com a «christiani» i àdhuc com a «christiana». Però la grafia tant ací com en les cartes que acompanyaven el *De mysterio cymbalorum* és ben clara, tant en el Vat., Borgh. 205, f. 63 b, com en el Vat. lat. 3824, f. 98 b.

Tagen... *Quellen*, CLX-CLXII; PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 197-198.

25.- Ff. 231d-232d. *Collegio dominorum Cardinalium. Inc.*: Sublimis reuerentie patribus atque sacro dominorum cardinalium cetui... *Exp.*: ...me presentet collegio beatorum. Datum Nissie.

ARNAU DE VILANOVA, *Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et divina ad Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales*

Gl bz; CA 55; DD 1657; S 69

Ed.: PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 199-200.

Ed. de fragments: FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CLXII-CLXIII.

26.- Ff. 232d-233c. *Domino Bremundo domino Montisferrarij. Inc.*: Ego uox clamantis, etc. Contemplatus eloquiorum uestrorum... *Exp.*: ...regnicolam suum constituat uos pietas in eternum.

ARNAU DE VILANOVA, *Epistola ad Bremundum, dominum Montisferrarii*

Gl cm; CA 63; DD 1710; S 76

Ed.: CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, X), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1950, 25-26.

27. Ff. 233d-234d. *Bartholomee Montaneri. Inc.*: Literas uestre caritatis accepi, sed mihi non fuit... *Exp.*: ...placuerit communicare liberaliter et letanter.

ARNAU DE VILANOVA, *Epistola ad Bartholomaeam Montaneri*

Gl cn; CA 57; DD 1665; S 70

Ed.: CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari...* (citada en la fitxa anterior), 26-27.

Ed. parcial: DIEPGEN, *Arnald von Villanova als Politiker und Laien-theologe*, Berlín-Leipzig 1909, 100-102.

28.- Ff. 235a-237b. *Jncipit dancia illustris regis Aragonie^{15a} cum comento domestici serui eius. [Dancia] Inc.*: Mayre de déu e fylha... *Comentum Inc.*: Omnes catholici presides... *Exp. [Dancia]*: ...de peccat quens exylha. *Exp. [Comentum]*: ...ut mater (n *canc*) misericordie preseruare, conferendo uirtutem. Explicit Dancia cum comento. Deo gratias. Benedictum sit nomen Domini nostri Jhesu xristi. Benedictaque et uenerabilis sit uirgo dei genitrix Maria. Et omnis militia celestis in domino collaudetur. Amen.

15a. Vegeu la nota 13.

ARNAU DE VILANOVA, *Dancia Jacobi II cum commento Arnaldi de Vilanova*

Gl co; CA 26; DD 1677; S 31

Ed.: DE LOLLIS, «Revue des Langues Romanes», XXXI (1887), 289-295.

Ed. de la *Dancia*: FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CXXIV-CXXV; CLUZEL, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XVII (1957-1958), 354-358.

Ed. d'un fragment de la mateixa: MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...*, 282; SALVADOR DE LES BORGES, *Arnau...*, 86-87.

Scriptum, correctum ac completum fuit hoc uolumen in Montepessulano in uigilia pentecostes, anno Domini .M°. .CCC°. quinto.¹⁶

29.- Ff. 237c-254c. *Jncipit antidotum contra uenenum effusum per fratrem Martinum de Atheca predicatorem, aduersus denunciations finallium temporum ad reuerendum patrem episcopum Maioricensem. Inc.: Credo, karissime pater, quod a uestra memoria non efluxerit... Exp.: ...Jpsi ergo ut regi seculorum immortalis, sit solum laus et gloria in eternum. AMEN. Explicit antidotum.*

ARNAU DE VILANOVA, *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, praedicatorem*

Gl cq; CA 28; DD 1674; S 29

Ed. de fragments: FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CXXV-CXXVI; EHRLE, «Gregorianum», I (1920), 480, nota 5; 487, nota 1; i 501.

30.- Ff. 254d-261d. [Praesentatio facta Burdegaliae coram domino summo pontifice Clemente VI]. *Inc.: IN nomine domini nostri amen. vniuersis per presens... Exp.: ...meoque signo consueto signauis rogatus. Explicit presentatio burdegalie. Benedictus deus in seculum seculi. Amen.*

ARNAU DE VILANOVA, *Praesentatio facta Burdegaliae coram domino summo pontifice Clemente VI*. Text incomplet per manca del f. 246, arrancat del volum, però que existia en fer la numeració dels folis.

Gl cr; CA 29; DD 1675; S 33

Ed. incompleta: MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia...*, 283, nota 3; FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CCII-CCXI.

16. En el lloc del seu inventari d'obres d'Arnau de Vilanova acabat d'esmentat, Palémon Glorieux data del 5 de juny del 1305 el *Commentum* a la dança de Jaume II. Però en el manuscrit, l'única data consignada en aquest punt no fa cap referència a l'acabament d'una obra d'Arnau, ans a l'acabament de la còpia de les vint-i-vuit primeres obres arnaldianes en el volum que ens ocupa. Les obres ja devien ésser acabades amb major o menor anterioritat.

Ed. de fragments: EHRLE, *Historia...*, 10; i «Gregorianum», I (1920), 479, nota 6.

31.- Ff. 262a-263d. [Epistola ad gerentes zonam pelliceam]. *Inc.*: [C]unctis uiuere uolentibus in euangelica paupertate consulo... *Exp.*: ...erit quamuis non gerat materialiter...

ARNAU DE VILANOVA, *Epistola ad gerentes zonam pelliceam*. Text incomplet per manca del darrer foli del volum, arrancat.^{16a}

Gl cv; CA 40?; DD 1676; S. 37

Ed.: PERARNAU, «Revista Catalana de Teologia», I (1976), 508-512.

Ed. de la primera pàgina: FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, CCI-CCII; ed. d'algun fragment: POU I MARTÍ, *Visionarios...*, 86-87, nota.

Fora del darrer text, el volum fou escrit per mà única en una superfície de pàgina de 118 x 108 mm, en dos corondells separats per 10 mm; la distància entre corondell i lloç és de 18 mm, la que hi ha entre corondell i tall extern dels folis, 30 mm; són marcats tant el marc de la pàgina com el dels corondells i les trenta-quatre línies, també en el text darrer o corresponent al núm. 31. Els trenta textos primers són escrits amb tipus de lletra gòtica formada, tirant a «littera rotunda». La lletra dels dos darrers folis, corresponents al text núm. 31, és també gòtica, més menuda que la primera, amb una tirada incipient vers la cursivitat. Les lletres capitals i els calderons són escrits alternativament amb tinta vermella o blava. Les lletres capitals són il·luminades amb dibuixos geomètrics realitzats amb tinta dels dos colors esmentats. Les rúbriques inicials dels textos, en vermell. La numeració dels folis, amb xifres àrabiques arcaïques (amb l'excepció dels folis X-XII, numerats per la mateixa mà amb xifres romanes), fou realitzada poc després de constituït el volum en la seva materialitat actual i de copiats tots els textos que ara hi figuren. Tot el text fins al f. 237b fou acabat de copiar el 5 de juny del 1305 a Montpeller; els folis que van del 237c al 261d foren escrits per la mateixa mà dels anteriors després del 24 d'agost del 1305, data de la *Praesentatio facta Burdegaliae coram summo pontifice Clemente V*; el text núm.

16a. Darrerament aquest text ha estat identificat sencer a Gènova, Biblioteca Universitària, Mss. G. Gaslini, A. IX. 27, ff. 99-101, tal com hom pot veure en Oriana CARTAREGIA, *I manoscritti «G. Gaslini» della Biblioteca Universitaria di Genova*, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato 1991, 14. El dit volum porta el títol de l'obra: *Epistola ad gerentes zonam pelliceam*. Remercio l'autora per haver-me proporcionat la notícia, les variants en relació al text vaticà editat per mi, i el fragment final que allí i en la meua edició manca.

31, *Epistola ad gerentes zonam pelliceam*, fou copiat entorn del 1309, data del text esmentat. Per tant, la numeració és posterior a la darrera data. En canvi, la taula del foli inicial, f. VIr, fou escrita entre el 5 de juny i el 24 d'agost del 1305, completada poc després d'aquesta data i ja no perfeccionada amb la indicació corresponent al darrer text. Hi ha moltes correccions textuais escrites de la mateixa mà del copista principal. No es podria descartar la intervenció d'un corrector. De més a més, el volum conserva mostres d'haver estat llegit fins al pas del segle XV al XVI, car hi ha correccions que semblen pertànyer al temps del Cisma d'Occident i d'un altre lector almenys que escriu amb lletra humanística cursiva molt evolucionada, segurament de darreries del segle XV; una nota marginal del f. 57r és clarament datable del 1458; la mà posterior, datable del final del segle XV, de lletra humanística avançada, escriu amb tinta morada i ha deixat mostres en gairebé totes les pàgines. Sovintegen les mans d'atenció o d'altres signes, com són creus. En els ff. 50c, 78d, 98b, 110d, 135d, 161a, al marge de la rúbrica inicial dels respectius tractats o de la primera ratlla del text, una mà posterior a la del copista escriví una «A», equivalent a «Arnaldi».

Resum esquemàtic del tractat

Diversos autors han ofert resums del contingut de la nostra *Allocutio christini de hiis quae conveniunt homini secundum propriam dignitatem creaturae rationalis*, resums que en general s'han fixat en la seva segona part, la política.¹⁷ Justament per això serà encara més convenient de començar l'estudi del text oferint esquematitzat el seu contingut doctrinal.

17. El primer a resumir-lo sembla haver estat Barthélemy HAURÉAU, *Arnauld de Villeneuve, médecin et chimiste*, dins *Histoire Littéraire de la France*, XXVIII. *Suite du quatorzième siècle*, París, Imprimerie Nationale 1881, 118-119, el qual, ultra l'inicial, en reporta fragments i, després d'haver estigmatitzat la primera part: «...ce ne sont que paraphrases sans originalité sur de maximes banales. On ne s'y arrête pas», ens diu que «la partie de l'ouvrage où il s'agit de la politique est plus curieuse... Le premier des axiomes est, en politique, celui-ci: Les rois sont d'institution divine...» i copia més o menys complet el text de les nostres línies 303-313, 392-395 i 425-433; Paul DIEPGEN, *Arnald von Villanova als Politiker und Laientheologe* (Abhandlungen zur Mittelalter und Neueren Geschichte, 9), Berlín i Leipzig, Walter Rotschild 1909, 40-41, es limita a extractar la part relativa al rei, segurament perquè Heinrich FINKE, *Aus den Tagen... Quellen*, dedica poc més d'una pàgina a copiar frases de la primera part de l'*Allocutio christini*... (pp. CXCVII-CXCVIII) i més de dues a fragments de la segona (CIC-CCI); després d'ell, i copiant-lo gairebé al peu de la lletra, Mercedes von HEUCKELUM, *Spiritualistische Strömungen an den Höfen von Aragon und Anjou während der Höhe des Armuts-*

I. 1-3. Títol-incipit

II. 4-19. Conceptes teològics fonamentals entorn del pla de Déu per a la salvació de l'home i de la capacitat de l'home per a realitzar-lo

a) 4-7. A fi de fer-lo partícip de la seva benaurança, Déu ha dotat l'home de les potències amb les quals (fora del cas dels infants morts sense baptisme, lín. 16-21), aquest s'ha d'assegurar la qualitat dispositiva a la dita benaurança

b) 8-13. La qualitat dispositiva és la summa justícia, que consisteix a estimar i lloar Déu sobre tot

c) 19. Per això, Déu ha dotat l'home de raó i d'intel·ligència.

d) 20-42. L'ús de la intel·ligència i de la raó d'acord amb el pla de Déu

aa) 20-28. La intel·ligència ha de conèixer Déu en ell mateix i la raó l'ha d'endevinar en les criatures, a fi d'estimar Déu i de lloar-lo

aaa) 29-33. En aquesta vida, mitjançant les criatures, l'home coneix la potència, saviesa i bondat de Déu

bbb) 34-38. Mitjançant l'Escriptura, l'home sobrepassa el coneixement de Déu proporcionat per les criatures

III. a) 39-226. El primer pas en la dinàmica salvadora d'arribar a ésser partícip de la benaurança de Déu condueix del coneixement a l'amor a Déu

streites, publicat en la mateixa col·lecció, núm. 38, Berlín i Leipzig, Walter Rotschild 1912, 16, resumeix fins al màxim: «Frei von eschatologischen Spekulationen, entwirft dem König ein ideales Bild seiner Herrscherpflichten, an deren Spitze sie die Gerechtigkeit stellt, vor der kein Ansehen der Person gelte». En canvi, Karl Leopold HRTZFELD, *Studien zu den religiösen und politischen Anschauungen Friedrichs III. von Sizilien* (Historische Studien, 193), Berlín, Emil Ebeling 1930, 17, es limita a esmentar-lo.

Tornem a subratllar les obligacions del rei envers la justícia, en tant que doctrina específica concretada en les línies 381-440 del nostre tractat, FRANCISCO ELÍAS DE TEJADA, Gabriel PERCOPO, *Historia del pensamiento político catalán. Tomo III. La Valencia clásica (1238-1479)*, Sevilla, Ediciones Montejuorra 1965, 73, dins el capítol intitulat *El espiritualismo político de Arnau de Vilanova*, 51-80. Darrerament, FRANCESCO BRUNI ha seguit pel mateix camí en el seu *La cultura e la prosa Volgare nel '300 e nel '400*, dins *Storia della Sicilia*, Volume Quarto, Nàpols, Società Editrice 1980, 192: «L'operetta è un elogio della giustizia, e cioè della virtù per la quale si avvicina a Dio, e gli tributa onore e lode, operando virtuosamente; in particolare Arnaldo, che scrive per Federico III, sostiene che il re è tenuto ad essere giusto oltre che come singolo, anche per la sua posizione pubblica. I regnanti dovranno dunque rendere giustizia a tutti, ed esercitare una speciale funzione di controllo su quei funzionari che, mossi dal desiderio del guadagno più che dall'amore per la giustizia, ricoprono cariche dello stato, amministrativi e giudiziari, e lasciano impunita le malefatte dei ricchi, inappagate le legittime aspirazioni dei poveri. Chi governa ispirandosi a criteri di giustizia si avvala del potere che gli discende da Dio e ottiene anche i vantaggi temporali della stabilità e dell'ampiamiento del suo regno».

aa) 39-42. La consideració de les criatures i de les Escripures encén en ell l'amor a Déu

bb) 43-226. Les consideracions que abranden en l'home l'amor a Déu

a) 43-47. L'amor de l'home a Déu s'enforteix considerant la mesura que aquest amor ha de tenir i la utilitat que en deriva

b) 48-121. La mida de l'amor de l'home a Déu es pot deduir de la sobirana dignitat de Déu i dels beneficis que l'home n'ha rebut

aa) 48-51. Formulació de la tesi d'aquesta secció

bb) 52-79. La mida amb què l'home ha d'estimar Déu es dedueix dels beneficis de la creació

aaa) 52-59. Dels beneficis personals

bbb) 60-69. Dels beneficis que completen la persona

ccc) 70-79. Dels beneficis comuns a tota l'espècie humana

cc) 80-116. La mida de l'amor a Déu es pot deduir dels beneficis de la redempció

aaa) 80-104. Dels beneficis vinculats al fet de l'Encarnació

bbb) 105-116. Dels beneficis vinculats al fet de la Passió i

Mort de Jesús

dd) 117-121. Per tant, Déu estima sense mida i ha d'ésser estimat sense mida

c) 122-226. La mida de l'amor de l'home a Déu també es dedueix dels resultats d'aquell amor tant en l'altra vida com en aquesta

aa) 122-124. Formulació de la tesi

bb) 125-164. Els resultats «in patria» són la inexpressable benaurança eterna

cc) 165-226. Els resultats en aquest món són prosperitat i seguretat

aaa) 167-178. La prosperitat és garantida pel fet que Déu és el millor dels amics i per tant vol sempre el millor

bbb) 179-226. La seguretat, que s'estén àdhuc al moment de la mort, es basa en el fet que:

aaaa) 181-195. el dimoni fa vores a l'autèntic amador de Déu

bbbb) 196-220. l'autèntic amador de Déu conserva prudentment el temor filial o conjugal i no lliga el seu amor a les criatures

cccc) 221-226. No estant lligat a res d'aquest món, no tem la mort

IV. 227-480. La dinàmica que del coneixement i de l'amor a Déu condueix a la seva lloança

a) 227-231. Principi: qui estima el bé suprem l'ha de lloar de paraula i d'obra, en privat i en públic

- b) 232-255. La lloança a Déu de paraula en privat i en comunitat
 aa) 232-245. Lloança a Déu en privat
 aaa) 233-234. Consisteix a saludar-lo i donar-li gràcies, tal com és explicat en el *Dialogus*...
 bbb) 235-245. Consisteix en pregàries com la d'aquestes línies a Jesús Crucificat
 bb) 246-255. La lloança a Déu en comunitat consisteix a dir paraules o quasi-paraules de Déu, de forma que els oients en lloïn Déu
 c) 256-480. La lloança a Déu per obra consisteix en els actes de virtut que ennobleixen l'home i el rei
 aa) 256-259. Referència a Mt V, 16
 bb) 260-480. Les obres, per les quals Déu és lloat, són les virtuoses que ennobleixen l'home
 aaa) 260-267. Principi: si vols assegurar la salut de l'ànima, conserva la noblesa
 bbb) 268-297. Aplicació del principi
 aaaa) 268-280. al llebrer i al falcó
 bbbb) 281-297. a l'home
 ccc) 298-309. Conseqüència, tant per al comportament d'una persona privada com per al d'una de pública: fer allò que és a l'altura de la pròpia dignitat
 aaaa) 302-303. La persona privada ha de practicar la justícia per a ella mateixa
 bbbb) 303-309. La pública, de més a més, l'ha de practicar en els súbdits, evitant injustícies, torts, contumèlies i enganys
 aaaaa) 310-381. Anàlisi de l'obligació pública d'evitar la injustícia
 aaaaaa) 330-323. Els estrangers han d'ésser tractats com els súbdits
 bbbbbb) 324-325. Els de condició baixa han d'ésser tractats com els d'alta
 cccccc) 326-359. La justícia no sols ha d'ésser practicada, ans també estimada
 aaaaaaa) 334-339. Amb preocupació interior constant
 bbbbbb) 340-359. I fent-se present en tot el territori de la pròpia jurisdicció^{17a}

17a. El text de les dues línies 345-346 d'aquest apartat, comparat amb les dades proporcionades per la *Fórmula d'abjuració d'un matrimoni de valdesos barcelonins*, publicada en aquest volum, demostra la distància doctrinal que separava Arnau de Vilanova dels moviments càtars de la primera meitat del s. XIII.

aaaaaa) 360-381. Destí contraposat del príncep just i de l'injust

bbbbbb) 382-384. El príncep ha d'evitar de fer tort a ningú, tal com s'ha dit de la injustícia

ccccc) 385-411. També ha d'evitar les quatre formes de contumèlia de Déu: menyspreu dels pobres, profanació de coses sagrades, pecat contra natura i engany contra Déu i el proïsme

dddddd) 412-440. Ha d'evitar l'engany de Déu i del proïsme

aaaaaaa) 412-421. L'engany de Déu consisteix en aparentar religiositat insincera

bbbbbbb) 422-440. L'engany del proïsme consisteix a disfressar de bé públic allò que només és egoïsme privat

eeeeee) 441-480. Conseqüències contraposades en el príncep just i en el tirà: amor o refús dels súbdits

V. 481-514. Tres comparacions a favor de qui s'ocupa en pensaments que ennobleixen l'home i el rei, abranden el cor i fomenten la lloança de Déu

VI. 515-516. Èxplícit

La dinàmica de les idees

L'estructura del tractat en el seu conjunt no pot ésser més lineal i clara: després dels conceptes bàsics explicats en la introducció (4-38), l'autor presenta una exposició d'acord amb la qual l'exercici de la intel·ligència fet d'acord amb el pla de Déu (o complint la finalitat que Déu ha donat a la intel·ligència) condueix a l'amor a Déu (39-224) i aquest a la seva lloança tant de paraula com d'obra, tant en privat com en públic (225-480). L'escrit s'acaba amb unes comparacions que ajuden a exposar, d'una banda, i a comprendre, de l'altra, l'objectiu de l'autor (481-514).

Els conceptes bàsics de la introducció són ben travats: la realització del pla de Déu, consistent a comunicar a l'home una participació en la seva benaurança, només pot fer-se realitat si, fora de casos excepcionals com el dels infants que moren després d'ésser batejats, troba en aquell una disposició interior, que ací és anomenada la «summa justícia» i identificada amb l'amor i amb la lloança a Déu per damunt de tot. Alhora, Déu ha dotat l'home de les potències necessàries per a arribar a la dispo-

sició esmentada: la intel·ligència i la raó, la primera de les quals pot conèixer Déu en Ell mateix i la segona cospa en les coses creades la potència, saviesa i bondat del Creador, i, encara més important, pot i ha d'aprofitar el coneixement superior de les dignitats divines proporcionat per Déu mateix en les divines escriptures.

Si no m'erro, tota l'estructura del tractat és esbossada en el seu primer paràgraf, en el qual trobem ben distints els dos passos que són el corresponent a Déu i el corresponent a l'home. De part de Déu hi ha la dotació de l'home amb unes potències determinades i necessàries («...in-signivit eam [*la criatura racional*] illis potentiis...»); de part de l'home la possibilitat de servir-se'n a fi d'assolir la qualitat necessària per a merèixer la benaurança («...quibus posset acquirere qualitatem...»). El corresponent a la part de Déu és objecte de l'exposició de les quaranta-quatre primeres línies; el corresponent a l'actuació de l'home servint-se de les seves potències per a arribar al màxim d'amor i de lloança a Déu i així merèixer la benaurança que Déu li té destinada és exposat en tot el restant de l'opuscle (49-514).

En el cos del tractat trobem algunes formulacions que no són explicades i d'altres que ho són amb major o menor extensió. I així, ja en començar el cos de l'exposició trobem unes quantes afirmacions que l'autor devia considerar tan evidents, que era suficient d'enunciar-les:

-si hom vol encendre en ell mateix l'amor a Déu ha de contemplar en les criatures les perfeccions divines i meditar-les en les escriptures (39-42);

-si hom vol enfortir en ell la flama de l'amor a Déu ha de considerar quina és la mida amb què cal estimar Déu i els avantatges que tal amor proporciona (43-47);

-si hom vol conèixer la mida amb què ha d'estimar Déu, considerarà l'eminència de la dignitat de Déu i la mida amb què Déu ha amidat el seu amor a l'home (48-51).

La darrera afirmació és llargament explicada. I així veiem que, segons mestre Arnau de Vilanova, tal mida és deduïble dels beneficis que Déu ha fet a l'home, tant dels que pertanyen a la creació com dels que són vinculats a la redempció. En els primers distingeix els favors fets a cadascú personalment i els atorgats a tota l'espècie humana. Els fets a cadascú personalment són primer l'ésser home (56-57), i en segon lloc els favors vinculats a l'ésser persona, ja sigui de forma intrínseca com la salut o la intel·ligència, o extrínseca, com la fama o els béns de fortuna (60-69); els favors fets a tot el llinatge humà es redueixen a tot el món inferior a l'home, car tot ha estat creat al servei de l'home en doble sentit: a fi d'ésser-li base per al coneixement de les excel·lències de Déu i a fi que li donessin satisfacció (70-79).

Els favors de Déu a l'home vinculats a la redempció es concentren en dos: l'Encarnació del Fill de Déu (80-104) i la Passió i Mort del Fill de Déu encarnat (105-116). En l'exposició del tema de l'Encarnació en tant que mostra de l'amor de Déu a l'home trobem l'«exemplum» del rei que per estimació d'un marrec baixés del tron i, menystenint els magnats, intercanviés les seves vestidures amb les del ribald (92-104). La conclusió és lògica: si Déu ha estimat l'home sense mida, també l'home ha d'estimar Déu sense mida, tal com diu el manament de l'amor a Déu, punt per a l'explicació del qual l'autor remet al seu catecisme, l'*Alphabetum catholicorum sive Dialogus de elementis catholicae fidei* (118-122).¹⁸

L'altra consideració que enforteix en l'home l'amor a Déu és la dels avantatges o resultats o fruits del dit amor tant en la glòria com ara (122-124). Els del cel són senzillament inexpressables, car transcendeixen el món actual i les nostres paraules només abasten les coses d'aquest món (125-149). I ací assenyalem la presència del paràgraf dedicat a la bella explicació d'una dona sobre el vestit de llum de tots colors que eixint dels cossos gloriosos formarà com un teixit que recobrirà llur nuesa (150-164). Quant a la vida present, Arnau de Vilanova afirma que l'amor a Déu produeix prosperitat i seguretat (165-166). L'afirmació relativa a la prosperitat es basa en la consideració que Déu és el millor dels amants i que, per tant, vol el millor per al seu amic i, en conseqüència, reconduïx tot en bé seu (167-178); la relativa a la seguretat enfront del mal, després d'haver comparat l'amor a Déu en l'home a una olla d'aigua bullent que fa fugir els dimonis com l'aigua bullent fa fugir les mosques (181-195), desplega una anàlisi de la inclusió del temor filial i conjugal en l'amor a Déu, temor que guarda de posar en els intermediaris l'amor degut a Déu tan solament (196-226).

I així arribem a la darrera part principal del tractat, aquella en la qual coneixement i amor desemboquen en la lloança a Déu, la qual pot ésser de paraula o d'obra i la primera, privada o comunitària. La lloança unipersonal de paraula altra vegada remet al ja esmentat *Dialogus...* en allò que fa referència a la salutació i a l'acció de gràcies (233-234) i copia una oració a Jesús Crucificat en allò que es refereix a l'oració (235-245). En el paràgraf dedicat a la lloança verbal comunitària trobem que el col·loqui dels amadors de Déu s'ha de limitar a les «paraules o quasi-paraules de Déu» (247) a fi que qui l'escoltés en lloés Déu (246-255).

En tractar de la lloança d'obra, trobem el principi que identifica la salut de l'ànima amb aquella noblesa, que consisteix a fer únicament les coses que són a l'altura de la naturalesa superior de l'home, és a dir, de

18. Vegeu al començament d'aquest estudi la descripció del Vat. lat. 3824 i en ella la informació corresponent al text núm. 3.

l'espíritual (264-267). El principi és explicat mitjançant la comparació dels tres graus possibles en l'actuació del llebrer i del falcó (268-280), i aplicat a l'home (281-297). I així ens trobem en el punt al qual devia voler arribar Arnau de Vilanova: l'home que estima Déu el lloa amb les seves obres, si aquestes són superiors a les dels animals i si, aprofitant la gràcia de Déu, són superiors a les dels simples homes (298-301).

Altra vegada, tal lloança pot ésser privada, cas en el qual serà suficient que l'amador de Déu compleixi la justícia en ell mateix, però si es tracta de rei o de príncep, és a dir, de persona pública, aleshores també ha de satisfer la justícia en els súbdits, per als quals Déu l'ha establert servidor de justícia i així ha d'evitar injustícies, torts, contumèlies i enganys (298-309).

Ens trobem en plena deontologia de les obligacions reials envers la justícia, de la qual ja no ens mourem fins al final del tractat. De moment trobem formulats tres principis en relació a evitar injustícies: a) qui té jurisdicció sobre d'altres ha d'assegurar la justícia a tothom sense distinció, súbdits o estrangers, rics o pobres (310-325); b) no es pot considerar satisfet només pel fet de practicar-la, ans ha d'estimar la justícia, capficant-se, vetllant i visitant els llocs de la seva jurisdicció a fi que no resulti vulnerada pels qui l'haurien de servir (326-359); i c) el rei, príncep o senyor que compleix aquesta obligació seva té la protecció de Déu i l'amor del poble; l'injust, per contra, es guanya la malvolença del poble i la reprovació de Déu fins a l'extrem de perdre la senyoria (360-381). I això també val per als torts (382-384).

Quatre coses han d'ésser evitades, car constituïrien contumèlia a Déu: el menyspreu dels pobres (386-402), la profanació de les coses sagrades (403-404), qualsevol pecat contra natura (405-409) i l'engany de Déu i del pròxim (410-411).

Aquest darrer tema condueix a l'explicació última del cos del tractat, on l'autor no sols posa exemples de les dues menes d'engany, ans encara estableix una contraposició entre el rei o príncep just i el tirà, contraposició que gira entorn de l'engany. Car l'injust o tirà aparentment cerca el culte a Déu, però en realitat el propi prestigi davant el poble (412-421); o aparentment cerca el bé comú en l'adulteració de la moneda,^{18a} però en

18a. En la seva *De regimine principum continuatio*, lib. II, cap. 13, trobo que PROTO-MEU DE LUCCA, prosseguint una obra començada per sant Tomàs d'Aquino, escriu el següent: «...moderatus tamen debet esse princeps quicumque vel rex sive in mutando sive in diminuendo pondus vel metallum, quia hoc cedit in detrimentum populi, cum sit rerum mensura... de quo et graviter rex aragonum reprehenditur ab innocentio papa, quia numisma mutaverat diminuendo in populi detrimentum. propter quod et filium obligantem se per iuramentum dictam servare monetam, a dicto absolvit iuramento, eidem mandans ut ipsam ad pristinum statum reformaret...», *Aliorum medii aevi aucto-*

realitat cerca el propi profit (422-431). I és justament el predomini de l'interès personal damunt el públic allò que constitueix el tirà amb la conseqüència del seu refús per part del poble (431-440), en contraposició al príncep just, servidor del bé comú, estimat pel poble (441-460), contraposició entre príncep just i tirà subratllada en els darrers paràgrafs d'aquesta secció (461-480).

Amb tres reflexions finals l'epíleg exhorta a meditar les consideracions anteriors: qui ho fa construeix damunt la roca sòlida, que és Déu mateix (481-489); guarda els seus tresors en armari segur (490-497); i el seu molí mol bell forment, no pas ordi ni pega ni palla (498-513), tal com hom pot veure en el *De prudentia catholicorum scolarium*.¹⁹

Aquest és el contingut doctrinal del tractat que Arnau de Vilanova oferí a Frederic de Sicília a darreries del 1304 o a començaments del 1305.²⁰ I així hem arribat al moment en què ens hem d'encarar amb alguns dels interrogants que presenta l'actual text de l'*Allocutio christini*....

rum scripta 61 (S. Thomae Aquinatis opera omnia, 7), Stuttgart - Bad Cannstatt 1980, 553, col. II. El text diu això. Ara caldrà saber de quin papa Innocenci i de quin rei i primogènit nostres es tracta. En principi, hom pensaria en Innocenci IV, d'una banda, i en Jaume I i el seu primogènit del moment, de l'altra. però tal butlla almenys ara no es troba, tal com hom pot veure en l'aplec que n'ha fet Augusto QUINTANA PRIETO, *La documentació pontificia de Innocenci IV (1243-1254)* (Monumenta Hispaniae Vaticana. Registros, VII), Roma, Instituto Español de Historia Eclesiástica 1987, 950 pp., d'on tots els documents relatius a les persones i als Països Catalans han estat indicats i resumits en aquestes pàgines, VII-VIII (1988-1989), 547-552, núm. 4596. Per això semblen mantenir tota la força les observacions fetes pels historiadors entorn de la moneda barcelonesa de tern durant la segona meitat del segle XIII, tal com hom pot veure en les notes complementàries al text de l'*Allocutio christini*..., línies 425-426 i 428-433.

19. Igual com en la nota 18, vegeu la informació corresponent al text núm. 4.

20. La datació del nostre tractat és determinada per la seva col·locació en el Vat. lat. 3824 (cf. la seva descripció en les pàgines anteriors, núm. 20), immediatament després de la *Protestatio XV kl. Augusti a. mccciv facta Perusii coram domino Camerario Summi Pontificis*, datada aquesta en el seu escatocol el 18 de juliol del 1304; en conseqüència, tots els autors que s'han ocupat del tema (p. e., els esmentats en la nota 17) coincideixen a datar el nostre text els darrers mesos del 1304 o a començaments del 1305. D'altra banda, el mateix Arnau confirma els extrems acabats d'establir, en esmentar el nostre tractat en la seva *[Informació espiritual al rei Frederic]*, del 1310, en la qual diu: «E, a enfortament vostre, sobre aquesta matèria [de l'administració de justícia] vos tramès Déus un tractat qui començe 'Volens Deus.....'» (BATLLORI, *Els Nostres Clàssics* A, 53-54, Barcelona 1947, 224, línies 7-9).

De la unitat de l'obra

El primer és si el tractat és unitari o suma de dues o més peces inicialment diverses.

Acabem de dir que l'*Allocutio christini...* fou oferta a Frederic de Sicília el 1304 i que, en conseqüència, hom ha datat amb aquell any el nostre text. Però hi ha dos elements de judici que almenys obliguen a plantejar una alternativa: la clara fractura que trobem en l'opuscle en començar el tema de les obligacions del poder públic (rei, príncep, senyor) envers la justícia (303-480) i la referència al *Dialogus de elementis catholicae fidei...* en les línies 233-234.

En efecte, en llegir l'*Allocutio christini...*, hom no pot deixar de remarcar el salt lògic existent entre una primera part del tractat que sempre ha estat adreçada a qualsevol cristià i una altra només vàlida per a rei, príncep o senyor feudal, salt que, de més a més, també consisteix en passar de la consideració de qualitats espirituals diverses a una de sola, la justícia, i encara vista no sols en tant que disposició espiritual o virtut, ans en tant que exercici polític, entorn al qual són donades normes de detall notablement concretes (vegeu, per exemple, les línies 340-364).

Les observacions precedents resulten reforçades amb la frase de les línies 233-234: «Salutando et regratiando, sicut in *Dialogo...* scriptum est in fine». Precisem que la referència a salutació i acció de gràcies en el *Dialogus...* ens porta a les sis darreres línies de la pàgina 190 i a les deu primeres de la pàgina 191 en l'edició de Wilhelm Burger, edició que prengué per base el text del Vat. lat. 3824.²¹ Però la primera estranyesa arriba en veure tant en el manuscrit com en l'edició esmentats que les dites salutacions i accions de gràcies no es troben al final («in fine») del tractat, el qual encara continua durant més de quatre pàgines (recordem que l'escrit complet només en té vint-i-dues).

Cal, doncs, cercar algun camí d'aclariment. En trobem una pista en la comparació del text presentat pels diversos manuscrits. I així, la traducció castellana medieval fa acabar el *Dialogus...* just en la doxologia immediatament anterior a les salutacions i accions de gràcies esmentades: «Pues a él sea dada gloria e loor enn los syglos de los syglos, es a saber,

21. ARNALDI DE VILLANOVA, *Alphabetum catholicorum sive dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI 1907 = [(Kirchen)geschichte], 190-191: els dos paràgrafs comencen respectivament: «Quomodo ergo convertis tu animum tuum ad Christum...» i «Deinde tertio adoro ipsum...»).

agora e en todos los tienpos, amén. Laudetur Christus. Deo grasçias»,²² equivalent a la frase del text llatí: «Ipsi ergo sit laus et gloria in secula seculorum».²³ Res com aquesta doxologia no pot demostrar amb tanta força que ací hi ha el final d'un llibre.

En aquest primer estadi, clarament manifestat per la traducció castellana acabada d'esmentar, manca tot allò que segueix en les altres còpies. Dues d'elles demostren amb claredat que en un segon moment l'autor afegí quelcom. En efecte, la traducció grega de Sant Petersburg, acabat el *Dialogus...*, segueix amb una obra, la sisena de les arnaldianes en el dit volum, que els qui s'han ocupat d'aquell manuscrit han considerada diversa de l'esmentada, i no han sabut de què es tractava. Allí porta el títol d'*Antilogiai katà ton eiremenon...*, i el seu text comença: «Dokei moi auzadeia kai euézeia...».²⁴ Però resulta que tant títol com incipit són paral·lels dels que ens dóna en llatí el manuscrit Vat., Borgh. 205, f.

22. ARNALDI DE VILLANOVA, *Dyalogus de elementis catholicae fidei sive alphabetum catholicorum ad inclitum regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei*, dins JOSEP PERARNAU I ESPELT, *Dos tratados 'espirituales' de Arnau de Vilanova en traducció castellana medieval* (Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica. Monografías, núm. 25), Roma 1976 [1978], 126, lín. 1066-1069; també dins «Anthologica Annuua», XXII-XXIII (1975-1976 [1978]), 602, lín. 1065-1068.

23. *Alphabetum...* (citat en la nota 21), 190, immediatament abans del paràgraf que comença «Quomodo ergo convertis tu animum tuum ad Christum...».

24. JOAQUIM CARRERAS I ARTAU, *Una versió grega de nou escrits d'Arnau de Vilanova*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», VIII (1932), 127-134, en concret, 129, núm. 6, presentat com a text independent del precedent, que és la traducció grega del *Alphabetum catholicorum sive dialogus de elementis catholicae fidei*; més encara, deia l'autor en la pàgina 131: «Resta només incerta la identificació del tractat sisè, que és evidentment un escrit de polèmica i pel seu tema recorda tot seguit la topada d'Arnau amb els teòlegs de la Universitat de París en els anys 1299 i 1300». Quatre anys més tard, la possible solució del problema continuava a les fosques, en l'article del mateix autor, *Les obres teològiques d'Arnau de Vilanova*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XII (1936), 228, núm. 64, on li donava el títol de *Responsio ad cavillationes adversarii veritatis* i es preguntava si es podia identificar amb la *Responsio contra Bernardum Sicardi*. Res d'això: l'incipit és el de la continuació del *Dialogus...* després de les oracions esmentades en la nota 21: «Videtur michi quod sit presumptio et stultitia...» (BURGER, *loc. cit en la nota 21*, 191, paràgraf terç). Darrerament, encara, FRANCESCO SANTI, *Gli 'Scripta Spirituality'...* (citat en la nota 2), 997, núm. 50 seguia en el mateix punt: «Il testo latino è sconosciuto» i per a una possible identificació remetia a Miquel BATLLORI, *Les versions italianes medievals d'obres religioses de mestre Arnau de Vilanova*, dins «Archivio Italiano per la Storia della Pietà», I (1951), 401-402, el qual refusa la identificació amb la *Responsio contra Bernardum Sicardi*, també amb unes *Responsiones* que haurien començat «Constitui super vos auditores, speculatores...» (incipit que s'assembla molt, massa, al del *De tempore adventus Antichristi...*, tal com hom pot veure en la fitxa núm. 5 del Vat. lat. 3824) i conclou: «Com una hipòtesi purament possible pot acceptar-se la suggerència de J. Carreras (núm. 64) que... sigui la *Responsio ad cavillationes adversarii veritatis* de l'inventari dreçat el 1311...» (402).

18^c, immediatament després del cos del *Dialogus de elementis catholicae fidei...*: *Incipit obiectio* i «Videtur mihi quod sit presumptio et stultitia...».²⁵ Ací, les fórmules de salutació i d'acció de gràcies, amb les quals acabava la traducció castellana, es continuen trobant a la fi del *Dialogus...* i abans d'aquell afegit que, sobretot a Sant Petersburg, té totes les característiques d'obra independent.

Afegiré només que el Vat. lat. 3824 i els textos que en depenen copien certament la dita objecció, però ja sense cap solució de continuïtat amb el text anterior, integrada plenament en el *Dialogus...*, com una de les tantes parts de les quals aquest consta.

Tenim, doncs, que fins abans del 1302 les fórmules de salutació i d'acció de gràcies, a les quals fan referència les línies 233-234, han ocupat realment el final del *Dialogus de elementis catholicae fidei seu Alphabetum catholicorum*, dada que ens dóna una base cronològica per a la datació almenys d'aquella part del tractat, en la qual es troba el text de les esmentades línies 233-234.

Però, d'altra banda, l'*Allocutio christini...* és copiada en el Vat. lat. 3824 després de la *Praesentatio...facta Perusii*, notarialment datada el 18 de juliol del 1304, raó per la qual, tal com ja sabem, hom col·loca l'*Allocutio...* en els mesos posteriors del mateix any o els inicials de l'any sobre, amb motiu d'una (primera?) visita de mestre Arnau de Vilanova a l'illa i al rei de Trinàcia.

La conseqüència lògica sembla ésser la següent: el text actual de l'*Allocutio christini...* ha estat redactat en dues etapes; la primera fou anterior al 1302, data en la qual el *Dialogus de elementis catholicae fidei...* començà a incorporar, ni que fos com a objecció dins el tractat, tot el text posterior al «Videtur mihi quod sit presumptio et stultitia...» i per tant les fórmules de salutació i d'acció de gràcies deixaren de trobar-se al final del dit tractat, recaient en aquesta primera part i etapa el text de les línies 233-234; i la segona, corresponent a les línies 297-480, fou escrita el 1304 o 1305, pensant en la seva presentació a Frederic III de Trinàcia (nom grec de Sicília) i, per tant, amb un tema ben adient a un rei consciencios.^{25a}

25. El sostítol d'*Incipit obiectio* abans de la frase inicial recordada en la nota anterior, no és indicat per Anneliese MAIER ni en *Handschriftliches zu Arnaldus de Villanova und Petrus Ioannis Olivi*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XXI (1948), 53-74, en particular 55; ni en *Codices Burghesiani Bibliothecae Vaticanae* (Studi e Testi, 170), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 1952, 261-263.

25a. Tot aquest apartat relatiu a la composició de la nostra *Allocutio...* en dos temps i a base de dues parts ha estat escrit sense tenir en compte la frase del mateix autor en la [*Informació espiritual al rei Frederic*]: «...quar en la segona part d'aquell tractat [*Volens Deus...*] vos enforme sobr'açò [*les obligacions reials envers la justícia*], devets orde-

La duplicitat de parts repercutiria en el títol, car *Allocutio christini de hiis quae conveniunt homini secundum propriam dignitatem creaturae rationalis* seria l'epígraf primitiu, completat amb l'*Ad inclitum dominum tertium Fredericum, Trinacriae regem illustrem*.

Fins i tot crec que hom podria proposar una hipòtesi: l'*Allocutio christini...* fou començada poc després d'ésser escrit el *De prudentia catholicorum scolarium* a tall de continuació temàtica tant d'aquest tractat com del tantes vegades repetit *Dialogus de elementis catholicae fidei...*, i que en plena elaboració sobrevingué la missatgeria a França per la Val d'Aran, la publicació del *De tempore adventus Antichristi*, el consegüent procés inquisitorial, l'apel·lació a Roma, la polèmica entorn del tema de la possibilitat de determinar el temps de la vinguda de l'Anticrist amb tot un plec de tractats i de denúncies.²⁶ Per això, l'*Allocutio...* hauria dormit una llarga temporada entre les obres inacabades del mestre i només en ocasió de la seva anada o estada a Sicília el 1304 o 1305 hauria estat completada a fi de poder-la oferir al rei.

Una observació complementària sembla confirmar que l'apartat relatiu a les obligacions del rei envers la justícia (línies 297-480) ha estat afegit en l'*Allocutio christini...* Car d'una banda, el text de les línies 479-480 sona a conclusió o a comiat: «A quibus tormentis vos custodiat qui suis gratis vos ditavit». De l'altra, el paràgraf següent comença de manera que no encaixa amb la temàtica immediata anterior: «Animadvertendum est etiam quod quicumque talibus considerationibus occupat mentem suam, quibus cor inflammatur in Dei amorem et quibus laus promovetur ipsius, edificat supra firmam petram...» (lín. 481-484). No sembla poder-hi haver dubte que l'ocupació mental en temes que inflamen el cor en l'amor a Déu i fomenten la seva lloança no es pot col·locar en la previsió política de les bones o males conseqüències dinàstiques del

nar, per zel de justícia, que almenys aquella segona part lligats, o-us fàçats legir, dues vegades lo mes» (BATLLORI, «Els nostres clàssics A», 53-54, Barcelona 1947, línies 10-13). Aquesta frase confirma directament que el tractat té dues parts, extrem que també encaixa amb el fet d'haver estat escrit en dues tongades. Només força setmanes després d'escrit tot aquest apartat vaig adonar-me de l'afirmació d'Arnau de Vilanova.

26. Hom pot veure tal aplec en el meu *El text primitiu del De mysterio cymbalorum Ecclesiae d'Arnau de Vilanova. En apèndix, el seu De tempore adventus Antichristi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1987-1988), 8-169, en particular 9-22; cal afegir-hi la *Protestatio ad Philippum regem Francorum contra Officialem et theologos Parisienses* i la *Appellatio ad apostolicam Sedem contra cancellarium et collegium theologorum Parisiensium* publicats per Marcelino MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los Heterodoxos Españoles* (BONILLA Y SAN MARTÍN, «Obras completas del Exmo. Sr. Don Marcelino Menéndez y Pelayo», III), Madrid, Victoriano Suárez 1917, Apéndice, LXXIV-LXXXII); i per Henricus DENIFLE-Aemilius CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, II, París 1881, núms. 615-616, pp. 86-90.

capteniment reial envers la justícia, ans és la dibuixada en la primera part del tractat (lín. 39-297), centrada en les tesis de les línies 123-125 i 227-231 i contemplativament coronada amb l'escena de Maria de Magdala asseguda als peus de Jesús de Nazaret, treta de l'*Evangelii de Lluc*, X, 42 (línia 297). Aquesta és l'ocupació mental a la qual fan referència les paraules de les línies 481-484. Si, doncs, aquesta observació té algun valor, aquest consisteix a confirmar que la part destinada a explicar les obligacions reials envers l'administració de justícia fou introduïda, segurament amb motiu de la visita de mestre Arnau de Vilanova a Frederic de Sicília, després que el tractat, sense aquesta part, ja havia tingut una primera redacció.

Encara una altra, certament minsa, indicació. Si comparem el text de l'incipit de l'*Allocutio christini...* amb el de l'èxplicit ens adonarem que la frase de dedicatòria al rei Frederic només es troba al començament. ¿Significa aquest detall que el títol inicial no portava la dedicatòria? Aquesta observació també és vàlida per al *De mysterio cymbalorum Ecclesiae ad priorem et monachos Scalae Dei*,²⁷ cosa que potser significaria que, qui sap si fora del cas dels escrits més clarament polèmics, les dedicatòries eren accidentals i que els textos eren elaborats amb finalitats més substantives. Allò que el mateix Arnau narra de l'elaboració del text acabat d'esmentar ho confirmaria de forma indiscutible, car, fora d'una pregunta presa com a excusa,²⁸ no consta que hi figurés cap impuls provinent de Scala Dei, comunitat cartoixana, a la qual ell dedicava les seves pàgines.

27. Per exemple, l'escrit que és citat dues vegades en el nostre text amb el títol de *Dialogus de elementis catholicae fidei* (línies 121-122 i 233-234), en el mateix volum Vat. lat. 3824 porta el títol d'*Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei*; i em pregunto si el títol primitiu no és el de *Dialogus...*, cosa que realment el text és, i si en oferir-lo a Jaume II de Catalunya-Aragó amb l'esperança que fos utilitzat com a beceroles i catecisme per a la instrucció elemental dels infants reials (cosa que no pogué ésser anterior al 1299, car abans tals infants, en plural, no existien), no li fou donat l'epígraf d'*Alphabetum...*, a fi que fins i tot el títol col·laborés a fer-lo acceptar per a la dita finalitat.

28. El fet de la consulta adreçada pel prior i els monjos de Scala Dei a Arnau de Vilanova consta en el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* d'aquest (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 54, lín. 13-19). Que la pregunta fou presa com a excusa és conclusió evident, si hom recorda que l'objectiu del dit tractat era el de convèncer Bonifaci VIII, el col·legi de cardenals i, més o menys de retop, el rei i d'altres personatges parisencs, de l'ortodòxia de la predicció arnaldiana de la vinguda de l'Anticrist per a un any determinat, entre el 1376 i el 1378; de fet, entre la dotzena de lletres que acompanyaven sengles còpies del *De mysterio cymbalorum...* conservades en manuscrits diversos, no hi ha la que devia acompanyar l'exemplar destinat a Scala Dei; no pot resultar més clar que l'atenció i la intenció de l'autor tenia altres destinacions.

L'Allocutio... i l'obra arnaldiana anterior

Per les pàgines precedents coneixem ja les idees del text arnaldia que ens ocupa. Hi trobem, ultra les referències bíbliques, tres citacions d'obres anteriors del mateix Arnau de Vilanova: dues del *Dialogus de elementis catholicae fidei seu Alphabetum catholicorum* en les línies 121-122 i 233-234,²⁹ i una del *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*, ja cap al final, en les línies 511-513. Només pel dit detall ja seria justificat de començar aquest nou apartat intentant d'esbrinar la relació entre l'*Allocutio christini de hiis quae conveniunt homini secundum propriam dignitatem creaturae rationalis* i els dos escrits anteriors acabats d'esmentar.

Per això, ens aturarem un moment en cada una de les tres citacions, començant per la segona, car només comporta un complement quantitatiu d'onze fórmules de salutació, sobretot davant el Sagrament de l'Altar, del tipus d'«Ave, benigne Ihesu», i d'una oració d'acció de gràcies, comparable en longitud a la que segueix immediatament en el nostre text com a fórmula de petició (línies 235-245).³⁰

Les altres dues, en canvi, tenen molta més significació doctrinal, car la primera comporta assumptió en el nostre text de la doctrina del *Dialogus...* sobre l'amor cristià a Déu i al pròxim i la darrera és com una recopilació de tota l'*Allocutio christini...* mitjançant la integració de tota la doctrina de les darreres pàgines del *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*, doctrina que potser es podria resumir dient que exposa el capteniment bàsic del cristià.

Anant, doncs, a la primera referència al *Dialogus...*,³¹ prescindint de les explicacions més o menys encertades de l'autor relatives a: a) les petites variants entre els tres Evangelis Sinòptics en la formulació del manament d'estimar Déu i el pròxim, o b) a l'encaix del manament evangèlic bimembre acabat d'esmentar amb la formulació de deu manaments del *Llibre de l'Èxode*, o c) a la interpretació que Arnau en fa a base d'un text atribuït a sant Agustí d'Hipona; i anant al nucli de la doctrina del nostre autor sobre el tema, trobem les tesis següents:

29. Vegeu la nota 27.

30. *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 = [(Kirchen)geschichte], 190-191.

31. Recordem que la referència es troba en les línies 120-121 del nostre text; el punt citat del *Dialogus...* és l'explicació del manament bíblic (Mc XII, 30; Lc X, 27) d'estimar Déu amb tot el cor, amb tota l'ànima i amb totes les forces, exposat en les pàgines 187-188 de l'edició citada en la nota anterior i en les pàgines 594-595 i 118-119, respectivament, de la seva traducció castellana (cf. nota 22).

a) l'objectiu final dels manaments de Déu no és altre que l'amor a Déu i al proïsme;

b) per amor a Déu, l'home ha d'adreçar a Ell totes les seves forces i anhels (ex toto corde), totes les seves actuacions (ex tota anima), tot el seu coneixement interior (entendre, recordar, imaginar, apreciar) (ex tota mente) i tota l'eficàcia (ex tota virtute), perquè Déu ha d'ésser estimat per l'home en tant que Creador, Conservador, Redemptor i Glorificador, amb veritat, fervor, eficàcia i perseverança, en aquesta vida amb aquella totalitat possible en aquest món, que és evitant tot pecat mortal;

c) l'home ha d'estimar el proïsme amb un amor just, recte, sant i actiu, que vol i procura per al pròxim el bé, el millor bé, el bé davant Déu;

d) l'amor a Déu i al proïsme poden ésser simultanis, ja que és l'actuació del mateix hàbit de la virtut de caritat, encara que l'acte d'amor es pot adreçar a tots dos conjuntament o a cadascú per separat;³²

e) la simultaneïtat de l'acte d'amor a Déu i al proïsme es dona en l'amor del cristià a Crist, ja que entre ells hi ha comunitat de natura o espècie, de religió, de compassió i de parentiu espiritual.

L'altre text bíblic, aquell amb el qual mestre Arnau de Vilanova acaba la nostra *Allocutio christini...*, es torna a trobar i és explicat per ell mateix en el *De prudentia catholicorum scholarium*, com a indicació relativa a l'exercici de la saviesa per part de l'estudiant i de l'home cristià en general, exercici que, sempre segons ell, ha d'incloure els tres actes següents: el d'ordenar la pròpia existència («morari in sapientia»), el d'orientar-la en justícia envers Déu per les tres virtuts teologals i envers el proïsme per caritat fraterna («in iustitia manifestabitur») i el d'esbrinar contemplativament l'ésser sensible («in sensu cogitabit circumspectionem Dei»);³³

El darrer dels tres punts acabats d'enumerar és tot seguit objecte d'una explicació detallada en el *De prudentia...*,³⁴ exposició que intento de resumir ara mateix:

Essent l'home constituït de natura sensible, per la qual es troba a l'altura de les bèsties, i de natura intel·lectual, per la qual encaixa amb Déu i amb els àngels, és segur que no es rebaixa de la dignitat de la seva

32. Tant com en aquest paràgraf la doctrina de la vinculació de les dues direccions de l'amor cristià reproduceix la tradicional en la teologia cristiana, en l'explicació de la mateixa doctrina en la *Philosophia catholica et divina* ens començarem de trobar amb una contraposició entre les dues formes d'amor, tal com hom pot veure en la meua edició d'«Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 125-129, línies 1033-1079.

33. ARNALDI DE VILLANOVA, *De prudentia catholicorum scholarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 839).

34. *Ibidem*, 839-843.

naturalesa amb l'actuació intel·lectual i, en canvi, podria rebaixar-se, si el seu afecte s'adrecés a la realitat sensible segons el coneixement dels sentits, per la satisfacció sensitiva a la manera de les bèsties.

Per tant, el savi només ocuparà el seu esperit en el sensible, en tant que a través d'ell pot conèixer les realitats intel·lectuals, sobretot la del Primer Intel·lectual, causa eficient i final de l'univers. Car és doble el grau de la realitat intel·lectual perceptible pels sentits: el jussà, que consisteix a considerar les realitats sensibles en elles mateixes i en llur entitat, ocupació pròpia del filòsof; i el sobirà, per referència a la causa primera, en tant que brilla en les realitats sensibles el poder, la saviesa i la bondat del Creador, consideració que encén l'amor a Déu; aquesta és l'ocupació pròpia del fidel. I aquesta és la finalitat de la doctrina sagrada, a la qual s'encamina el savi autèntic.

El mestre etern ha advertit l'home savi a considerar l'eminència de Déu en la realitat sensible més que en la intel·ligible, per dues raons: a fi d'indicar-li que ha d'evitar el perill d'ocupar l'esperit en el sensible aturant-se en el coneixement sensitiu més d'allò que exigeixen les necessitats de la vida o el coneixement de la veritat suprema; i a fi de donar-li entenent que si l'eminència de Déu pot ésser coneguda a través de la realitat sensible, amb molta més claredat i perfecció ho pot ésser a través de la intel·ligible, ja que el món sensible és ordenat a l'intel·ligible. El savi, doncs, no s'ha d'aturar en el coneixement del món sensible, ans a través d'ell s'ha d'acostar al de l'intel·ligible i se n'ha de servir, conscient que tots ens atensem a la mort, punt final a tota mena d'ús de la realitat d'aquest món.

He resumit aquelles pàgines amb un cert detall no sols perquè llur doctrina és assumida en el tractat que ens ocupa, ans, sobretot, perquè il·luminen algunes de les seves preses de posició més interessants, tal com tindrem ocasió de veure en les pàgines següents.

La doctrina arnaldiana sobre el coneixement humà de Déu

Comencem per aquest punt, no sols per la seva importància, ans també perquè darrerament ha cridat l'atenció d'algun estudiós, concretament del prof. Francesc Fortuny i Bonet, el qual li ha dedicat dos estudis, el primer dels quals s'encara globalment amb el problema de *La filosofia d'Arnau de Vilanova*³⁵ i el segon, més en concret, amb *Els límits de la*

35. Francesc J. FORTUNY, *La filosofia d'Arnau de Vilanova*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», III (1989 [1991]), 19-54.

raó teològica,³⁶ bo i posant-lo en confrontació amb Averrois, Maimònides i Tomàs d'Aquino.

Crec que abans d'exposar allò que bonament he entès que proposa el prof. Fortuny, cal fer algunes precisions. Ell mateix qualifica el primer treball d'«exposició general», d'«esbós caricaturesc» i d'«ésser «més suggeriment i hipòtesi... que afirmació absoluta».³⁷ En tots dos casos, la seva presentació del pensament d'Arnau és realitzada de forma global, sense distingir en l'obra d'Arnau de Vilanova etapes evolutives, i encara vista dins un esquema diacrònic que el porta a relacionar-lo constantment amb Joan de Salisbury, d'una banda, i, encara molt més, amb Guillem d'Occam, de l'altra, o en contraposició amb els autors explícitament esmentats en el títol del segon article.

Sentint-ho molt, no puc seguir ara i ací el prof. Fortuny en aquest planteig, ans m'he de limitar a l'interior d'una feixa més que minsa. No sols no puc comparar ara i ací, almenys de forma explícita i programàtica, el pensament d'Arnau de Vilanova amb el de qualsevol altre, ans encara m'he de negar a tenir en compte tota la seva obra religiosa, per la raó tan senzilla que encara no és pas a l'abast de totes les mans. Ben al contrari, ni que només fos per claredat i coherència metodològica, limitaré la meua exposició del pensament d'Arnau de Vilanova a allò que permeten de copsar els escrits no directament polèmics fins al 1304. L'altra limitació és que el prof. Fortuny segueix emprant, ni que sigui de forma limitada, l'*Expositio super Apocalypsi* publicada a nom d'Arnau de Vilanova, atribució que repeteixo no poder seguir.³⁸ I, dit això, intentaré

36. Francesc J. FORTUNY, *Arnau de Vilanova: els límits de la raó teològica. Arnau en oposició a Averrois, Maimònides i Tomàs d'Aquino*, dins *El debat intercultural als segles XIII i XIV*. Actes de les Primeres Jornades de Filosofia Catalana. Girona, 25-27 d'abril 1988. Edició a cura de Marcel SALLERAS (Estudi General, 9), Girona, Col·legi Universitari 1989, 31-59; hom en pot veure un resum dins aquestes pàgines, X (1991), 587-588, núm. 6695.

37. Francesc FORTUNY, *La filosofia...* (art. cit. en la nota 35), 42, 47 i 51, respectivament.

38. Josep PERARNAU I ESPELT, *El text primitiu del De mysterio cymbalorum Ecclesiae d'Arnau de Vilanova. En apèndix, el seu Tractatus de tempore adventus Antichristi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 21; cf. *ibidem*, X (1991), 9, nota 9. Potser també caldria preguntar-se sobre el valor indicatiu de l'*Alia informatio beguinorum* com a mirall del pensament d'Arnau de Vilanova, car es tracta d'una obra destinada no pas a exposar el propi pensament, ans a posar en boca dels beguins raons d'autodefensa o, dit d'altra manera, raons que demostrin que llurs opcions són coherents amb els principis proclamats pel cristianisme; ells, doncs, podien defensar i Arnau de Vilanova els podia posar a les mans o a la boca les raons de la defensa, que tancar-se a qualsevol ciència humana o escollir la pobresa radical eren opcions personals plenament

d'exposar de forma molt resumida allò que em sembla ésser la doctrina de Francesc Fortuny sobre el nucli filosòfico-teològic d'Arnau de Vilanova.

M'atreveixo a veure la seva tesi en una frase de vora el final de l'article: «...el cristià com a tal i el 'vertader cristianisme' no passen, poc ni molt, per la filosofia...»³⁹. Hi ha, doncs, un doble biaix a exposar: el de la doctrina d'aquells que, sempre segons el prof. Fortuny, proposen una coincidència mental entre cristianisme o teologia i filosofia i el de la doctrina contraposada d'Arnau de Vilanova.

La tesi dels contraris consistiria a afirmar o a donar per suposat que cal seguir la necessitat de sistematitzar en la ment totes les dades conegudes, sota la natural tendència a la unitat i omnicomprensió mai satisfeta,⁴⁰ que cal professar un sistema tancat, seguint un mestre,⁴¹ i que cal elaborar un producte en el qual filosofia i teologia es confonguin.⁴² Per això, «la filosofia, si cerca la unitat del pensament, paganitza»⁴³ i, en conseqüència, cap al final de l'article, trobem que «la més subtil i gran temptació del

integrables a l'interior del cristianisme, sense que això significués la formulació i defensa d'una tesi exigible en la vida de tots i cada un dels cristians. Arnau, justament, no es tancà a cap ciència humana, ni renuncià a la propietat, ni als diners, ni a l'ascensió social. Aquest és un aspecte d'allò que un servidor he volgut dir quan repetidament he cridat l'atenció sobre l'aspecte merament «instrumental» de certes pàgines doctrinals d'Arnau de Vilanova.

39. FRANCESC FORTUNY, *La filosofia...* (art. citat en la nota 35), 50: «...cal refugiar-se en la noció de 'cristià en tal com cristià' per a comprendre l'estranya damnació arnaldiana de la filosofia; el cristià com a tal i el ver cristianisme no passen, poc ni molt, per la filosofia...».

40. *Ibidem*, 30-31: «El cas de la potència ordenada i la potència absoluta de Déu, admès per Bernat de Puigercós, evidencia la necessitat que la raó sent de sistematitzar en la ment totes les dades conegudes. La tendència a anatematitzar tot allò que queda fora del sistema d'un autor venerat és natural al pensament filosòfic. Però sols és nefasta en una ment vulnerada *in naturalibus*, que no copsa els seus propis límits sota la natural tendència a la unitat i omnicomprensió mai satisfeta.»

41. *Ibidem*, 29: «Els qui s'oposen a l'apocalíptica d'Arnau apel·len constantment al seu mestre...»; i 30, nota 52: «En el segle XIV sols els tomistes aconsegueixen la definició d'escola en sentit estrictíssim, i l'aconsegueixen com és ben possible que no ho hagi fet cap d'altra en tota la història de la filosofia.»

42. *Ibidem*, 42: «...la protesta d'Arnau... contra l'aberració d'una teologia científica que es deixa emmotllar per Aristòtil...».

43. *Ibidem*, 31: «...clarament ressona en Arnau de Vilanova la tesi bonaventuriana: la filosofia (l'aristotèlica, tan[t] pel franciscà com pel metge caralà, circumstancialment), si cerca la unitat del pensament, paganitza...».

teòleg i del religiós és confondre teologia amb filosofia o estructurar la primera sobre el canemàs de la segona.⁴⁴ La raó darrera podria raure en el fet que els contrincants d'Arnau «no són capaços d'experimentar-se com a esperit limitat».⁴⁵

La posició de mestre Arnau de Vilanova envers la filosofia, prescindint de consideracions anecdòtiques (l'estudiant de filosofia és discutidor, el filòsof se serveix dels seus coneixements per enganyar els altres, la filosofia practicada en les escoles ho qüestiona tot i condueix a l'escepticisme religiós),⁴⁶ començaria per una reflexió de principi entorn de la validesa de la paraula o de l'«ydioma»: cada ciència és un llenguatge tancat, perquè la raó humana, en virtut de la seva limitació subjectiva, sols 'parla' de la realitat, però no la reproduïx, i encara en 'parla' en 'signes', útils i preciosos, però no necessàriament compatibles.⁴⁷ En conseqüència, per a Arnau de Vilanova, l'estudi de la filosofia seria vàlid com una dedicació humana per a guanyar-se la vida (un treball com qualsevol altre),⁴⁸ però es negaria radicalment a reconèixer-la com a «saviesa»: «No hi ha cap pont entre 'saviesa' i 'ciència' en els textos d'Arnau».⁴⁹

Per a ell, ben al contrari, la saviesa cristiana consistiria únicament en «la persona de Crist, la vida de Crist, la via de Crist» (així, sense referència a la veritat),⁵⁰ més en concret, en la «theologia crucis»,⁵¹ en l'apocalip-

44. *Ibidem*, 53.

45. *Ibidem*, 28: «Arnau culmina l'argumentació afegint la raó profunda de tants errors: 'no s'entenen ells mateixos', no són capaços 'de comprendre's ells mateixos'. És a dir, aquests no són capaços d'experimentar-se com a esperit humà essencialment limitat.»

46. *Ibidem*, 23-25 i per al darrer aspecte, 32-33.

47. *Ibidem*, 27: «...a Arnau, el saber de les facultats se li apareixen com a 'idiomes»; 28: «...preguntem-nos ara si per a Arnau... no haurà de radicar, precisament, en què creu que cada ciència és un llenguatge tancat que serveix per a allò per al que ha estat instituït i per a res més...»; i encara: «Bernat [de Puigcercós], a la llum de la contradicció en la que cau, caldria que retornés sobre si mateix i descobrís la limitació de la raó humana, que sols 'parla' de la realitat, però no la reproduïx, i encara en 'parla' en 'signes', útils i precisos, però no necessàriament compatibles.»

48. *Ibidem*, 32.

49. *Ibidem*, 36; la frase segueix en la pàgina 37: «...en una frapant ruptura amb el món clàssic o feudal, on les 'ciències' brosten en el si de la 'saviesa', la 'filo-sofia'».

50. *Ibidem*, 36: és el paràgraf que precedeix immediatament la frase citada en la nota anterior: «Arnau oblida sistemàticament la inevitable perllongació de la cita evangèlica: que Crist també és 'veritat'. La radical oposició que ell veu entre la saviesa i la ciència dels doctors podria enterbolir-se amb una noció de 'veritat' tan usual a les escoles.»

51. *Ibidem*, 37-38, en les quals és explicat el tema.

ticisme⁵² i en la «veritat del cristianisme».⁵³ En conseqüència, el cristià en tant que cristià, no ha d'estudiar dret a diferència d'allò que feien els clergues, ni filosofia a diferència d'allò que feien els religiosos,⁵⁴ ans només ha d'aprendre el saber i la ciència de Jesucrist, que fa agradable i plaent a Déu.⁵⁵

En el segon article el prof. Fortuny insisteix en les idees següents: en Arnau de Vilanova hi ha una autèntica filosofia fonamental, una epistemologia general actualitzada, la de la contraposició entre la vida i ortopraxi d'una banda i pensament i ortodòxia de l'altra.⁵⁶ Tal filosofia no és desenvolupada sistemàticament, ans cal cercar-la a través de petits indicis i formes d'argumentar, que Fortuny redueix a tres: el concepte de les ciències humanes, l'anàlisi arnaldiana d'una determinada teologia i, finalment, la *Theologia crucis* d'Arnau de Vilanova.⁵⁷

Les ciències humanes són fruits de l'experiència i de la raó, «ydiomata» o llenguatges tancats i comprensibles sols en la facultat que els ha

52. *Ibidem*, 38 i 40-42, amb referència a Joaquim de Fiore, la qual només es justificaria plenament si l'*Expositio super Apocalypsi* fos d'Arnau de Vilanova; en el convenciment contrari, al qual em referiré més endavant en aquesta introducció, tal apocalipticisme és real, però té una coloració més aviat poc joaquimita, tal com hom pot veure en en meu *L'ars catholicae philosophiae (primera redacció de la Philosophia catholica et divina d'Arnau de Vilanova)*. Edició i estudi del text..., dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 30-35.

53. FRANCESC FORTUNY, *La filosofia...* (art. citat en la nota 35), 38-40.

54. *Ibidem*, 44-46.

55. *Ibidem*, 45-48.

56. FRANCESC FORTUNY, *Arnau de Vilanova: els límits de la raó teològica. Arnau en oposició a Averrois, Maimònides i Tomàs d'Aquino*, dins «Estudi General», 9 (1989 = *El debat intercultural als segles XIII i XIV*. Actes de les Primeres Jornades de Filosofia Catalana. Girona, 25-27 d'abril de 1988), 31-59, en concret 42: «Per a Arnau la vida, i molt menys la vida sobrenatural, no és pensament com per a Maimònides. La vida és molt més rica i, per això, el metge català valora molt més l'ortopraxi que l'ortodòxia'. El que en l'ortodòxia intel·lectual és molt negatiu, en l'ortopraxi vital esdevé coneixement teològic positivíssim». I a continuació «... explicitar els trets característics del pensament d'Arnau que el porten a aquesta opció, realment nova, per l'ortopraxi i el seu impacte en la teologia. Estem convençuts que en Arnau no hi ha merament una 'actitud', sinó una verdadera filosofia fonamental, una epistemologia general actualitzada, que està molt més enllà d'una 'filosofia física' professional de metge.»

57. *Ibidem*, 42-43: «...aquesta filosofia *tout court*, tal com l'entenia el segle XIV, Arnau mai la va desenvolupar sistemàticament. Cal cercar-la i circumscriure-la a través de petits indicis i formes d'argumentar. Assenyalarem breument alguns d'aquests indicis i argumentacions. En primer lloc cercarem el concepte que el nostre metge té de les ciències humanes... En un segon moment veurem l'anàlisi que fa Arnau d'una determinada teologia... En última instància ens ocuparà la *Theologia crucis* arnaldiana. És la seva proposta alternativa a la novetat d'una teologia acadèmica o a la vella teologia 'feudal' i, remotament, patristica.»

generat,⁵⁸ en els quals la ment humana s'extravia amb extrema facilitat;⁵⁹ per això, Arnau de Vilanova estaria dibuixant un esperit plenament conscient de la seva subjectivitat i limitació, que, en dir-se cognoscitivament parcel·les successives del món que l'envolta, es va autoconstruint, auto-realitzant com a ésser racional en el món creat.⁶⁰

Quant al segon punt, Fortuny analitza el text ja conegut contra Bernat de Puigcercós de la *Denuntiatio Gerundensis*, en el qual glateix «la doctrina d'un esperit cognoscent activíssim, però limitat»;⁶¹ i la frase de

58. *Ibidem*, 44: «...les ciències humanes són *ydiomata*, llenguatges, tancats i comprensibles sols en la facultat que els ha generat.»

59. *Ibidem*, 46: «...com que les ciències són 'intencionals', amb una extrema facilitat la ment s'hi extravia. Si la raó no és regida de prop per l'experiència, es perd en vanes 'subtilitats' i 'curiositats'.»

60. *Ibidem*, 46: «Com ell [*Occam*], Arnau de Vilanova està dibuixant un esperit plenament conscient de la seva subjectivitat i limitació. Un esperit activíssim que, en el dir-se cognoscitivament parcel·les successives del món que l'envolta, es va autoconstruint, autorealitzant com a ser racional en el món creat.»

61. *Ibidem*, 48 i 50. Com que es tracta d'un text, al qual el prof. Fortuny, si no m'erro, atribueix força importància, crec que serà convenient de reproduir-lo, tot i la seva extensió: «...fertur eum [*fr. Bernat de Puigcercós*] asseruisse quod Deus non potest notificare finalia tempora seculi de potentia ordinata. Quod dictum ideo profanum est et hereticum, quantum ad literam, et ad sensum sacro textui contradicit. Nam Dominus XIX.º Mat[theo] (*sic*) expresse dicit quod apud Deum omnia possibilia sunt. Quidquid autem in Deo est et ad ipsum pertinet, totum est ordinatum. Nec potest in eo ulla ordinatio cadere, propter quod Apostolus XIII.º ad Ro[manos] dicit quod quecumque sunt a Deo, ordinata sunt. Qui ergo dicit quod Deus potest illud iam dictum sed non de potentia ordinata, vel ipse supponit quod in Deo sit aliqua potentia inordinata vel apertam implicat contradictionem, scilicet, quod Deus potest aliquid et non potest. Et qui taliter loquitur, est de illis de quibus ait Apostolus prima Tit. I.º quod convertuntur in vaniloquium et volentes esse legis doctores non intelligunt ea de quibus locuntur neque de quibus affirmant, id est, non intelligunt seipsos, quia spiritu presumptionis vexati, amentes aut insani efficiuntur. Et ideo cum non intelligant semet ipsos, minus intelligunt alios», ARNALDI DE VILANOVA, *Denuntiatio Gerundensis contra fratrem B[ernardum] de Podio Cercoso predicatorem* (CARRERAS I ARTAU, «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», V (1950), 45).

Com que no veig que el prof. Fortuny ho hagi fet, crec que he d'assenyalar la manca de lògica d'aquesta acusació, car la distinció de tothom coneguda en aquells moments entre «de potentia absoluta» i «de potentia ordinata» no significa de cap manera allò que Arnau de Vilanova li fa dir, ans només que, reafirmada la omnipotència il·limitada de Déu en virtut de la qual pot fer allò que decideixi (potència absoluta), el teòleg cristià té un punt de referència, que és la revelació bíblica interpretada per l'Església, que li permet de saber allò que realment Déu ha decidit i a partir d'ací no pot suposar que Déu hagi decidit i no decidit la mateixa cosa, ans ha de limitar la seva teologia a l'opció que, per la revelació bíblica interpretada per l'Església, li consta que Déu ha decidit (potència ordinata). Així, 'de potència absoluta' Déu pot decidir l'encarnació del Verb o no decidir-la, és ben lliure; un cop decidida, però, el teòleg ha de suposar que Déu no es contradia (punt amb el qual Arnau està d'acord: vegeu la nota 141) i que, per tant, 'de potència ordinata', no es pot suposar que Déu s'hagi desdit quant a l'encar-

la *Sentència condemnatòria de Tarragona* segons la qual Arnau de Vilanova «damnat omnes scientias praeter theologiam»,⁶² al fons de la qual hi hauria el fet que el nostre metge «anatematitza sense paliatius la teologia acadèmica, que amotlla la Revelació i els dons divins de l'Esperit Sant a l'estret canemàs de la filosofia».⁶³ La contraposició entre les dues formes de teologia se centraria en tres punts: el fet que clergues i religiosos estudiïn dret i filosofia els decanta a ésser instruments d'Anticrist - per contra, els fidels seglars reben carismes de l'Esperit Sant;⁶⁴ el camí manifestat

nació del Verb. En el punt controvertit entre Arnau de Vilanova i Bernat de Puigcercós, segons aquest, Déu pot certament revelar els temps finals, però si en el llibre dels *Fets dels Apòstols*, I, 7, tota l'Església llegeix que Jesús digué allò de «non est vestrum nosse tempora vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate» i ho entén en el sentit que Déu no ha volgut revelar el moment precís de cap dels esdeveniments finals, és impossible de pensar que Déu alhora s'hagi reservat el coneixement dels temps finals i l'hagi fet saber, perquè Déu no es pot contradir.

Arnau podia discutir la interpretació d'aquest i d'altres textos, però de cap manera negar els mateixos pressupòsits comuns, ací en concret el de la coherència de Déu amb Ell mateix. Hom pot veure un lloc clàssic de Sant TOMÀS D'AQUINO sobre el tema en la *Summa theologiae*, I, q. 25, art. 5, ad primum (BAC, 77, Madrid 1951, 210).

D'altra banda, en tota aquesta controvèrsia entorn de la 'potència absoluta i ordinata', els qui reafirmaven la limitació del coneixement teològic eren els teòlegs d'escola, no pas Arnau de Vilanova, que pretenia saber sobre el moment precís d'algun dels esdeveniments dels temps finals tant com Déu mateix.

Un altre cas, en el qual la doctrina acabada d'exposar ha donat ocasió a una controvèrsia secular, és el de la Puríssima Concepció de Maria, tal com hom pot veure en l'article de Jaume de Puig i Oliver sobre el *Sacculus pauperis peregrini* en aquest volum. Altra vegada els teòlegs de totes les escoles i en particular els dominicans formulaven la seva posició de forma totalment limitada: si trobem en la revelació bíblica, per exemple, en la *Carta de Sant Pau als Romans*, V, 12 c: «...in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt...», nosaltres no podem saltar per damunt aquesta frase, ans hem de restar de la part deçà i hem d'entendre «omnes» en sentit de no haver existit cap excepció; aquesta és una posició teològica a la qual també era aplicat el pressupòsit de la 'potència ordinata'; 'de potentia absoluta' tothom proclamava que Déu podia fer allò que lliurement decidís, en aquest com en qualsevol altre punt.

62. *Sententia condemnationis operum et errorum Arnaldi de Villanova*, an. MCCCXVI, dins JAIME VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*. Tomo XIX. *Viage à Barcelona y Tarragona*, Madrid, Real Academia de la Historia 1851, 326. Una variant d'aquest text, cal suposar de procedència tarragonina (el de Villanueva procedeix de Santa Caterina de Barcelona), es troba dins l'obra de JOSEP BLANCH, *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*. I. Transcripció i prologació de JOAQUIM ICART (Arqueologia i Història, 55), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses 1985, 185-189.

63. FRANCESC FORTUNY, *Arnau de Vilanova: els límits...* (art. citat en la nota 56), 51.

64. *Ibidem*, 54-55: «...el mancament [*de no fer present Crist crucificat*] és especialment dolorós en el cas dels membres dels ordes mendicants, car eren ells els especialment destinats a encarnar en els darrers temps, en la lluita escatològica, la 'veritat del cristianisme'. El clergat secular ha caigut en el parany diabòlic del dret; els religiosos s'han deixat seduir per la saviesa pagana dels filòsofs... els heralds i profetes del Crist crucificat

per Déu no és el del triomf i de la glòria ans la revelació del seu amor fins a la mort en Crist Crucificat;⁶⁵ i, en conseqüència, el «vertader cristianisme» consisteix a participar de la creu en el grau que Déu ha destinat a cada persona.⁶⁶

Intentarem de resumir tot aquest conjunt amb dues frases del mateix autor: «...enfrent d'un coneixement intel·lectualista, conceptualístic de Déu per mitjà dels seus atributs, Arnau enceta un camí preter racional per arribar a un coneixement positiu, vital i experimental del Déu perfectament transcendent i precisament en tant que transcendent».⁶⁷ I així, «...la filosofia ha esdevingut ciència humana i sols humana».⁶⁸

L'evolució dels planteigs arnaldians

Al final d'aquestes exposicions i precisions crec que una formulació d'exigències per a l'estudi del pensament arnaldia pot ajudar a la futura recerca:

1. És impossible una exposició de dimensions diacròniques del dit pensament -o de qualsevol altre- si abans no és conegut el cos de les idees d'Arnau de Vilanova;
2. El pensament global d'Arnau de Vilanova o de qualsevol altre autor és impossible, si hom no pot tenir a l'abast de la mà totes les seves obres autèntiques, ben destriades de les que no ho són;
3. No essent ara per ara normalment possible un accés a tota l'obra doctrinal escrita d'Arnau de Vilanova per no haver estat encara publicats tots els seus tractats doctrinals autèntics, és necessari, almenys de moment, limitar-se a grups d'escrits verament arnaldians;
4. Els estudis realitzats fins ara sobre grups d'escrits autèntics i homogenis condueixen a la conclusió que el pensament d'Arnau de Vilanova ha evolucionat profundament amb els anys i que, en conseqüència,

s'han convertit en seguidors de l'Anticrist»; 54: «...un dels trets característics dels temps que contempla amb joia Arnau és la brosta copiosíssima d'homes petits -*stulti, infirma, ignobilia*- que, per a confusió dels forts i savis, prenen la creu de Crist, punt en què radica la perfecció de la vida espiritual.»

65. *Ibidem*, 57: «La saviesa és Crist crucificat: mostra d'un amor diví fins a la mort i, alhora, recusació absoluta de la riquesa, el poder i la vanaglòria temporal»; vegeu també la nota 94 en la mateixa pàgina.

66. *Ibidem*, 58: «La creu de Crist és alhora caritat i pobresa. La 'veritat evangelical' i el 'cristianisme vertader' són participar de la Creu -caritat i pobresa- en el grau que a cada persona Déu li ha destinat.»

67. *Ibidem*, 56.

68. *Ibidem*, 58.

àdhuc en el moment en què sigui possible d'encarar-se globalment amb la doctrina d'Arnau de Vilanova, caldrà fer-ho tenint molt presents no sols els successius planteigs de grups d'obres, ans encara llur gènere literari i àdhuc les circumstàncies i objectius de cada tractat.

D'acord amb allò que acabo de dir, no sols no em veig capacitat a seguir el prof. Fortuny en la seva volada que abasta de Joan de Salisbury a Guillem d'Occam, ans encara he de qüestionar, almenys per ara, la possibilitat de parlar de forma global i unívoca del pensament filosòfico-teològic d'Arnau de Vilanova.

Si calgués, justificaria la darrera observació, recordant aquell punt que ja vaig assenyalar en la introducció a la *Philosophia catholica et divina*:⁶⁹ els tractats intitolats *Introductio in librum Ioachim de semine Scripturarum* i *De significatione nominis Tetragrammaton* despleguen un raonament de clara empremta cabalística; i després d'haver formulat tal observació, he tingut la satisfacció de veure-la compartida des de l'altra perspectiva per un estudiós hebreu especialista en càbala.⁷⁰ Recordaré, encara, que aplicant a unes paraules bíbliques els principis cabalístics, Arnau de Vilanova s'enfilava fins a la prova de la Trinitat cristiana, amb una ostentació de linearitat en el pensament des de les constatacions sensibles fins a les conclusions teològiques, en la qual veig difícil de descobrir les tesis del prof. Fortuny.⁷¹

69. Dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 40 i nota 57.

70. Moshe IDEL, *Ramon Llull and Ecstatic Kabbalah. A Preliminary Observation*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», LI (1988), 174, on afirma que el darrer dels tractats arnaldians als quals fa referència aquesta nota seria l'obra més acostada a la càbala escrita per un professor cristià fins al seu temps. Un resum d'aquest article es troba en el nostre volum, secció de *Notícies bibliogràfiques*, III, entre els estudis dedicats a Ramon Llull.

71. Ja el títol és significatiu: *Incipit allocutio super significatione nominis Thetagrammaton tam in lingua hebrayca quam latina, et super declaratione misterii Trinitatis evidentibus rationibus atque signis*. Triar una mostra de la mena de teologia formulada en aquest text només té «l'embarras du choix», però heus-ne ací una: «Recolligentes ergo predicta tantum inveniemus, scilicet quod 'yod' significat in Deo esse principium sine principio principians et per se sonans, et primum conceptibile a se ipso. 'He' vero ex parte figure rationem habet anguli nodati continentis principium sine principio sub extremitate unius lateris... Sed in nomine Thetagrammaton est immediate sequens post 'yod'. Et ideo ex suo ordine in hac dictione significat quod cum importet simplicem actum spirandi, et actus procedat ex suo agente immediate, quod procedit immediate ab illo principio cuius signum sequitur immediate signum spirationis. Cum ergo predicta recolliguntur, emergit quod 'he' significat in Deo esse angulum nodantem vel indissolubiliter colligantem duo latera equalia et habentem sub extremitate unius lateris principium sine principio et procedentem ab eo per simplicem actum spirandi» [CARRERAS I ARTAU, «Sefarad», IX (1949), 80 (títol) i 88 (fragment)].

És veritat que les diguem-ne vel·leïtats cabalístiques semblen haver desaparegut de les perspectives mentals d'Arnau de Vilanova després del 1292, en què posava punt final al segon dels tractats acabats d'esmentar.⁷² Però també en els textos posteriors fins al 1304 (recordo que, ni que sigui per coherència metodològica, els meus estudis només arriben fins a tal límit cronològic) hom pot copsar una evolució en els planteigs.

El tractat següent, obra que de forma significativa encetava les compilacions d'obres arnaldianes aplegades no sols en vida, ans per encàrrec del mestre, el *Dialogus de elementis catholicae fidei sive Alphabetum catholicorum*,⁷³ si és confrontat amb els dos anteriorment indicats, manifesta la clara diferència d'haver abandonat les elucubracions teològico-apologètico-cabalístiques i de formular una presentació pedagògica del cristianisme a l'abast de tothom, també dels infants, a base del símbol de la fe, d'una banda (ortodòxia), i de la interpretació de citacions bíbliques entorn de l'oració i del compliment dels manaments, de l'altra (ortopraxi), tot de forma didàctica i objectivament doctrinal; diria, fins i tot, que l'objectiu immediat de l'obra és el d'informar o de proporcionar el coneixement dels elements que Arnau considera essencials per a la vida del cristià. A la seva manera, el *Dialogus* és un catecisme bíblic.

En les dues obres que segueixen en la línia de l'acabada d'esmentar, les *De prudentia catholicorum scolarium*⁷⁴ i *Allocutio christini de hiis que conveniunt homini secundum propriam dignitatem creaturae rationalis*,⁷⁵ la finalitat d'informació ha evolucionat vers una de formació. Jo no sé dir ara si hi ha o no hi ha una evolució entre els dos textos sota les paraules «catholicorum» i «christini», una evolució que menaria, de subratllar els

72. Recordem que l'acabat d'esmentar és un dels pocs tractats doctrinals d'Arnau de Vilanova datats amb precisió: «Actum in castro Medullionis tertia die ante festum beate amatrix domini Marie Magdalene. Anno eiusdem domini Millesimo ducentesimo Nonagesimo Secundo. Explicite liber de nomine Thetagramaton», *ibidem*, 105.

73. La dada bàsica es troba en l'inventari de béns d'Arnau de Vilanova trobats a València 'post mortem', datat el 30 de juliol del 1318, publicat per Roc CHABÁS, *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Villanueva*, dins «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», IX (1903), 189-203; fou estudiat per Joaquim CARRERAS I ARTAU, *La libreria d'Arnau de Vilanova*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XI (1935), 63-84, i per mi, *L'«Alia Informatio Beguinorum» d'Arnau de Vilanova* (Studia, Textus, Subsidia, II), Barcelona, Facultat de Teologia 1978, 122-126; per al detall que el *Dialogus...* encapçalava aplecs diversos d'obres d'Arnau de Vilanova, cf. p. 67-68 de l'article de Joaquim Carreras; i pp. 123-124 del meu llibre.

74. Aquest tractat és el núm. 4 dels copiats en el Vat. lat. 3824, tal com hom pot veure més amunt, en la descripció del dit volum; ha estat editat per GRAZIANO DI SANTA TERESA, tal com consta en la mateixa descripció.

75. Vegeu la descripció del Vat. lat. 3824, acabada de citar, núm. 22; és editat després d'aquesta introducció.

elements de catolicisme a insistir en els de cristianisme. Allò que, en canvi, em sembla indubtable és que les dues edats de l'home designades respectivament en els dos títols mitjançant les paraules «scolarium» i «hominum» deuen assenyalar alhora la continuïtat i la diferència entre les dues obres, una diferència només d'edat, dins una continuïtat bàsica en l'objectiu de configuració espiritual cristiana.

I si hom preguntés què representen en relació a les línies acabades d'esbossar els textos apocalíptics anteriors al 1304 (bàsicament el *De tempore adventus Antichristi*, el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*⁷⁶ i l'*Ars catholicae philosophiae* o *Philosophia catholica et divina*)⁷⁷ diré, seguint el mateix Arnau, que són escrits merament estratègics, destinats el primer a causar, com una bomba, un impacte que sotragués les consciències amb el tro gros de la previsió de la pròxima vinguda de l'Anticrist,⁷⁸ i els altres dos a defensar i a precisar l'anterior.

Encara hi hauria una altra pregunta a fer: la de la significació dels escrits polèmics vinculats a la controvèrsia entorn de les previsions escatològiques: l'*Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum*, les *Denuntiationes Gerundenses* amb l'*Eulogium de notitia verorum et pseudo apostolorum*, la *Confessio Ilerdensis*, les *Denuntiationes Massilienses*, el *Gladius iugulans thomatistas*, la *Carpinatio poetriae theologi deviantis* i, ja cronològicament ben pròxim a les pàgines del tractat que ací s'edita, l'*Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, praedicatorum*;⁷⁹ el contingut doctrinal d'aquests textos no crec que pugui ésser acceptat globalment ni que pugui ésser refusat de forma global. I m'atreveixo a fer la primera de les dues afirmacions, no sols perquè es tracta d'escrits fortament configurats per les necessitats polèmiques d'una defensa més personal que doctrinal, ans perquè un dels textos en els quals el prof. Fortuny ha insistit més, el de la crítica a Bernat de Puigercós en la *Prima denuntiatio Gerundensis*, em sembla una

76. Són els textos núms. 5 i 6 del Vat. lat. 3824 descrit més amunt; són publicats dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 134-169 i 53-107, respectivament.

77. És el text núm. 8 del Vat. lat. 3824 i ha estat publicat dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 57-162.

78. Que són estratègics es dedueix del fet que el mateix autor admet que puguin no complir-se les seves previsions escatològiques, detall que li sembla indiferent, mentre s'hagués obtingut el sotraguèig de les consciències, cf. *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1987-1988), 104-105, lín. 1009-1020; vegeu en el mateix volum les pp. 33-39 i 46-47; *Ibidem*, X (1991), 41-42).

79. Els textos arnaldians esmentats en aquest paràgraf corresponen als dels números 9, 11-13, 10, 14, 15, 17, 19, 16, 18 i 29, respectivament, dels analitzats en la descripció del Vat. lat. 3824 d'aquesta introducció.

mostra immillorable, en el millor dels casos, d'un diàleg de sords, darrera el qual les posicions veritables són en realitat les inverses a les que resulten de les explicacions a les quals m'estic referint. Amb la distinció entre «de potentia absoluta» i «de potentia ordinata» qui realment propugnava una limitació dels coneixements teològics era Bernat de Puigercós.⁸⁰

Si, ultra tot això, hom té present l'observació tan repetida com a resultat de l'estudi de les obres d'Arnau de Vilanova, la de la mobilitat de les seves afirmacions que porta a preguntar-se fins a quin punt algunes d'aquestes representen realment la seva forma de pensar o, per contra, són formulades amb finalitat merament instrumental,⁸¹ hom veurà la dificultat d'estudiar el pensament autèntic de mestre Arnau i comprendrà que ací, tant com sigui possible, hom cerqui línies de coherència i continuïtat de doctrina com a fórmula d'atribuir al nostre autor idees de les quals puguem afirmar que ell n'estava de debó convençut.

Evolució retrospectiva del pensament

A fi de conèixer amb una certa precisió quin és el pensament de fons exposat per Arnau de Vilanova en els seus tractats espirituals fins a l'any 1304 en què presentava al rei Frederic de Sicília l'*Allocutio christini...*, el mètode consistirà a cercar el pensament de fons que presideix el text acabat d'esmentar i esbrinar si ja es troba idèntic o almenys de forma que hi encaixi, en els llibres anteriors. Actuar a la inversa podria portar a perdre el temps, car, almenys metodològicament, cal suposar que en començar la investigació pels tractats més primerencs, hom no sap quina serà l'evolució posterior; i si ho pressuposa, aleshores ja dona per sabut allò que és justament l'objecte de l'estudi, cosa que és una petició de principi. En canvi, esbrinar si i, en cas afirmatiu, de quina manera les idees d'un text posterior es troben en el o en els anteriors ni pressuposa res ni, en principi, predetermina els resultats de l'estudi.

Si la senzilla lectura de l'*Allocutio christini...* i molt més el seu estudi permeten d'arribar a una idea d'allò que és el pensament de base de mestre Arnau en quant a les possibilitats cognoscitives de l'enteniment en qüestions filosòfico-teològiques, tal idea no pot ésser altra que la de la plena continuïtat entre la capacitat de l'enteniment i de la raó i la dedicació de l'home a l'amor i a la lloança de Déu. Enlloc no és possible de detectar cap vel·leïtat de ruptura o de fractura, ans, ben al contrari,

80. Vegeu més amunt el text de la nota 61.

81. A les referències de la nota 78, hom pot afegir «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 37-38, en particular la nota 51.

el pressupòsit del complement mutu entre les possibilitats ofertes per l'exercici de la intel·ligència i de la raó en l'àmbit del creat i les proporcionades per la revelació en l'Esriptura.

Per a la comprensió d'allò que tal doctrina representa en el pensament d'Arnau de Vilanova, en tant que és exposat en la nostra *Allocutio...*, crec que cal escatir i valorar tres punts: el marc, més que filosòfic, teològic-pràctic, en el qual és col·locada la dita doctrina; la distinció entre intel·ligència i raó i la funció de cada una d'elles en el coneixement dels atributs divins; i la base del coneixement teològic, expressada pels sintagmes «*primo per creaturas... secundo per Scripturas*».^{81a}

El marc del nostre tractat es troba en la seva finalitat formadora. Per alguna raó és definit com a «*allocutio*», no pas com a «*tractatus*» ni com a «*quaestio*». La finalitat és la de conduir el cristià a una vida d'amor i de lloança de Déu, cosa que coincideix amb aquella antropologia que ací és expressada, per ventura la primera vegada, i que acompanyarà Arnau de Vilanova fins a les darreries de la seva activitat, la de l'existència de tres possibles plans d'actuació humana, bo i afegint que només el tercer, el de la part superior de l'ànima, és el que proporciona a l'home la plenitud de la noblesa.⁸²

En relació a aquesta finalitat, les trenta-vuit línies inicials del nostre text representen el fonament doctrinal, davant el qual l'autor no té cap empatx a formular de forma categòrica i apodíctica, i sense cap referència a textos escripturístics, tesis que no sols estableixen atributs de Déu, ans arriben a les més íntimes intencions de Déu creador. I, en tant que jo en puc parlar, no trobo en els textos espirituals anteriors d'Arnau de Vilanova cap dificultat a justificar, a partir de les seves mateixes posicions fonamentals, tal manera de fer teologia, car allò a favor de què ell sempre pledejà fou un discurs encaminat a obtenir els objectius del pla de Déu

81a. Vegeu més avall en les pàgines 80-81 d'aquest volum el text de les línies 29-30 i 34.

82. Vegeu el paràgraf de l'*Ètica a Nicòmac* d'Aristòtil transcrit en l'aparat de fonts a les línies 294-297 de l'*Allocutio christini...* editada més avall. Crec que cal subratllar que aquesta mateixa doctrina es troba com a nucli bàsic de la primera part del *De eleemosyna et sacrificio* d'Arnau de Vilanova, tal com hom pot veure en la seva traducció castellana medieval (PERARNAU, *Dos tratados...* (citats en la nota 22), 609-613 i 133-137, respectivament). Ja en *Troballa de tractats espirituals perduts d'Arnau de Vilanova*, dins «*Revista Catalana de Teologia*», I (1976), 499-500, vaig remarcar que els inquisidors havien estalviat a aquesta primera part les seves ires, concentrades en canvi contra la segona de l'esmentat *De eleemosyna et sacrificio* (*ibidem*, 497-499); ara l'observació es pot estendre almenys a la primera part de la nostra *Allocutio...*, basada en el mateix nucli doctrinal. D'altra banda, l'*Allocutio christini de hiis quae conveniunt homini secundum propriam dignitatem creaturae rationalis* no és esmentada ni amb el títol ni amb l'incipit en la *Sentència condemnatòria de Tarragona*, citada en la nota 62.

o les finalitats del cristianisme; i allò que sempre refusà fou un exercici de la intel·ligència entorn de la doctrina de l'Escriptura que fos pura esgrima mental per a lluïment del presumpte teòleg; esgrima que, en cap cas, no es trobaria a l'altura del terç grau de noblesa antropològica, al qual m'acabo de referir en el paràgraf anterior, car no seria «moldre forment»,⁸³ ans només ordi,⁸⁴ és a dir, una pèrdua de temps en comparació a la possibilitat de moldre bella i bona xeixa.

Per sort, tenim en les línies inicials que ens ocupen, una presa de posició entorn de la capacitat mental de l'home (remarquem l'«homini» de la línia 19) en relació al coneixement de Déu, capacitat mental humana que tindria dos camins de realització: el de la sola percepció o captació intel·lectual i el del raciocini.

No sé si les tres línies dedicades a la intel·ligència⁸⁵ esdevindran o no importants en el futur per al coneixement de l'epistemologia i de l'antropologia d'Arnau de Vilanova. Jo ací em limitaré a posar el problema i a manifestar la meva perplexitat. Començaré dient que només la contraposició entre l'«in Se» de les línies 20 i 22, d'una banda, i el «per creaturas» de les línies 29-30 (i l'esperit humà també és una criatura), m'ha fet decidir a escriure «in Se» en comptes de «in se». Tindríem, doncs, que Déu, pel fet d'ésser «esperit i realitat únicament intel·ligible»,⁸⁶ seria captat o percebut («apprehenditur», línia 22) «in Se ipso». Les dificultats grosses començarien en el moment en què de tal doctrina en fos afirmada la realització ja en aquest món. Certament, l'autor no diu que la intel·lecció de la qual parlen les tres línies esmentades es realitzi en aquest món, però no sols no ho nega, ans en les línies següents permet d'entendre que és això allò que pensa. En efecte, la frase «...per cognitionem Ipsius in Se, quantum possibile est in presenti vita, et per cognitionem suarum dignitatum...» en la seva primera part fa referència clara a la doctrina exposada en les anteriors línies 20-22 i en la segona a la que és començada d'exposar en la línia 23 i és objecte exclusiu de les línies 29-38. De més a més, si la percepció intel·lectual de les línies 20-22 no fos afirmada de la vida actual, com s'explicaria que hagués estat aportada, i amb un «igitur» per acabar de reblar la relació de causa-efecte (línia 18), en tant

83. Vegeu la línia 501 de la nostra *Allocutio christini...*; la indicació de «moldre forment» compareixerà altra vegada i serà explicada entorn de la frase central: «...mas sobre totes coses deus procurar que lo seu molí molga forment...», en la *Lliçó de Narbona* (BATLLORI, «Els nostres clàssics A», 53-54, Barcelona, Editorial Barcino 1947, 156-157; la frase citada es troba a 156, línies 22-23).

84. Vegeu el text de les línies 504-505 de la nostra *Allocutio christini...* i les pàgines de la *Lliçó de Narbona* citades en la nota anterior.

85. *Allocutio christini...*, línies 20-22 del text editat a continuació.

86. *Ibidem*, línia 21.

que camí de mereixement, el qual només es dona «in hac vita»? La frase de la *Philosophia catholica et divina*: «...ut spiritu ipsius [hominis] per amorem sanctificato, coniungi Deo valeat hic per gratiam et in futuro per gloriam. Et utrobique sic Deo adhereat quod unus spiritus sit cum Eo per mentis conformitatem...»,⁸⁷ no clarifica res, car es troba no pas en els primers passos del coneixement ans al final amorós del camí vers Déu, punt final que coincideix amb l'entrada en l'altra vida. Sembla, doncs, clar que el coneixement de Déu en aquest món té, d'una banda, el camí de l'aprehensió intel·lectual immediata, d'esperit a Esperit. Tant com aquesta constatació s'adverés sòlida, seria un punt damunt el qual s'hauria de projectar tota la llum possible de la investigació entorn al pensament d'Arnau de Vilanova a fi de saber la font directa i immediata de tals idees, d'una banda, i llur abast en la configuració del pensament arnaldià definitiu, de l'altra.

El segon camí de coneixença de Déu és el del raciocini, en el qual el terme del coneixement no és pas «Déu en Ell mateix», ans les seves excel·lències o prerrogatives, que són ací lullianament anomenades «dignitats».⁸⁸ El primer pas d'aquesta doctrina es troba en la línia de tots els teòlegs cristians de tots els temps i el sintetizador dels antics, Pere Llobard, no s'oblidà de consignar-la en les primeres pàgines de les seves *Sentències*.⁸⁹ No rauria pas ací la possible novetat, ans en el paràgraf dedicat al segon pas d'aquest camí del raciocini, el que passa per l'*Esriptura*⁹⁰, pas que no és pas presentat com a alternatiu i molt menys com a contraposat al primer, el de les criatures, ans de forma significativa, com a proporcionador d'una llum que es limitaria a aclarir allò que el primer pas deixava només entrellucar enmig de calitges.

Caldrà, doncs, d'acord amb la metodologia retrospectiva propugnada, esbrinar si i com aquests tres punts relatius als dos camins de coneixement humà de Déu es troben en l'obra anterior de mestre Arnau de Vilanova.

87. *Ars catholicae philosophiae sive Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 62, línies 65-68).

88. *Allocutio christini...*, línia 24 del text editat a continuació.

89. Magistri PETRI LOMBARDI, *Sententiae in IV libris distinctae*,³ I (COLLEGIUM SANCTI BONAVENTURAE, «Spicilegium Bonaventurianum», IV, Grottaferrata, Collegium Sancti Bonaventurae 1971, 70-71).

90. *Allocutio christini...*, línies 34-38 del text editat a continuació.

El Tractatus de prudentia catholicorum scholarium

L'escrit no polèmic temporalment més pròxim a l'*Allocutio* és el dit *Tractatus*, la dinàmica expositiva del qual no pot ésser més rectilínia. Si el «scolaris» (és a dir, el noi, encara un infant, que ha començat els estudis de gramàtica llatina) vol arribar a la saviesa (remarquem-ho: es tracta de saviesa, no pas només de ciència), cal que faci tres passes: la primera és demanar-la a Déu correctament (correctament: és a dir, per a glòria de Déu i no d'un mateix; i desitjant de rebre la llum de Déu, no pas saber la manera com la dóna);⁹¹ la segona és disposar-se a adquirir-la pel camí adient i ordenat, aquell en el qual s'abracen la «bonitas karitatis, disciplina honestatis» i «noticia veritatis»;⁹² la terça és exercitar-s'hi de forma convenient, amb actes de vida intil·lable, de justícia envers Déu i el proïsme i per la «speculatio, maxime in ente sensibili».⁹³

L'apartat primer, el que estableix que el primer pas vers la saviesa és el de demanar-la a Déu, ens proporciona dues idees que segurament poden ajudar a comprendre el pensament d'Arnau de Vilanova. La primera és que cal demanar la saviesa a Déu perquè, a diferència dels altres mestres que només poden proporcionar ensenyaments, el mestre Déu no sols dóna els ensenyaments que condueixen a caminar rectament pel camí de la saviesa, ans pot enfortir la intel·ligència, donar-li força d'entendre coses difícils, proporcionar-li més llum a fi que resulti més clara a l'hora de captar els «intelligibilia».⁹⁴ La segona és la necessitat de reconèixer les limitacions humanes, car allò que ha d'interessar és rebre de Déu el do acabat de descriure, no pas saber com el dóna, de la mateixa manera que els guarits de l'*Evangelí* estaven contents d'ésser guarits i no volien saber el com, cosa que entra en el camp de les lliures decisions de Déu;⁹⁵ i ací trobem una frase, que serà repetida gairebé al peu de la lletra en el *Trac-*

91. *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium*, (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 829-834).

92. *Ibidem*, 834-839. Ací compareix la veritat; cf. notes 50 i 99.

93. *Ibidem*, 839-843.

94. *Ibidem*, 831-832: «Ceteri namque possunt instruere, hoc est, menti aliqua imprimere documenta de qualibet veritate, sed intelligendi potentiam dare nequeunt ullo modo, quia non possunt vim intellectivam producere, nec productam valent in se ipsa corroborare, ut ad intelligibilia percipienda sit clarior... Hic autem doctor utrumque potest».

95. *Ibidem*, 832: «Nec est querendum, qualiter Deus in nobis operabitur bonum optatum, dummodo constet quod operetur. Cuius exemplum dedere nobis illi qui beneficium sanitatis corporalis a Domino postulabant quia nunquam de modo sanandi fuerunt solliciti...»; vegeu també la nota 145 d'aquesta introducció.

tatus de mysterio cymbalorum Ecclesiae: «...ea, que transcendunt vires facultatis sue relinquat Deo, prout sibi placuerit ordinanda...».⁹⁶

Establerta aquesta limitació, entrem en el segon pas, el de l'exercici diligent de les forces cognoscitives ja rebudes, tant les mentals com les dels sentits. Primer trobem els pressupòsits que cal assegurar, si realment hom vol avançar vers la saviesa: la bondat de la voluntat, car la maldat entenebra l'enteniment, cosa incompatible amb la il·luminació de Déu;⁹⁷ la disciplina dels sentits, car llur dispersió omple l'esperit de ximpleries i la ximpleria no condueix a la saviesa;⁹⁸ i la recerca del coneixement («scientia») de la veritat, veritat que ha de començar informant la mateixa oració demanant la saviesa.⁹⁹ Però la ciència que disposa a la saviesa és aquella que pròpiament i principalment inflama l'esperit en l'amor a Déu, és a dir, la que assegura la bondat de cor i la honestedat de la vida: la «scientia fidei christiane», és a dir, el coneixement de Crist, proporcionat per l'*Esriptura*, per l'*Alphabetum catholicorum* i per les lectures bíbliques de la litúrgia.¹⁰⁰

I així arribem al tercer pas, que consisteix en l'exercici de la saviesa ja adquirida i es concreta en tres actes «per quos exercitium sapientis, ut

96. *Tractatus de mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 63, línies 168-181).

97. *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* (edició citada en la nota 91, 834): «Huius autem vie noticiam et prosequutionem docet nos a Deo postulare Psalmista, cum dicit: 'Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me'. 'Bonitatem' quantum ad informationem appetitus seu voluntatis, quia qui per bonitatem vel rectum appetitum non habet dulcedinem animi, non potest acquirere sapientiam. Nam ipsa malitia voluntatis obtenebrat et perturbat intellectum».

98. *Ibidem*, 835: «Est etiam tendenti ad sapientiam secundo necessaria 'disciplina' quantum ad informationem sensuum. Nam, qui sensus habet vagos et indisciplinatos vel dissolutos, stultis in animo cogitationibus repletur, et ideo potius per viam stultitiae quam sapientie tendit».

99. *Ibidem*, 835: «Preter hec etiam oportet ipsum habere 'scientiam' ad informationem intellectus per noticiam veritatis, in qua formaliter scientia consistit. Qui ergo directe cupit ad sapientiam progredi, postulet a Deo bonitatem karitatis et disciplinam honestatis et noticiam veritatis».

100. *Ibidem*, 835: «Si vero scholaris quesierit: 'Que est scientia que disponit ad sapientiam acquirendam?' Scire debet quod illa proprie et precipue, per quam ad dilectionem Dei animus inflammat...»; 836: «Si vero scholaris quesierit: 'Que est scientia que ad diligendum Deum excitat?' Scire debet scholaris quod illa que ordinat homines ad habendum prima duo necessaria tendenti ad sapientiam, scilicet bonitatem cordis et honestatem vite»; 837: «Scientia vero per quam quis efficitur vere bonus est scientia fidei christiane; que scientia est de regula seu norma vere bonitatis, scilicet Xristo»; 838: «Si vero queratur que sunt illa documenta fidei xristiane, que scholaris catholicus ignorare non debet, legat *Alphabetum catholicorum*...»; cf. també els fragments transcrits en les notes 106 i 107.

est sapiens, adimpletur».¹⁰¹ El primer és portar una vida intitllable o, en positiu, una vida ordenada en relació a un mateix.¹⁰² El segon és portar una vida presidida per la justícia tant envers Déu (la justícia envers Déu consisteix en la fe, l'esperança i la caritat), com envers el pròisme (essent de la mateixa naturalesa, els homes s'han d'estimar els uns als altres), per tant, ordenada envers els altres.¹⁰³ El terç «est speculatio, maxime in ente sensibilis».¹⁰⁴ Mestre Arnau de Vilanova dedica tres pàgines senceres¹⁰⁵ a exposar el seu pensament entorn del darrer apartat, que, en principi, hauria d'ésser el més pròxim a la temàtica que ens ocupa i per això li dedicarem un punt apart. Tinguem present que segueix parlant del savi i de la saviesa, no del científic.

Recorda que l'home és compost de natura sensual, que el posa a l'altura de les bèsties, i de natura intel·lectual, que el col·loca a l'altura dels àngels i de Déu.¹⁰⁶ D'ací una sèrie de conseqüències: qui fa l'opció de dedicar-se a la realitat sensible només en el pla del coneixement sensitiu, actua a manera de bèstia, que només vol allò que plau els sentits¹⁰⁷ (més avall dirà que aquesta és la consideració filosòfica de la realitat sensible¹⁰⁸ i encara més avall que, fora del cas de necessitat, tal ocupació constitueix un perill, contra el qual som avisats per la *Sagrada Escripura*);¹⁰⁹ el savi, doncs, no ha d'ocupar-se del sensible en tant que tal, ans només en tant que a través d'ell l'esperit s'informa de la realitat intel·lec-

101. *Ibidem*, 839.

102. *Ibidem*, 839: «Primus est actus per quem ordinatur in semet ipso: et est actus irreprehensibilis vite...».

103. *Ibidem*, 839-840: «Secundus est actus quo sapiens erga alios ordinatur, sicut Deum et proximum...».

104. *Ibidem*, 840: «Tercius vero actus, in quo debet exercitari sapiens, est speculatio, maxime in ente sensibilis...».

105. *Ibidem*, 840-843.

106. *Ibidem*, 840: «Cum enim sit homo constitutus ex duabus naturis, scilicet sensuali et intellectuali, et per intellectualem conveniat, seu conformetur, Deo et angelis, per sensualem vero cum brutis, constat quod per intellectualia non deicitur a dignitate sue nature, per quam convenit cum natura superiori...»; cf. els fragments textuals transcrits en la nota 100.

107. *Ibidem*, 840-841, a continuació del fragment transcrit en la nota anterior: «...sed per sensualia deici posset [*a dignitate suae naturae*], si ad ipsa, considerata secundum sensitivam notitiam, inclinaretur affectus: tunc enim tenderet affectus humanus in ea more brutali. Bruta enim non appetunt aliquid nisi prout sensum delectat...».

108. *Ibidem*, 841: «...ipsa sensibilia possunt considerari secundum id quod sunt in se, et tunc in eis considerantur rationes entitatis ipsorum: et hoc modo considerat ea philosophus».

109. *Ibidem*, 842: «...expedit sapienti ut vitet occupare mentem circa sensibilia immorando secundum sensualem cognitionem. Et ideo, ad denotandum quod vitanda est occupatio mentis circa sensibilia nisi quantum requirit usus necessitatis vel cognitio supreme veritatis...».

tual, sobretot de la del primer, causa eficient i final de tots els éssers intel·lectuals;¹¹⁰ la realitat intel·lectual perceptible a través del sensible té dos graus, el que es limita a aquella realitat intel·lectual que es troba dins la creació, i el que mira la relació amb el Creador, en tant que hi brillen la Seva potència, saviesa i bondat; en aquest darrer cas, l'afecte de l'home s'encén en amor a Déu i, doncs, tal consideració pertany als fidels¹¹¹ i és la finalitat a la qual és encaminada la doctrina sagrada, la mateixa a la qual s'adreça el savi;¹¹² si a través de la realitat sensible ja és possible de conèixer la sublimitat divina, «tunc certum est quod per intelligibilia cognoscetur clarius et perfectius»;¹¹³ la realitat sensible existeix a fi que l'enteniment humà arribi al coneixement de les coses intel·lectuals;¹¹⁴ el savi no s'ha d'aturar en el coneixement sensible, car no és el terme del coneixement humà, ans només el començament; el món sensible és imatge del món intel·ligible i insensible.¹¹⁵

Si al final d'aquest resum del *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium* ens preguntem quina és la seva relació amb l'*Allocutio christini...*, diré, d'una banda, que tot el planteig del primer clarifica la naturalesa del segon, car aquell seria l'exposició d'un camí d'arribada a la saviesa, amb un primer esborrany, que la nostra *Allocutio...* completarà, de la base antropològica del projecte «espiritual» d'Arnau de Vilanova;¹¹⁶ i de l'altra que, sense que trobem cap exposició sistemàtica ni consistent de

110. *Ibidem*, 843: «...sapiens non debet secundum cognitionem sensitivam in sensibilibus immorari, cum non sit terminus cognitionis humanae, sed quoddam initium. Unde, cum naturalis humana cognitio perficiatur intelligibilibus, et ad ea sicut ad terminum ordinetur, non sunt sensibilia consideranda nisi sicut via. Sapiens igitur in consideratione veritatis, et maxime prime, transit per ea sicut per quedam vestigia veritatis prime...». Vegeu l'estudi de Sebastià TRIAS I MERCANT citat en la nota 150.

111. *Ibidem*, 841: cf. el fragment copiat en la nota 108, el text del qual continua així: «Rationes autem entitatis sensibilis sunt quedam intelligibilia: sed quia non elevat animum ultra terminos entis creati, propterea talis consideratio non dirigit affectum in ultimum finem. Alio modo possunt considerari sensibilia, secundum quod referuntur in causam primam: et tunc attenditur qualiter in eis reluceant potentia, sapientia et bonitas creatoris. Et per talem considerationem inflammatur in Deum affectus: qualis consideratio pertinet ad fideles».

112. *Ibidem*, 842: «Hic enim est finis doctrine sacre, ad quem maxime vere sapiens ordinatur».

113. *Ibidem*, 842: «Nam si Dei sublimitas potest cognosci per sensibilia que sunt ei difformia quantum ad naturam, tum certum est quod per intelligibilia cognoscetur clarius et perfectius».

114. *Ibidem*, 842: «...certa notitia de ordine sensibilibus ad intelligibilia. Si enim per sensibilia cognoscuntur sublimitates pertinentes ad Dei perfectionem, constat quod etiam fortius intelligibilia cetera».

115. *Ibidem*, 843, fragment copiat en la nota 110, que hom pot completar amb aquesta frase: «...hoc mundo sensibili, qui est ymago intelligibilis et insensibilis mundi».

116. Vegeu el text copiat en la nota 106.

la capacitat intel·lectual pura de percebre Déu, sí que ens criden l'atenció un parell d'expressions que s'acosten a la de les nostres línies 20-22.¹¹⁷ En canvi, tenim tota una explicació doctrinal del caràcter imaginal de la creació, més encara, l'afirmació que la causa d'haver estat creada és la de fer possible el camí de la raó (que no ha d'ésser confós amb el de la intel·ligència) vers l'invisible i intel·ligible;¹¹⁸ també tenim explícita la reafirmació que la intervenció de Déu (en el nostre tractat, sobretot mitjançant la inspiració bíblica) reforça la capacitat comprensiva de l'enteniment, augmentant-li la llum intel·lectual.¹¹⁹

L'Alphabetum catholicorum...

Dues són possiblement les raons per les quals aquest catecisme fa un dring tan divers dels tractats posteriors: el fet d'ésser adreçat a infants justifica la seva característica merament didàctica, extrem que el mateix autor justifica al final del tractat; l'altra és el fet de representar una primera etapa en l'evolució doctrinal de l'autor, evolució que és visible si hom compara el concepte de «scientia» i la seva relació amb «sapientia» en les pàgines del *Dialogus...* i en les del *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*, que ja coneixem;¹²⁰ o si hom es fixa en manta explicació, clarament homologable amb les dels teòlegs escolàstics contemporanis, amb la qual l'autor intenta de convèncer de tesis de doctrina cristiana.¹²¹

117. Ultra alguna de les frases del fragment acabat d'esmentar, hom pot recordar el copiat en la nota 94.

118. Vegeu el fragment referit en la nota 114.

119. *Ibidem*, 832: «...constat quod [*Deus*] insensibili opere potest lumen intellectus in mente augere; nec alicui hoc beneficium ab eo tribuitur, cum sit ipsius immediate, sed documenta potest imprimere menti, vel infundendo, vel per portam doctrine, scilicet per auditum, intromittendo, sicut quando per se vel per alium hominibus loquitur».

120. Dues frases seran suficients per a veure la indefinició dels dits conceptes en el *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 = [(Kirchen)geschichte], 180): «...scientiam vel sapientiam, que theologia dicitur... consideratio vel scientia de veritate communicata per solam doctrinam Dei...»; i 181: «...sapientia...splenduit Xristus excellentius cunctis aliis... quia non solum presentia sed etiam preterita et futura perfecte noscit...»). Hom estarà d'acord en l'observació que tota l'exposició precedent de la doctrina del *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium* indica que, en canvi, el dit text, en la seva totalitat, es basa en la diferència entre un coneixement només intel·lectual (ciència) i un de sapiencial que engloba totes les facultats humanes i dona sentit a la vida (saviesa).

121. *Dialogus...* (citat en la nota anterior), 183: la frase «De anima enim humana certum est non solum per theologiam, sed etiam per philosophiam quod per solam creationem in esse producitur, quando infunditur corpori», en podria ésser una mostra.

Després dels dos tractats cabalístics primitius,¹²² el *Dialogus de elementis catholicae fidei* es presenta com un punt de partida que tant podia evolucionar en sentit plenament escolàstic com per camins cada vegada més «espirituals», cosa que realment s'esdevingué. I així, en relació amb una doctrina com la de les línies 29-33 de la nostra *Allocutio...*, trobem en el *Dialogus...* una exposició relativament llarga de la tesi tradicional que tota creatura i en particular l'home és imatge de Déu;¹²³ en relació a la de les nostres línies 227-232, podem llegir la fórmula que «inquantum fidelis habet seipsum ordinare ad Deum necessaria sunt tria: laudare eum, meditari in eo, orare ipsum»;¹²⁴ en relació a l'exhortació dels nostres paràgrafs finals a ocupar el pensament en consideracions que portin a estimar Déu i a lloar-Lo, trobem en el *Dialogus...* idees com la que explica la denominació d'article de la fe' perquè «arctat vel obligat ad dirigendum mentem in veritatem divinam», amb la conseqüència que «in mirabilibus Dei debent cogitationes fidelium antiquari et assiduari».¹²⁵ I, ja en un segon moment, resposta a objeccions que la primitiva redacció havia suscitat, trobem al final del *Dialogus...* la doctrina de la utilitat del contacte entre el cristià encara infant i la Sagrada Escripura.¹²⁶

A la vista dels resultats als quals som arribats pel camí de les consideracions anteriors, em pregunto (remarco que només em pregunto, per tant a tall d'hipòtesi de treball), si el punt d'inflexió realment doctrinal en l'evolució del pensament d'Arnau de Vilanova no haurà estat la introducció en les seves reflexions cristianes de la doctrina antropològica dels tres possibles graus d'activitat humana, tal com es pot veure en les línies 268-301 de l'*Allocutio...* i de la doctrina correlativa de la noblesa humana real, encunyada en la frase del savi innominat «si vis salutem anime consequi, serva nobilitatem» (línia 265), noblesa que és atribuïda al tercer o sobirà dels tres possibles graus d'activitat de l'home, el que el col-

122. Vegeu en aquesta introducció el text corresponent a les notes 70 i 71.

123. *Dialogus...* (citat en la nota 120), 179: «...ipse [*orans*] in quantum est creatura et maxime rationalis est nomen Dei. Sicut enim conceptus humane mentis in homine manifestatur vel exprimitur per nomen seu per vocem significativam ad placitum, sic et conceptus divine mentis manifestatur vel exprimitur per quamlibet creaturam et maxime per hominem, qui est ad ymaginem Dei factus... creature producuntur a Deo in signum conceptus Dei. Et secundum hanc rationem omnis creatura est vox Dei...».

124. *Ibidem*, 175.

125. *Ibidem*, 174 i 175, respectivament.

126. *Ibidem*, 191-194; cf. també l'apartat d'aquesta introducció intítulat *De la unitat de l'obra*. La primera objecció diu: «Videtur michi quod sit presumptio et stultitia quia vos, qui estis pueri, studetis in Sacra Scriptura...» i rep la resposta següent: «...parvulis sive pueris convenit studere in Sacra Scriptura, non solum legendo sed loquendo et meditando. Tum quia est utile, tum quia a Deo sic ordinatum...», *ibidem*, 191.

loca a l'altura dels àngels i de Déu.¹²⁷ Som ja en ple «espiritualisme», encara que de moment no se'n treguin conseqüències, molt menys totes. I aquesta seria la significació del *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium* en l'evolució mental d'Arnau de Vilanova, car ja s'hi troba la doctrina de la «nobilitas» de l'home, vinculada a la «sapientia», ací ja clarament diferenciada de la ciència o dels coneixements intel·lectuals.¹²⁸

Si hi afegim el fet purament anecdòtic de la topada amb els teòlegs professionals amb motiu de la publicació del *De tempore adventus Antichristi* i de(l)s proces(sos) inquisitorial(s) subsegüent(s),¹²⁹ topada que en comptes d'esmortuir-se s'enverinà cada vegada més, ens explicarem que les posicions doctrinals de mestre Arnau de Vilanova també s'hagin anat desplaçant vers tesis d'espiritualisme cada vegada més radical.

La concreció escatològica

La lectura dels principals textos escatològics arnaldians escrits entre el 1297 i el 1304 (*De tempore adventus Antichristi*, *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, *Philosophia catholica et divina*)¹³⁰ primer fa néixer i progressivament confirma la impressió que són escrits no sols en plena continuïtat amb l'esquema de pensament que s'ha anat dibuixant en les pàgines anteriors, ans com a contraprova o concreció de la teoria exposada sobretot en el *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium* i en la nostra *Allocutio christini de hiis quae conveniunt homini secundum propriam dig-*

127. Vegeu el fragment de l'*Ethica Nichomachaea* d'ARISTÒTIL copiat més avall en l'aparat de fonts a les línies 294-297. Potser no caldria subratllar el detall que una de les doctrines bàsiques de l'arnaldisme procedeix d'Aristòtil. D'altra banda, no és l'única vegada que ha estat citat, car també ho és en el *Tractatus de tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 235, línia 235); en canvi no és ell sinó el salmista bíblic el 'philosophus' citat en el *Tractatus de mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, *ibidem*, VII-VIII (1988-1989), 63, lín. 172-173).

128. Vegeu els fragments textuais del *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*, copiats en les notes 97-100 i 106-107.

129. Hom pot veure algunes pàgines dedicades a aquesta topada en el meu *El text primitiu del De mysterio cymbalorum Ecclesiae d'Arnau de Vilanova. En apèndix, el seu Tractatus de tempore adventus Antichristi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 8-16 amb tots els textos publicats en l'apèndix, 134-169, i en l'article *Guiu Terrena crítica Arnau de Vilanova. Edició de la 'Quaestio utrum per notitiam Sacrae Scripturae possit determinate sciri tempus Antichristi'*. En apèndix, tres fragments de teòlegs contemporanis relatius a la tesi escatològica arnaldiana, *ibidem*, 171-222.

130. Sobre els dos primers, cf. la nota anterior; l'altre també té edició recent (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 7-223).

nitatem creaturae rationalis —cosa que, de retop, confirmaria la cronologia proposada per al darrer dels textos citats. En aquest punt, l'única relliscada de mestre Arnau de Vilanova hauria estat la de cercar un camp d'aplicació de les pròpies teories en un terreny tan llenagós com el de les previsions escatològiques, cosa que, al cap de pocs anys, ja permetria als redactors de la *Sentència condemnatòria de Tarragona* d'afirmar que «iam apparuit falsus denunciator». ¹³¹ Però aparquem, per ara, aquesta i semblants consideracions i limitem-nos a allò que ens diuen els escrits menys polèmics anteriors al 1305.

El *De tempore adventus Antichristi* em sembla una aplicació clara de la teoria antropològica formulada en l'*Allocutio...*, car tot ell, d'una banda, és l'exercici de la funció del talaier, del qui, havent contemplat l'Es-critura i esbrinat «espiritualment» el seu sentit, el proclama per a bé de la comunitat, clam que, de l'altra banda, és encaminat a desvetllar els cristians que es troben en el grau inferior dels tres dibuixats en els parà-grafs darrers del nostre tractat. Per a deixondir-los, els cal un tro ben gros, quelcom de terrorífic, i això és l'anunci que els temps finals coincideixen amb els dos segles immediatament següents.

Em sembla que s'ho val de parar-se un moment a fi de clarificar quina mena de teologia hi ha darrera tal projecte, en tant que aquesta és detectable a través dels textos. Començaré recordant una frase que deurà fer les delícies del prof. Fortuny: «Nemo, ergo, de scientia rerum naturalium confidat, neque per earum considerationem se credat posse metiri altitudinem sapientie Dei...», ¹³² frase que es troba en un context clar: els càlculs astronòmics, o en general els científics, no sols no desvelen els secrets designis de Déu, sinó que no arriben ni a fer conèixer qualsevol fet depenent de la llibertat. ¹³³ Per això no creuria que aquella frase fos realment significativa per a una definició d'una teologia vàlida per a Arnau de Vilanova; no crec, en efecte, que cap teòleg seriós contemporani hagués tingut cap dificultat a signar la tesi esmentada, la que cada ciència té els seus propis principis de coneixement, deducció i demostració.

En canvi, ben al revés d'allò que hom potser podria pensar, Arnau de Vilanova integra en la seva elaboració teològica tots els elements que hi integraven els teòlegs contemporanis: l'anàlisi textual (gairebé m'atreviria a dir «filològica»), com en l'intent de precisar la diferència entre «fines saeculorum» i «novissima tempora» en les *Epístoles paulines* ¹³⁴ o el

131. Vegeu la nota 62.

132. *Tractatus de tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 153, línies 821-823).

133. *Ibidem*, 153-154, línies 842-852.

134. *Ibidem*, 141-142, línies 324-366.

sentit de «dies» (el cèlebre «dies pro anno») en les profecies de *Daniel*¹³⁵ o en el recurs a la «veritas hebraica» o a la «vis et series litterae textualis»¹³⁶ o el recurs a les condicions d'intel·ligibilitat d'una formulació gramatical;¹³⁷ els principis del dret amb la denominació tècnica de «Brocardica»;¹³⁸ els fets de la història profana;¹³⁹ les condicions de validesa d'una demostració;¹⁴⁰ i qualche principi teològic, damunt el qual és construït tot un raonament.¹⁴¹

Els elements, doncs, que donarien fesomia pròpia a les exigències arnaldianes per a una teologia vàlida es trobarien un al començament o posició de partida i l'altre a l'acabament o objectiu final del discurs teològic: el teòleg cristià ha d'ésser un talaier contemplatiu, que esbrini els secrets de Déu en l'*Esriptura* (i ací compte! car aquesta pot arribar d'alguna manera fins a les *Sibil·les*);¹⁴² i la finalitat del teòleg cristià no pot ésser de cap manera el propi lluïment, ans ha de coincidir amb la consecució eficaç del «finis catholicae doctrinae» (i així s'entén la seva recerca d'un «kerygma» que sotraguegi i deixondeixi ben fort la consciència cristiana col·lectiva i li faci «terrena desplicere et amare caelestia»).¹⁴³

Val a dir que la clarificació doctrinal d'aquesta temàtica arribà amb el *Tractatus de mysterio cymbalorum Ecclesiae*, en el qual són dedicades dues seccions, respectivament, a les condicions de licitud i a les de possibilitat d'una teologia per a Arnau de Vilanova.¹⁴⁴ Les condicions de licitud han estat definides negativament, en indicar quina és per a ell una

135. *Ibidem*, 147-152, línies 552-782; 155, línies 905-906; 169, línies 1513-1522; l'equiparació entre «abominació» i «Anticrist» podria ésser un altre exemple, 147, línies 558-560.

136. *Ibidem*, 149, línia 670; i 156, línies 944-953.

137. *Ibidem*, 155, línies 901-902.

138. *Ibidem*, 133, 2 ; i 146, línies 549-550; vegeu també una 'autoritat' de Caró, 139, línies 243-248.

139. *Ibidem*, 139, línies 237-239; 146, línies 508-515; 148, línies 633-654; 156, línies 937-956.

140. *Ibidem*, 142, línies 370-377; cf. 140, línies 439-444; 150, línies 681-693.

141. *Ibidem*, 142, línia 337: «...in Sacra Scriptura nulla sit repugnantia, cum a Spiritu Sancto tota sit edita...»; línies 345-346: «...expedit eis diligenter notare differentias eloquiorum temporaque distinguere, ut Scriptura concordet...».

142. *Ibidem*, 134-136, línies 21-103 (funció dels talaiers); 151-152, línies 754-775; 153, línies 820-821 (*Sibil·la*); 161, línia 1175; 164, línia 1280.

143. *Ibidem*, 150-151, línies 721-729 (el 'finis catholicae doctrinae' és la raó que fa l'escaiguda en la interpretació del 'dies pro anno'); 138, línies 168-178; i 141, línies 316-323 (necessitat d'una proclamació que faci impacte); 156-157, línia 975-982; la darrera frase es troba en la *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 68, línia 178).

144. *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* [PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 63-71, línies 161-306 (licitud); i 71-82, línies 307-537 (possibilitat)].

teologia il·lícita o prohibida: ho és tot intent d'esbrinar la realitat divina que neixi de la simple curiositat (molt més si nasqués de la supèrbia intel·lectual o d'una subtilitat presumptuosa); ho és sobretot («maxime») quan allò que hom pretén d'esbrinar cau dins el camp de les realitats reservades al coneixement diví o dels secrets de Déu;¹⁴⁵ les preguntes formulades per pura curiositat, supèrbia, presumpció, sobretot en punts que pertanyen al secret de Déu, són «quaestiones... stultas et sine disciplina catholici moderaminis»¹⁴⁶ i qui les planteja es mereix una reprensió de Déu, ni que siguin els Apòstols, els quals la reberen «ad reprimendam eorum praesumptionem» quan preguntaren «ex curiositate humana» entorn dels temps finals.¹⁴⁷ Quan, doncs, el teòleg cristià es limita a esbrinar la Revelació divina «ex caritate, non ex curiositate»,¹⁴⁸ i no cercant l'avantatge propi, ans el servei de Crist i de la comunitat cristiana, pot, si Déu ho vol, arribar a comprendre el sentit que Déu ha volgut donar al seu ensenyament;¹⁴⁹ la doctrina bíblica sobre els esdeveniments finals i sobre la vinguda de l'Anticrist abans de la segona vinguda de Crist en seria una mostra.

Si no m'erro, és aquest conjunt de condicionants subjectius el que anà configurant el pensament d'Arnau de Vilanova entorn d'una teologia vàlida i el que el conduí, ell i els seus contradictors, a posicions cada vegada més radicalment contraposades; no pas consideracions epistemològiques objectives entorn de la validesa de les diverses ciències.

Per això, creuria que, almenys dels elements de judici disponibles en aquest moment, se'n dedueix que el nucli doctrinal de les obres religioses d'Arnau de Vilanova és constituït per la convicció que l'única teologia vàlida és la que s'encamina a la pràctica d'algun aspecte de la vida cristiana; que tal teologia s'ha de basar en una contemplació sapiencial de l'Es-criptura completada amb la comprensió dels secrets de Déu que, per una seva gràcia d'il·luminació, Ell vulgui clarificar en un moment determinat; que la predicció dels temps finals i en particular del moment de l'actuació de l'Anticrist no era per a Arnau altra cosa que una mostra concreta en la qual es realitzaven els seus pressupòsits d'una teologia pastoralment eficaç i espiritualment vàlida; i que, d'acord amb tal «pastoralisme» i «espiritualisme», els dons de Déu esmentats tendien d'una banda i havien

145. *Ibidem*, 63, línies 161-162 i 168-181. Recordem que en el *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* el límit negatiu afectava l'intent d'esbrinar el 'com' de les accions de Déu, tal com hom pot veure en el fragment transcrit en la nota 95.

146. *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (citada en la nota 144), 68, línies 253-254.

147. *Ibidem*, 72, línies 312-326.

148. *Ibidem*, 69, línia 262; cf. en el mateix volum les pàgines 44 i següents de la introducció a l'edició del text arnaldia esmentat.

149. *Ibidem*, 70, línies 279-287.

d'ésser rebuts de l'altra per un home que cerqués la seva realització pel camí de la possibilitat més elevada de les que té a l'abast de la seva mà, la de l'esperit, el qual, recordem-ho, és con-natural als àngels i a Déu.

Després de les pàgines anteriors, sembla enraonat d'intentar una formulació sintètica del tema de la continuïtat o de la discontinuïtat del coneixement humà en el seu accés a Déu. Crec que tal formulació s'ha d'establir mitjançant un paral·lelisme entre antropologia i epistemologia: així com, per a Arnau de Vilanova, l'home té tres graus en la seva possibilitat de noblesa, així també en té tres en l'escala del coneixement; el purament sensible, considerat infra-humà; aquell que, per l'exercici de la raó, esbrina l'intel·ligible en el sensible, és propi del filòsof, i arriba a la captació de qualitats ontològiques que també són atributs divins (potència, bondat, saviesa); i el purament intel·ligible,¹⁵⁰ propi no pas de l'enteniment en tant que raó, ans en tant que intel·ligència, i és potenciabile per intervenció gratuïta de Déu.

I si aquesta base és comuna als teòlegs contemporanis, els detalls personals d'Arnau de Vilanova podrien ésser el sentit pràctic que acompanya els seus planteigs i la dimensió sociològica d'insistir en la possibilitat de qualsevol fidel d'accedir al grau superior de coneixement abans esmentat, car un dels seus elements seria la lliure il·luminació de Déu, que Ell dóna a qui vol, sense tenir en compte les estructures jeràrquiques ni els graus acadèmics. El fet d'haver-se aventurat a una predicció escatològica en seria una aplicació, car ell pressuposava i defensava que el do de Déu l'havia elevat a un coneixement del futur, inabastable a qui es trobés en un dels plans inferiors. I tinc la impressió que aquest element carismàtic era l'únic realment profund que diferenciava el pensament arnaldí del dels escolàstics entorn a la naturalesa de la teologia.

150. Una primera idea de com s'ha d'entendre aquest coneixement purament intel·lectual potser la pot proporcionar l'estudi de Sebastià TRIAS I MERCANT, *El lingüisme filosòfic en el Liber de ascensu et descensu intellectus*, dins *Studia Linguistica et Philologica*. «Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom», Ciutat de Mallorca, Maioricensis Schola Lullistica 1990, 82: «Segons sant Tomàs d'Aquino el coneixement sensitiu és un autèntic coneixement, per damunt del qual existeix el coneixement intel·lectual. Aquesta duplicitat cognoscitiva no es dóna exactament igual en la doctrina lulliana. Per a Lull la sensació no és pròpiament un coneixement, sinó una dada, un punt inicial del coneixement intel·lectual, únic, vàlid». Caldria, doncs, estudiar en Arnau de Vilanova què significava el terç grau de coneixement, el purament intel·lectual.

Una paraula sobre política

Comencem constatant que aquesta paraula és negativa. L'encaix entre teoria antropològica dels esgraons de noblesa infrahumana, humana i sobrehumana, i la gnoseològica sobre els graus de coneixement sensible, racional, intel·lectual, que acabem de recordar, no troba continuïtat en la part política de l'*Allocutio christini...*, almenys en aquest primer moment. Estirant molt, tindrem ací un tractament de l'infra-rei o tirà i del rei, però no del super-rei, cosa reservada, no sabria dir de moment si amb plena consciència, a la *Informació espiritual per al rei Frederic*, en la qual, pressuposada la doctrina relativa als dos graus precedents, sobretot la relativa al segon, trobarem la doctrina destinada a la configuració del supra-rei, és a dir, del rei cristià.¹⁵¹

De fet, però, en la part de l'*Allocutio...* destinada al rei no tenim pas un tractat homologable amb els contemporanis destinats a l'adoctrinament de reis i prínceps. No trobem, en efecte, en les nostres escasses pàgines, cap raonament extens sobre la naturalesa de l'estructura política, sobre les formes de govern i quina és la preferible, sobre la guerra i la pau com a situacions polítiques, sobre les condicions del terreny on s'han de bastir les ciutats i sobre nombre d'altres punts.

Ací només tenim qualche paràgraf dedicat al tema de les obligacions del rei envers la justícia,¹⁵² seguit de qualche altre de relatiu a les diferències entre el rei i el tirà, amb les conseqüències que se'n deriven per a l'estabilitat del tron.¹⁵³ Ja coneixem el judici, no pas benigne, de Barthélemy Hauréau sobre aquesta part política de l'exhortació, que només troba «plus curieuse», després d'haver estigmatitzat la primera, qualificant-la de «paraphrases sans originalité sur des maximes banales».¹⁵⁴

151. El planteig inicial de la *Informació espiritual...* diu així: «Senyor, vós sots tengut de fer algunes coses pròpiament en quant sòts rey, e algunes pròpiament en quant sòts rey crestià, e altres comunes a la dignitat real e al crestianisme» (BATLLORI, «Els nostres clàssics, A», 53-54, 223, línies 12-15); al primer tema hi és dedicada una pàgina, on és esmentada l'*Allocutio...*, i Arnau diu al rei que se la faci llegir «dues vegades lo mes» (224, línia 13); al segon, les pàgines 224-236; al tercer, les pàgines 237-243; no hi ha dubte, doncs, que el tema principal de la *Informació espiritual...* és la figura del rei en tant que rei cristià.

152. Vegeu més avall el text de les línies 303-440.

153. Vegeu més avall el text de les línies 441-480.

154. El fragment diu així: «C'est un court traité de théologie morale, dont quelques chapitres concernent la politique. Il n'y à rien ici de nouveau touchant la morale dans ses rapports avec la religion; ce ne sont que paraphrases sans originalité sur des maximes banales. On ne s'y arrête pas. La partie de l'ouvrage où il s'agit de la politique est plus

Hauréau, però, sofrí una petita confusió, car segurament aplicà a l'*Allocutio*... la mesura dels tractats complets, quan ací només tenim una 'allocutio', una exhortació destinada, com tots els tractats no polèmics d'Arnau de Vilanova dels anys entre el 1300 i el 1305, a ésser portats a la pràctica.¹⁵⁵ I si hom les llegeix sota aquest punt de vista, les nostres pàgines destinades a subratllar aspectes de l'ofici de rei segurament posaven el dit a certes plagues del cos social, com és ara la diferència en l'aplicació de la justícia i la venalitat dels càrrecs públics, cosa que obligava a assenyalar els límits entre el rei i el tirà, potser a punt o en perill d'ésser traspassats.

Afegiré només que aquesta limitació en la temàtica podria (i subratllaria el condicional) venir determinada pel planteig: «...secundum propriam dignitatem creaturae rationalis...», diu el títol.¹⁵⁶ Hom (un impersonal que tant podria ésser concretat en la persona del rei com d'algú molt pròxim a ell i influent a l'hora d'establir les bases doctrinals encaminadores d'una política) demanava a mestre Arnau de Vilanova unes pàgines no pas com les de la futura *Informació espiritual per al rei Frederic*, totes encaminades a dibuixar les obligacions deduíbles del fet que el rei ho és d'un país de cristiandat i que, per tant, ell mateix ha de governar en funció de tal cristiandat dins i fora el seu reialme, ans unes pàgines en les quals hom pogués aprendre i recordar constantment les obligacions deduíbles del fet humà de l'existència d'una societat políticament estructurada, dins la qual un home ha de complir aquelles exigències que són comunes a les unitats sòcio-polítiques humanes, qualsevulla que fos la religió professada. Havia, doncs, de prescindir dels aspectes constitucionals que configuraven Sicília com un reialme dins la cristiandat i de la o

curieuse. Arnould avait évidemment la manie de conseiller les rois», *Arnould de Ville-neuve, médecin et chimiste*, dins «Histoire Littéraire de la France». Tome XXVIII. *Suite du Quatorzième siècle*, París, Imprimerie Nationale 1881, 118.

155. El mateix Arnau de Vilanova s'expressa així en la *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 59, línies 17-18): «Quoniam vero in agibilibus est cognitio sterilis, ad quam non sequitur nostrum opus...»; entorn d'aquest tema em permeto de remetre a la pàgina 44, nota 78, del mateix volum.

156. Vegeu més avall les línies 2-3 del nostre text. No m'atreveria a afirmar ni a negar cap relació entre l'origen de la nostra *Allocutio christini*... i el del tractat lull-lià *De civitate mundi* (STÖHR, «Raimundi Lulli opera latina», II, Ciutat de Mallorca, Maioricensis Schola Lullistica 1960, 173-201), també escrit a Sicília encara que uns deu anys més tard el maig del 1314, el planteig del qual és totalment humà: «Civitas est locus hominum, in quo intellectus humanus habituat se ipsum de scientia liberali et mechanica, cum quibus adquirit ea, quae sunt sibi necessaria ad bene vivendum... in quo mundo homines existunt populantes ipsius civitatis», 173, paràgraf primer. Ni afirmo ni nego cap relació d'origen, però he de d'assenyalar la coincidència en el planteig.

de les funcions que corresponien al rei en tal situació. Hom volia només allò que naixia de la naturalesa humana.

Qui recordi, ni que només sigui a vista d'ocell, els esdeveniments que s'havien succeït a l'illa de Sicília del 1282 ençà, amb el seguici de guerres militars i d'altres de diplomàtiques mantingudes i fins a cert punt vençudes contra uns contrincants entre els quals sempre es comptà la Seu Apostòlica,¹⁵⁷ segurament considerarà enraonada la petició d'unes pàgines, en les quals fos evitada qualsevol causa de confusió sobretot entre religió i política i fos, per contra, exposat allò i només allò que era com la dimensió socio-política de la realitat convivencial humana.

I encara ho trobarà més enraonat, si recorda que la Santa Seu es considerava amb títol particular sobirana del Regne i per tant de l'illa de Sicília, dels quals Regne i illa els reis haurien estat simplement 'vicaris papals'.¹⁵⁸ Per això, la segona part de l'*Allocutio...* es limita a proporcionar alguna indicació sectorial d'allò que podria ésser un tractat profà sobre les obligacions d'un rei. Assenyaem que dins aquest marc Arnau de Vilanova insisteix en la igualtat de tothom, rics i pobres, grans i menuts, ciutadans i estrangers, davant la justícia, indica com a adient allò que és costum en la corona catalano-aragonesa, que és la itinerància de la cort reial amb finalitats justament d'administració de justícia i de control dels funcionaris públics, i insisteix en la necessitat d'allunyar-se de les zones pròximes a la tirania.

«...Trinacriae regem illustrem...»

Una darrera paraula abans de cloure aquesta ja massa llarga intro-

157. No crec que calgui indicar bibliografia sobre les Vespres Sicilianes ni sobre les guerres que se'n seguiren; quant a les activitats diplomàtiques, crec que cal tenir en compte els dos estudis d'Antonino FRANCHI, *I Vespri Siciliani e le relazioni tra Roma e Bisanzio*, dins «Ho Theologos», N. S., II (1984), 7-172 (resumit dins ATCA, V (1986), 472-473, núm. 2859); i el segon en col·laboració amb Benedetto Rocco, *La pace di Caltabellotta: 1302, e la ratifica di Bonifacio VIII: 1303*, dins «Ho Theologos», N. S., III (1985), 331-424 (resumit dins ATCA, IX (1990), 564, núm. 5754), on hom pot trobar dues pàgines de bibliografia, les 418-420.

158. Enrico STINCO, *La politica ecclesiastica di Martino I in Sicilia (1392-1409)*. Volume I. *Relazioni tra Stato e Chiesa* (Documenti per servire alla Storia della Sicilia, pubblicati a cura della Società Siciliana per la Storia Patria. Serie II. Fonti del diritto siculo, XI), Palerm 1920, VIII i 148 i 200 pp. Resum i referència als antics privilegis d'aquells reis, en tant que legats de la Santa Seu, són en les pàgines 1-9, on l'autor recorda que en la pau de Caltabellotta del 1302, acabada d'esmentar, el rei Frederic hauria reafirmat una vegada més aquella situació jurídica.

ducció. La tradició textual del nostre tractat, en tant que ens és coneguda, és unànime a donar testimoniatge de dos extrems: que l'*Allocutio...* és dedicada al fill de Pere el Gran i germà de Jaume II de Catalunya-Aragó, Frederic; i que en el títol i dedicatòria de la mateixa *Allocutio...* aquest personatge és qualificat de «...Trinacriae regem...».

Tot d'un cop, aquesta denominació ha adquirit una importància considerable en el camp dels estudis arnaldians, perquè Miquel Batllori acaba de formular que en la referència de l'*Expositio super Apocalypsim* al «regnum Siciliae» -el rei del qual regne hauria estat Frederic d'Aragó- «tenim una prova més de la paternitat arnaldiana... de la gran *Expositio super Apocalypsi...*»,¹⁵⁹ de la qual un servidor vaig dient fa temps que dubto.¹⁶⁰

Intentem, doncs, d'esbrinar allò que en aquells moments significava la denominació de «rex Trinacriae», atorgada al rei Frederic en el tractat de pau de Caltabellotta.

Una frase, textual o resumida, del papa Benet XI, reportada per l'ambaixador Vidal de Vilanova en lletra del 27 de juny del 1304 a Jaume II de Catalunya-Aragó i publicada per Heinrich Finke en el primer volum dels seus *Acta Aragonensia*, ens en donarà la clau. Una de les queixes del dit papa a càrrec de Frederic d'Aragó fou reportada amb aquestes paraules: «Encara, que-s deuria nomenar rey de Triàclia et él no-sse nomena rey de neguna loch. Mes sapiats que nós volrem que él nes [*sic!* nos?] observe totes nostres condicions».¹⁶¹

La denominació, doncs, de «rex Trinacriae» era la que la Santa Seu

159. La frase reproduïda pertany a l'article intitulat *Sicília i la Corona d'Aragó en les profecies d'Arnau de Vilanova i de Joan de Rocatalbada*, dins «Mediterraneo Medioevale. Scritti in onore di Francesco Giunta», I, Boveria Mannelli / Catanzaro, Rubettino Editore 1989, 91-105, reproduït dins *Miquel Batllori. Temas de varia historia* (Suplementos. Antologías temáticas, 23), Barcelona, Editorial Anthropos [1990], 32-40, en concret 33; aquest article ha estat reelaborat de forma abreujada en francès, *La Sicile et la Couronne d'Aragon dans les prophéties d'Arnaud de Villeneuve et de Jean de Roquetaillade*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Age», 102 (1990), 363-379. La identificació del «Regnum Siciliae» de l'*Expositio super Apocalypsi*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1971, 109, línies 24-25 amb el de Frederic d'Aragó és explícitament formulada en la mateixa pàgina 33: «I com que aquella *Expositio* és datable de l'any 1306, aquells reis més alts de tota l'Europa eren, respectivament, Frederic d'Aragó, segon d'aital nom a Sicília (llavors separada, de fet i de dret, del regne de Nàpols, o de la Sicília deçà del Far)...».

160. Ja en *El text primitiu del De mysterio cymbalorum Ecclesiae d'Arnau de Vilanova. En apèndix, el seu Tractatus de tempore adventus Antichristi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 21.

161. Heinrich FINKE, *Acta Aragonensia. Quellen zur deutschen, italienischen, französischen, spanischen, zur Kirchen- und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II. (1291-1327)*. Band I. Berlin 1908, 168.

volia que fos acceptada per Frederic i a la qual, almenys en un primer moment, aquest es negava. No s'hi negà, en canvi, la cancelleria catalano-aragonesa, la qual, encara força anys més tard seguia donant-li, tal com demostra l'encapçalament d'una lletra datada el 26 de juliol del 1323, pòstumament publicada en un aplec documental realitzat pel malaguanyat Martí de Barcelona.¹⁶² I s'hi hagué de doblegar la mateixa cúria del rei Frederic, si aquest volgué ésser acceptat internacionalment, tal com demostren les seves dues lletres del 1329 publicades en l'apèndix al present estudi.

I que ningú pensi que tal títol era en aquells anys inicials del segle tan remoguts normalment i unànimement emprat.

D'una banda, la cancelleria del mateix Frederic o bé no posava cap altre títol que el de 'rei' sense determinació, tal com acabem de sentir de boca de Benet XI,¹⁶³ o els seus partidaris, entre els quals en destaca un, Persivallo Spinola, de Gènova, li feia donar el, pel cap baix provocatiu, d'«excellentissimo domino Frederico tercio, Dei gracia Regi Sicilie, ducatus Apulie, principatus Capue».¹⁶⁴ Cal suposar que els gibel·lins es rabejarien repetint ben alt a oïdes dels güelfs, tal reguitzell de títols.

Les cancelleries, en canvi, també la nostra, tenien les idees molt clares: de rei de Sicília només n'hi havia un, l'Anjou de torn, i en aquells moments, Carles II d'Anjou, sogre de Jaume II de Catalunya-Aragó, tal com ho demostra aquest encapçalament, d'altra banda comunament emprat, d'una lletra datada el 24 de gener d'aquell mateix any 1303 (1304): «Excellenti ac magnifico principi domino Karolo secundo, Dei gratia Jherusalem et Sicilie regi illustri, socero suo sibi karissimo tanquam patri, Jacobus...».¹⁶⁵ Aquestes, encara que ara no ens ho sembli, eren coses amb les quals hom no es podia permetre de fer bromes i menys que ningú el nostre Jaume II no estava disposat a fer-ne.

162. MARTÍ DE BARCELONA, *La cultura catalana durant el regnat de Jaume II*, dins «Estudios Franciscanos», 92 (1991), 430.

163. Vegeu l'obra citada en la nota 161.

164. Vegeu el text complet de la dedicatòria de la còpia de tres obres lul·lianes a Frederic d'Aragó, conservada en el Cod. Hisp. [Car.] 52, f. 96b-c, de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic; és transcrit en el meu *Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. I. Volums amb textos catalans* (Studia, textus, subsidia, III), Barcelona, Facultat de Teologia 1982, 33.

165. ACA, *Canc.*, reg., 334, f.152v. Per contra, almenys abans del tractat de Calta-bellotta i de la seva confirmació per Bonifaci VIII (cf. els estudis citats en la nota 157), la cancelleria de Barcelona era súmmament escassa a qualificar Frederic d'Aragó: «Inclito dompno Frederico, fratri suo, Jacobus...», *Ibidem*, f. 43r (27 octubre 1301), encapçalament repetit en els folis 69v i 70r del mateix registre, en lletres datades respectivament a Osca i Fraga 26 juliol i 1 d'agost del 1302; també al f. 101v, 4 gener 1302 (1303); era, doncs, l'encapçalament oficial, pensat i petrificat.

Emprant, doncs, el títol de «rex Trinacriae», Arnau de Vilanova no feia altra cosa que complir allò que ell mateix havia proclamat al començament del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*: ésser i fer de cadell i de papagai ('psitacus') del papa.¹⁶⁶ O, dit amb altres paraules, no sols no atribuïa a Frederic d'Aragó un títol que li pogués captar la benevolència d'aquest rei, ans aquell que el feia passar per l'adreçador pel qual el volia fer passar l'Església Romana.

La nostra edició

Les característiques de l'edició de l'*Allocutio christini de hiis quae conveniunt homini secundum propriam dignitatem creaturae rationalis* són les ja conegudes per d'altres edicions de textos publicades en aquestes pàgines. Hom ha posat els cinc sentits a oferir un text fidel a l'original, fora de les grafies no admeses pels actuals diccionaris normatius de la

166. (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 54, línies 16-17): «...sum catulus ecclesie supradicte ac psitacus Romani pontificis...». És, doncs, impensable que Arnau de Vilanova atribuís a Frederic de Sicília un títol reial o un regne oficial que no sols cap cancelleria no li reconeixia, ans que totes reconeixien a un altre. I no sols les cancelleries. Angelo CLARENO, *Chronicon seu historia septem tribulationum ordinis Minorum*. Fasc. I. *Testo*. Prima edizione integrale a cura di Alberto GHINATO (Seminarium di Studi Superiori. Esercitazioni pratiche III), Roma, Antonianum 1959, 185: «...Deus per hominem amatorem veritatis, magistrum Rainaldum de Vilanova, medicum, qui locutus fuit cum Carolo, rege Siciliae...».

Per completa informació, afegiré que en aquells moments hi hagué intents diplomàtics, protagonitzats per ambaixadors del nostre Jaume II de Catalunya-Aragó, en el sentit d'induir el rei de Sicília a cedir part o algun dels seus títols al rei Frederic. I així, trobem dins *Acta Aragonensia* (citada en la nota 161), 199, la lletra d'un desconegut a Jaume II, datada el 16 de setembre del 1305, i en ella el paràgraf següent: «Senyor, jo parlí ab lo rey Karles en aquela manera, que vós, senyor, manàs sobre-l feyt del rey vostre frare, que li dés lo títol, so és que s'apeylàs rey de la ylla de Sicília. Lo rey Karles me respòs, que per [n]ul h[om] del món él no faria més que per vós. E qu'él d'asò volia aver son conceyl...». I com que el consell reial (i d'altres), pel cap baix, no ho devien veure clar, Frederic seguí intitulant-se anys i panys 'rex Trinacriae', tal com ja sabem per la nota 162.

També coneixem l'intent i el resultat negatiu de la gestió realitzada tres o quatre anys més tard pel mateix Arnau de Vilanova, demanant al successor de Carles II, Robert d'Anjou, per al mateix Frederic i ara en nom seu el títol de 'rex Iherusalem': cf. el meu *Notes dades biogràfiques de mestre Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 281-282; remarquem només que la font francesa diu: «Robert succeda à Charles II, son père; fut investi et couronné Roi de Hierusalem et de Sicile par le Pape [Clément V]...», 281.

llengua llatina (*Thesaurus linguae latinae*, Forcellini,...), en el qual cas són indicades en l'aparat crític les grafies de l'exemplar pres com a base d'edició, el Vat. lat. 3824 (designat per V). No crec que calgui justificar l'opció a favor d'aquest text i no a favor de l'únic altre exemplar manuscrit del nostre opuscle ara per ara conegut, el d'Oxford (designat per O), copiat gairebé dos segles més tard que l'altre. Però han estat indicades les variants de l'oxfordià, conegudes mitjançant microfilm, com també les que Barthélemy Hauréau (designat per H) ens ha llegat com a procedents del perdut manuscrit de Metz; i les que Heinrich Finke (designat per F) atribuïu al manuscrit vaticà i publicà en el seu *Aus den Tagen...*

L'aparat de fonts no té cap pretensió. S'ha limitat a assenyalar aquells llocs d'obres anteriors tant d'Arnau de Vilanova com d'altres, en les quals hom pot trobar idees idèntiques o molt pròximes a les exposades en l'*Allocutio christini...*, ni que només fos per contribuir a col·locar el pensament del nostre autor en el marc del conjunt de la seva obra i del pensament cristià tradicional. L'oració de les línies 235-245 també es troba, amb variants notables, en Sant Bonaventura, i amb text molt més pròxim al nostre en fr. Iacobus Mediolanensis, tal com hom pot veure en l'aparat de fonts; això no obstant, de cap manera no m'atreviria a afirmar que el darrer dels autors esmentats hagi estat la font immediata d'on copià Arnau de Vilanova. En canvi, tot i que les coincidències verbals no siguin tan frapants, m'atreviria a afirmar que Joan de Salisbury fou un autor llegit pel nostre, el qual s'hi inspirà per a la doctrina relativa a la diferència entre rei i tirà i a la 'translatio regni'. Així tindríem que, ultra la *Biblia* i d'altres autors explícitament citats per Arnau, entre els quals no manca Pere Llombard,¹⁶⁷ Joan de Salisbury s'ha d'afegir a la llista d'inspiradors del pensament doctrinal d'Arnau de Vilanova, dins la qual destaquen Ramon Martí i Pèire Joan (Oliu) (i Aristòtil).

En apèndix són transcrites dues lletres de Frederic de Sicília al rei de Mallorca, en les quals aquell manifesta una sensibilitat considerable a favor de la igualtat de tracte de justícia amb què el rei mallorquí ha de tractar uns súbdits seus musulmans. M'ha semblat que hi podia ressonar la doctrina del nostre tractat (cf. línies 310-325). Són, de més a més, un testimoniatge interessant entorn de la utilització del títol de 'rex Trinacriae' per part del mateix Frederic i de la seva cancelleria.

Les altres parts (notes complementàries, taules de mots i de citacions bíbliques) són normals en les edicions d'aquestes pàgines i responen a

167. La referència explícita a les *Sentències* de Pere Llombard es troba en el *Tractatus de mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 77, línia 433).

l'objectiu d'oferir al lector tots aquells mitjans d'introduir-se en el text, que les limitacions de tota mena han fet possible de proporcionar.

Si ho haguéssim assolit, ni que només fos en grau mínim, la feina no hauria estat en inútil.

* * *

Sigui'm permesa una darrera observació, vàlida almenys com a hipòtesi de treball. La segona part del tractat, la política, podria tenir una lectura des del revés i encara a contraclaror. En tal cas podria ésser una justificació de la política de la Casa de Barcelona a l'illa de Sicília després de les Vespres Sicilianes; i alhora un record a Frederic d'Aragó a comportar-se de la manera més allunyada possible del capteniment dels Anjou, a fi de no acabar de la mateixa manera. Així, aquelles pàgines prendrien una vida que Barthélemy Hauréau, al cap i a la fi francès, no hi hauria sabuda veure.

Barcelona, maig del 1992

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
530 SOUTH EAST ASIAN AVENUE
CHICAGO, ILLINOIS 60607

RECEIVED
MAY 15 1964

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

[Mag. Arnaldi de VILLANOVA]

[ALLOCUTIO CHRISTINI
DE HIIS QUE CONVENIUNT HOMINI
SECUNDUM PROPRIAM DIGNITATEM CREATURAE
RATIONALIS
AD INCLITUM DOMINUM TERTIUM FREDERICUM,
TRINACRIAE REGEM ILLUSTREM]

[Bibl. Apost. Vaticana, Vat. lat. 3824, ff. 217c-226a]

Incipit allocutio christini de hiis que conveniunt homini secundum propriam dignitatem creature rationalis. Ad inclitum dominum [f. 217d] tertium Fredericum, Trinacrie regem illustrem

Volens Deus propter immensitatem sue bonitatis communicare

1-3 H Allocutio Arnaldi de Villanova de his quae conveniunt homini secundum propriam dignitatem creaturae rationalis, ad inclitum tertium Fredericum, Trinacriae regem illustrem

1 christini O christiani 2 inclitum O inclitem 3 trinacrie O grmatie | illustrem
O add Rubrica

1 «christini». Més d'un manuscrit i els catàlegs d'obres d'Arnau de Vilanova converteixen aquesta paraula en «christiani»; però «christini» té a favor seu no sols el testimoni del Vat. lat. 3824 ací, ans també el fet de la repetició del mateix genitiu en el títol del conjunt de cartes que acompanyaren el *Tractatus de Mysterio cymbalorum Ecclesiae* (cf. ATCA, VI (1987), 301-302), conjunt que en el manuscrit esmentat porta el títol de *Tractatus epistolarum christini* tant en la rúbrica d'encapçalament (f. 98b) com en els dos títols corresponents de la taula inicial (f. 0a-b). L'ús d'aquest diminutiu pot ésser justificat amb unes frases del *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quarralschrift», XXI (1907 = [(Kirchen)geschichte], 180-181): «...splendere virtutibus...licet sit commune Christo et sequacibus eius, non tamen propter hoc est intelligendum quod equaliter eis conveniat... non dixi quod (*Christus et sequaces eius*) equaliter splenderent... Unde dico quod Christus in virtutibus splenduit sicut sol. Sequaces autem ipsius splendent in eis sicut luna...» (cf. PERARNAU, «Anthologica Annua», 22-23 (1975-1976), 575-576). Amb la denominació de «Jesús de Nazaret» i amb el concepte de «crestianisme», «christinus» podria constituir el conjunt d'aportacions cristològiques d'Arnau de Vilanova.

- 5 suam beatitudinem rationali creature, insignivit eam illis potentiis, quibus posset acquirere qualitatem, per quam disponderetur ad consequendum eam.

Qualitas autem, per quam rationalis creatura disponitur ad hoc ut elevetur ad divinam beatitudinem consequendam, est summa iustitia, quoniam gloriam summi Regis non potest consequi creatura ex parte sui nisi per actum summe iustitiae, sicut est ei possibilis.

4 communicare V comunicare 5 beatitudinem H bonitatem I rationali H humanae
6 per quam H qua
9 elevetur O evelletur

4-5 Cf. PETRI LOMBARDI, *Sententiae in IV libros distinctae*, lib. II, cap. 3, 5. Editio Tertia ad Fidem Codicum Antiquiorum Restituta (COLLEGIUM SANCTI BONAVENTURAE, «Spicilegium Bonaventurianum», IV), Grottaferrata 1971, 332: «Cuius [Dei] tanta est bonitas, ut summe bonus beatitudinis suae, qua aeternaliter beatus est, alios velit esse participes...»; *Ibid.*, cap. 4, 1: «Et quia non valet eius beatitudinis particeps existere aliquis nisi per intelligentiam... fecit Deus rationalem creaturam...». Cf. quoque ARNALDUM DE VILLANOVA, *Tractatus de prudentia catholicorum scoliarum* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 829, lín. 5): «...non enim dat [Deus] ut accipiat, sicut sagaces cupidi, sed ut susipientem perficiat»; cf. *ibid.*, 830, lín. 13-17; EIUDEM, *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 61, lín. 50-54) 6 Sobre l'adquisició d'una qualitat dispositiva, allí la saviesa, cf. EIUDEM, *Tractatus de prudentia...* (*Ibid.*, 834, lín. 8-9 i 13-14), la qual es reduïx a l'amor a Déu, (*Ibid.*, 835, lín. 16-17): «...[scientia que disponit ad sapientiam] est illa proprie et precipue, per quam ad dilectionem Dei animus inflammatur»; en canvi, en la *Philosophia catholica et divina* (*Ibid.*, 62, lín. 63-70), la qualitat que fa de pont és l'amor 8-10 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *Tractatus de prudentia catholicorum scoliarum* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 840, lín. 9-11): «Sapiens, igitur, qui ad beatitudinem adquirendam intendit, in sapientia moratur honeste vivendo, et in iustitia meditatur reddendo Deo et proximo quod eis debetur» 10 Cf. Tob III, 24

4-5 L'afirmació d'aquestes dues línies és tesi comuna en la teologia contemporània, i així trobem en sant TOMÁS D'AQUINO, *Summa theologiae*, I, q. 44, art. 4, corp: «[Primum agens] intendit solum communicare suam perfectionem, quae est eius bonitas».

6 i 8 Una observació filosòfica sobre el concepte de «dispositio» és feta pel mateix Arnau en la *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1990), 89-90, línies 490-493).

8-11 La doctrina sobre la necessitat d'una qualitat intermitja que assegni la benaurança eterna, també és comuna en la teologia contemporània, tal com permet de veure aquesta frase de sant TOMÁS D'AQUINO, *Summa theologiae*, I-II, q. 4, art. 4, corp. (BAC, 80, Madrid 1952, 38): «...nullus potest ad beatitudinem pervenire, nisi habeat rectitudinem voluntatis», frase que també identifica tal qualitat amb la justícia o rectitud de la voluntat.

Summa vero iustitia est suum factorem seu creatorem pre cunctis rebus amare atque laudare.

Ideo vero dictum est: «ex parte sui», quia Deus ex sua mera liberalitate potest eam conferre [f. 218a] cui voluerit, absque aliquo merito recipientis, quemadmodum dat infantibus, qui obeunt post baptismum; sed adultis, qui habent usum rationis, non dat nisi mediante aliquo iustitie merito. 15

Dedit igitur Deus homini rationem et intellectum.

14-18 F om 16 recipientis O recipitis 17 sed V in ras
19 igitur F om

12-13 Ja en el *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 [(Kirchen)geschichte]), 175, Arnau de Vilanova havia encunyat una formulació semblant: «...inquantum fidelis habet seipsum ordinare ad Deum, necessaria sunt tria: laudare eum, meditari in eo, orare ipsum»; sense sortir del dit text trobem la definició normal de justícia, 180: «Iustitia est virtus, per quam redditur unicuique quod suum est»; en canvi, en la *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 122, lín. 995-997), ultra vincular la «justícia» a l'«amor a Déu», el concepte ja té tirada vers la tradició cristiana i particularment augustiniana de justícia = justificació. En el nostre text la definició és formulada només per relació a Déu i, per tant, en referència transcendent. Com a punt de comparació, recordaré que Hug de Sant Víctor en dóna una d'encuny no sols immanent, ans de dimensió totalment social: «Iustitia est per quam communitatis gratia tenetur et sua cuique dignitas non negatur», *De fructibus carnis et spiritus*, (ML 176, París 1854, 1003).

12-13 i 19 En aquestes línies tenim la trilogia que donarà l'esquema bàsic de l'*Allocutio...*: coneixement, amor, lloança de Déu; idèntica trilogia es troba en llocs diversos de Marguerite PORETE, *Le miroir des simples âmes* (GUARNIERI, «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», LXIX, Turnholt, Brepols 1986, 32, 11-14): «Telles Ames vivent de congnoissance et d'Amour et de louenge... car Congnoyssance, Amour et Louenge demourent en elles»; 44, 107-108: «...se ceste Ame avoit toute la congnoissance et l'amour et la louenge...»; 98-100, 32-33: «...il [vostre espoux] fait a cognoistre et a amer et louer...»).

14-17 El text del mateix ARNAU DE VILANOVA, *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 = [(Kirchen)geschichte]), 192-193) ofereix noves dades relatives a l'atenció de l'autor davant la situació salvífica dels infants, amb referència explícita a llur incapacitat de merèixer.

19-38 En un possible estudi dels pressupòsits relatius a les formes i als respectius camps o abast del coneixement humà en les obres arnaldianes, caldria veure si els dos camins del dit coneixement, dels quals l'autor parla en aquesta vintena de ratlles, els de

20 Sed intellectum dedit, ut per ipsum cognoscat Deum in Se.
Quoniam Deus, cum sit spiritus et res solum intellectualis, solo
intellectu apprehenditur in Se ipso.

Rationem vero dedit ei, ut a sensibilibus ad intelligibilia ratio-

20 sed F om | dedit F om | cognoscat Deum F Deum cognoscat 21-22 F om
22 apprehenditur V apprehenditur

20-22 És possible que dos altres textos del mateix autor ajudin a comprendre el sentit d'aquestes línies; tenen el comú denominador de contraposar els coneixements material i espiritual; el primer pertany al *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 136-137, lín. 118-123): «Eterna vero bona spiritualia sunt et solo spiritu vel intellectu percipiuntur. Unde, quorum cognitio non elevatur ultra sensualitatem, velut in brutis, nunquam ad spiritualia possunt affici... quia [ea, que sunt spiritus Dei] spiritualiter debent examinari sive intelligi»; i encara línies 135-139: «...obscurati sunt oculi eorum, ne videant lumen eternum...; abstulit lumen interioris cognitionis intantum quod... Deum non solum despiciunt, sed ignoscunt»; el segon al *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 840, línies 3-7bis): «Cum enim sit homo constitutus ex duabus naturis, scilicet sensuali et intellectuali, et per intellectualem conveniat, seu conformetur, Deo et angelis, per sensualem vero cum brutis...»; i 842, lín. 1-3bis: «Nam si Dei sublimitas potest cognosci per sensibilia que sunt ei difformia quantum ad naturam, tum certum est quod per intelligibilia cognoscetur clarius et perfectius...»; sembla, doncs, que es tractaria de prendre la realitat espiritual com a base del coneixement de Déu.

la raó i de l'enteniment, no coincideixen amb les formes (o els graus) quart i cinquè que Ricard de Sant Víctor exposà en el *Benjamin maior* i que Thomas Gallus rebé d'ell pràcticament intactes; han estat estudiats conjuntament per Robert JAVELET, *Thomas Gallus et Richard de Saint-Victor mystiques*, dins «Recherches de Théologie ancienne et médiévale», XXIX (1962), 206-233 (textos sobre els graus: 209; i sobre *Intellectus-Intelligentia*: 212-218); i XXX (1963), 88-121. És possible que hi hagi quelcom més que un paral·lelisme entre els dos camins de coneixement assenyalats per Arnau de Vilanova en aquestes línies i la doctrina exposada per Fra Pèire JOAN, *Quaestiones in secundum librum Sententiarum*, III (JANSEN, «Bibliotheca Franciscana Scholastica Medii Aevi», VI, Quaracchi, Collegium Sancti Bonaventurae 1926, 146-147): «...anima scit se vel potest scire duplici modo. Primus est per modum sensus experimentalis et quasi tactualis... Secundus modus se sciendi est per ratiocinationem per quam investigat genera et differentias quae per primum modum non novit...». Recordem, per l'altra banda, la doctrina de sant TOMÁS D'AQUINO, *Summa contra gentes*, III, 41 (BAC, 102, Madrid 1953, 169-173).

20-22 Si hom llegeix el text de les línies 34-35 i 126-150 d'aquest mateix tractat, veurà que el coneixement del qual en les nostres parla mestre Arnau no és el conegut pels teòlegs amb el nom de «visió intuïtiva de Déu».

cinando, sciat Dei excellentias sive dignitates animadvertere per ea, que in sensibilibus experitur, ut sic, per cognitionem ipsius in Se, quantum possibile est in presenti vita, et per cognitionem suarum dignitatum, incalescat eius animus ad amandum eum et amando sollicitetur ad laudandum eundem. 25

23 vero dedit ei F om | vero O non | intelligibilia O intelligentia 23-24
 ratiocinando F ratiocinandi 24 excellentias V seq i canc | animadvertere F advertere
 24-28 ...per ea... laudandum eundem F om 26 et O om 27 eum O deum

23-25 Encara que des de perspectiva diversa, aquesta doctrina és exposada per l'autor tant dins el *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quaralschrift», XXI (1907 [(Kirchen)geschichte]), 179: «...conceptus divine mentis manifestatur vel exprimitur per quamlibet creaturam et maxime per hominem, qui est ad ymaginem Dei factus... creature producuntur a Deo in signum conceptus Dei. Et secundum hanc rationem, omnis creatura est vox Dei», com dins el *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium* (cf. nota a les línies 20-22 d'aquest aparat de fonts) 842-843: «...sensibilia non sunt in esse producta, nisi ut humana mens per ipsa ducatur in cognitionem intelligibilium... sapiens non debet secundum cognitionem sensitivam in sensibilibus immorari, cum non sint terminus cognitionis humane, sed quoddam initium. Unde, cum naturalis humana cognitio perficiatur intelligibilibus, et ad ea sicut ad terminum ordinetur, non sunt sensibilia consideranda nisi sicut via.» Cf. S. BONAVENTURAE A BAGNOREGIO, *In Breviloquium prologus*, art. 3, núm. 2 (AMORÓS, APERRIBAY, OROMÍ, BAC, 62, Madrid 1955, 180): «Unde ipsa [theologia] substernens sibi philosophicam cognitionem et assumens de naturis rerum, quantum sibi opus est ad fabricandum speculum, per quod fiat repraesentatio divinorum; quasi scalam erigit, quae in sui infimo tangit terram, sed in suo cacumine tangit caelum...»; EIUDEM, *Collationes in Hexaemeron sive illuminationes Ecclesiae*, Coll. V, núms. 28-33 (AMORÓS, APERRIBAY, OROMÍ, BAC, 19, Madrid 1947, 294-298). Quant a les «dignitates» (l. 24, 27 i 36) (remarqueu la coincidència verbal amb Ramon Llull), hom pot veure un cas precedent d'ús de la paraula amb el mateix sentit dins *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 137, lín. 133); la tradició del mot i el concepte han estat exposats per Hélène MERLE, «Dignitas: signification philosophique et théologique de ce terme chez Lulle et ses prédécesseurs médiévaux», dins «Estudios Lullianos», 21 (1977), 173-193; Anthony BONNER, *Una nota sobre el mot dignitas*, dins *Studia Lullistica et philologica*. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom, Ciutat de Mallorca, Maioricensis Schola Lullistica 1990, 35-38.

23-25 Per al tema de la relació epistemològica entre el pla sensible i el pla intel·ligible de la realitat en el pensament d'Arnau de Vilanova, hom diria que és indispensable la lectura de les tres pàgines finals del *De prudentia catholicorum scolarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), des del final de la pàgina 840 fins a l'últim paràgraf de la pàgina 843).

25 La «...cognitio Ipsius in Se...» és l'explicada en el text de les línies 20-22 i 126-150.

30 Cognoscit autem homo Deum in presenti vita, primo per creaturas. In quibus, consideratis secundum originem et multitudinem et magnitudinem et pulcritudinem et ordinem et operationem, [f. 218b] relucet ista, scilicet: potentia immensurabilis, sapientia inexplicabilis, bonitas interminabilis Creatoris.

29-33 V lin in mg subl totum paragraphum 29 V man saec XV exeuntis add in mg Subtiliter quomodo ex creaturis cognoscuntur attributa Dei 30 quibus V seq i canc 30-33 In quibus... interminabilis Creatoris F om 31 operationem O oppositum 32 potentia O potestas 33 Creatoris V seq co canc

32-33 Cf. HUGONEM DE SANCTO VICTORE, *De sacramentis christianae fidei*, lib. II, pars III, cap. XXVIII (ML 176, Paris 1854, 230): «Potentiae enim signum fuit rerum immensitas; sapientiae pulchritudo; bonitatis utilitas». Quant a les tres «dignitats» de Déu, racionalment cognoscibles, després del text del *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 [(Kirchen)geschichte]), 176: «...admirando maiestatem eius... quantum ad...simplicitatem essentie, et infinitatem potentie, et claritatem sapientie, et eternitatem existentie», trobem la frase del *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 841, 8-11: «Alio modo possunt considerari sensibilia, secundum quod referuntur in causam primam: et tunc attenditur qualiter in eis reluceant potentia, sapientia et bonitas creatoris».

29-38 Encara que la formulació sigui diversa, l'esquema doctrinal d'aquestes ratlles coincideix amb el que, rebut d'Agustí, exposa Pere Llombard: «Per considerationem itaque creaturarum unius substantiae Trinitatem intelligimus, scilicet... principium ad quod recurrimus, et formam quam sequimur, et gratiam qua reconciliamur... [cf. les nostres lín. 32-33]. Ecce ostensum est qualiter in creaturis aliquatenus imago Trinitatis indicatur. Non enim per creaturarum contemplationem sufficiens notitia Trinitatis potest haberi et potuit, sine doctrinae vel interioris inspirationis revelatione. Unde illi antiqui Philosophi quasi per umbram et de longinquo viderunt veritatem... [cf. les nostres lín. 34-38]», PETRI LOMBARDI, *Sententiae in IV libris distinctae*. Editio Tertia Ad Fidem Codicum Antiquorum Restituta («Spicilegium Bonaventurianum», IV), Grottaferatta, Collegium Sancti Bonaventurae ad Claras Aquas 1971, 71.

32-33 Un llibre contemporani tan important com el de Marguerite PORETE, *Le miroir des simples ames* (GUARNIERI, «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», LXIX), Turnholt, Brepols 1986), repeteix constantment la trilogia de potència, saviesa i bondat: 60, lín. 3-4: «Elle [l'ànima] scet, dit Amour, par la vertu de foy, que Dieu est tout puissant et toute sapience et parfaite bonté...» (remarquem, però, la diferència entre saber-ho a base del coneixement de les creatures o a base de la fe); la trilogia es pot trobar 166, l. 43; 228, l. 44-48; 258, l. 10-260, l. 13; 312, l. 29-31; 330, l. 189-190; però la dinàmica teològica allí és negativa o per contraposició a tres contravalors humans: 314, l. 36-57 i tot el capítol de les pàgines 372-376, del qual em limitaré a copiar el títol, perquè és la formulació de la tesi: «Icy parle l'Ame de trois beaulx regars et considerations, et comment elle ne cognoist de la puissance, sapience, et bonté divine, sinon autant comme elle cognoist de sa faiblesse, et sotise, et mauvaistié», 372, l. 1-4.

Secundo, per Scripturas divinas, in quibus ipse Deus, qui Se ipsum tantummodo plene cognoscit, voluit propter exuberantiam sue bonitatis notificare Suas dignitates hominibus, ultra notitiam, quam de Se ipso dabat in creaturis, ut per radios Scripturarum illustraret caliginem sue cognitionis in illis. 35

Unde, quicumque voluerit inflammari ad amandum Deum, di-

34 Scripturas V seq canoni *canc* 34-38 ...in quibus... in illis F om 35 ipsum V seq plene i *canc* 36 notificare O notificare 38 caliginem O calliginem 39 inflammari O inflamari 40-50 ...sed diligentius... sed insuper F om

34-38 És constant en Arnau de Vilanova l'afirmació de la utilitat del coneixement de la Sagrada Escriptura, utilitat que en el *Dialogus de elementis catholicae fidei* estén fins i tot als infants (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 [(Kirchen)geschichte]), 191; fins i tot trobem una frase paral·lela a la de les línies 36-38 al final de la pàgina 193): «...semper esset utilissimum in ea [Sacra Scriptura] studere pro tanto, quia per studium in ea perfectior de Deo habetur notitia...»; en el *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 837, línies 15-16), Arnau subratlla la major conveniència d'estudiar els Evangelis: «...primo et principaliter studeat in Scripturis que sunt de vita Xristi et documentis eius...»; cf. també 830-831 i 834, paràgraf segon.

34 La qualificació de «divines» després d'Escriptures prengué desprevingut el copista, el qual anava a escriure «canòniques». El mateix Arnau en el *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 [(Kirchen)geschichte]), 191) parla repetidament de «Sacra Scriptura», denominació que encara es troba en la *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 77, lín. 313); l'adjectiu «divines», per contra, permet d'englobar sota la denominació d'Escriptures textos altres que els de la *Biblia*, cosa que Arnau presentava sota la distinció entre «Paraula de Déu» i «quasi paraula de Déu», ben explícita en el text de les línies 246-247 de la nostra *Allocutio...*, distinció sobre la qual hom pot veure el meu «*L'Alia informatio beguinorum d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text* (Studia, textus, subsidia, II), Barcelona, Facultat de Teologia 1978, 51-52 i 54-55.

37-38 En el *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 831-832), l'autor exposa una altra possibilitat de superació de la calitja, en contraposar les capacitats limitades dels altres mestres a les de Déu: «Ceteri [doctores] namque possunt instruere, hoc est, menti aliqualia imprimere documenta de qualibet veritate, sed intelligendi potentiam dare nequeunt ullo modo, quia non possunt vim intellectivam producere, nec productam valent in seipsa corroborare, ut ad intelligibilia percipienda sit clarior... Hic autem doctor utrumque potest. Si enim vim intellectivam potuit ex nichilo in esse producere, multo fortius existentem poterit ampliori luce perfundere: nam qui fecit oculum aliquante claritatis, poterit ipsum facere clariorem».

- 40 ligenter in creaturis debet contemplari dignitates divinas, sed diligentius in scripturis divinis studio meditationis se ipsum exercitare.

39-42 En el tractat acabat d'esmentar (835, lín. 15-17), l'autor es formula la pregunta de quina és la ciència que prepara a l'adquisició de la saviesa; la resposta és: «illa proprie et precipue, per quam ad dilectionem Dei animus inflammatur»; i dedica a explicar el tema dos paràgrafs de les pàgines 836-837, on a la pregunta de quina és la ciència que esperona al coneixement de Déu, respon: «...illa que ordinat homines ad habendum prima duo necessaria tendenti ad sapientiam, scilicet bonitatem cordis et honestatem vite. Talis enim scientia reddit hominem vere bonum sive perfecte, quoniam et intus in corde et extra in conversatione... Scientia vero per quam quis efficitur vere bonus est scientia fidei xristiane; que scientia est de regula seu norma vere bonitatis, scilicet xristo»; i finalment, quatre pàgines més enllà arriba una formulació coincident amb la nostra: «Alio modo possunt considerari sensibilia, secundum quod referuntur in causam primam: et tunc attenditur qualiter in eis relucent potentia, sapientia et bonitas creatoris. Et per talem considerationem inflammatur in Deum affectus: qualis consideratio pertinet ad fideles», *Ibid.*, 841, lín. 8-12; cf també *Ibid.*, 834, paràgraf segon 40-42 Cf. HUGONEM DE SANCTO VICTORE, *De meditando seu meditando artificio* (ML 176, París 1854, 993): «Tria sunt genera meditationum, unum in creaturis, unum in scripturis, unum in moralibus» 41 S. BERNARDUS DE CLARIS VALLIBUS, *Sermones de diversis*. XXIV. *De multiplici utilitate verbi Dei* (ML 183, París 1854, 644 B): «...non discedas ab eloquio Domini, et inflammabit te; quia eloquium eius ignitum est valde».

39-51 Segurament la doctrina d'aquestes línies toca de ple el projecte entre antropològic, pedagògic i ascètic d'Arnau de Vilanova, si ens deixem guiar per algunes de les expressions del *De prudentia catholicorum scholarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 836-837): «Talis enim scientia reddit hominem vere bonum sive perfecte, quoniam et intus in corde et extra in conversatione. Scientia ergo qua docetur homo fieri bonus, vere est scolari principaliter addiscenda, tum quia per veram bonitatem noscet diligere Deum..., tum quia nulla sapientia potest hominem vere sapientem efficere nec honorabilem, si caruerit bonitate...»; hom pot veure també *Ibid.*, 841, línies 10-12. Aquest punt i els següents es podrien haver inspirat en un paràgraf que porta per títol *De multiplicibus beneficiis Dei* del *Liber meditationum et orationum* de sant ANSELM DE CANTERBURY (ML 158, París 1853, 741-742), que comença d'aquesta manera: «Miser ego, quantum deberem diligere Dominum meum, qui me fecit cum non eram, redemit cum perieram.»

39-42 No em resisteixo a transcriure les següents ratlles de Marguerite PORETE, *Mirouer des simples ames* (GUARNIERI, «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», LXIX, Turnholt, Brepols 1986, 194-196, l. 35-37), entre d'altres raons perquè ofereixen un punt de referència per a situar Arnau de Vilanova en el conjunt dels «espirituals» contemporanis seus: «Telz gens, dit ceste Ame, que je appelle asnes, quierent Dieu es creatures, es monstiers par aourer, en paradis creez, en paroles d'ommes, et es escriptures». Difícilment podia resultar més clar: Marguerite Porete col·locava entre els ases Arnau de Vilanova (o almenys qui defensés les posicions que ell exposa en aquestes línies i en les precedents). Sense arribar a tal extrems, una altra mística contemporània, ANGE-

Ad vigorandam autem flammam huius amoris in corde suo debet duo considerare.

Primum, qua mensura Deus sit diligendus.

45

Secundum, quanta sit utilitas vel quantum sit commodum, quod amans exinde consequitur.

43 vigorandam O ingerandam

45 Primum O primo

46 Secundum O secundo | quanta V seq i canc | commodum VO comodum

48-51 BERNARDI CLAREVALLENSIS, *De diligendo Deo liber seu tractatus*, cap. I (ML 182, Paris 1854, col. 975): «Duplicem siquidem parit sensum, cum quaeritur de Deo, cur diligendus sit... utrumnam, quo suo merito Deus, aut certo quo nostro sit commodo diligendus» DAVID AB AUGUSTA, *De interioris et exterioris hominis compositione secundum triplicem statum incipientium, proficientium et perfectorum libri tres*, Quaracchi, Collegium Sancti Bonaventurae 1899, 223-224: «Diligere Deum super omnia debemus propter tria: quia 'bonus est in se', nec tantummodo bonus sed etiam ipsa bonitas est, quo nihil melius cogitari vel esse potest... Item, quia ipse 'prior dilexit nos' [11o IV, 10. 8]... Tertio, propter 'dilectionis eius multiplicem effectum', qui cognoscitur in beneficiis eius, quia non sufficit ei diligere solo affectu, nisi etiam nobis ostendat in effectu. Gregorius: 'Probatio namque dilectionis exhibitio est operis...'»

LA DA FOLIGNO en el seu llibre desestimava clarament el camí de les creatures: «...chi in prima x'è amaistrato per la predicazione over per le Scripture e poi spiritualmente x'è aluminado da Dio, e che li se dà poi at intendere per spirituale lume como seguitare la via di Cristo...», Ludger THIER, Abele CALUFETTI, *Il libro della beata Angela di Foligno (Edizione critica)*. II edizione («Spicilegium Bonaventurianum», XXV), Grottaferrata, Collegium Sancti Bonaventurae 1985, 245, línies 179-171; i és interessant que, havent dictat això, el frare que li feia d'escrivent li demana «como Dio si può cognoscere in tute le creature», però la resposta d'ella fou tan confusa, que ho deixaren córrer, *ibid.*, 249-251. La relació entre coneixement i amor a Déu és tema constant. Com a mostra de segles anteriors, hom pot veure PASCASIUS RADBERTUS, *De fide, spe et caritate*, cura et studio Bedae PAULUS («Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», XCVII, Turnholt, Brepols 1990, 107, línies 250-253; 109, línies 318-322).

40-41 Guillaume de Saint-Thierry (Guillelmus de Sancto Theodorico) pot ésser punt de referència negatiu per a la doctrina que basa el coneixement de Déu en creatures i Escripures: WILLELMI MONACI SIGNIACENSIS, *Speculum fidei*, cap. I (DÉCHANET, «Sources chrétiennes», 301, Paris, Editions du Cerf 1982, 66, línies 1-4): «Nam et homo fide et spe et caritate subnixus, eaque inconcusse retinens, non indiget Scripturis, nisi ad alios forte instruendos. Itaque, multi per haec tria, etiam in solitudine, sine codicibus vivunt».

45 Hug de Sant Victor dedica al tema un capítol del seu *De sacramentis christianae fidei*, libri II, partis XIII, caput IX, *De mensura diligendi Deum*, però el soluciona de forma diversa: «...quantum potes, tantum dilige. Possibilitas tua erit mensura tua» (ML 176, Paris 1854, 535 B) 46 S. BERNARDI CLAREVALLENSIS, *De diligendo Deo liber sive tractatus*, cap. VII, 17 (ML 182, Paris 1854, 984 C), utilitza la mateixa paraula «commodum»: «Nunc quo nostro commodo diligendus sit, videamus...»

- Ad cognoscendum vero mensuram, qua debet homo Deum diligere, [f. 218c] considerabit non solum excellentiam dignitatis in Deo, sed insuper considerabit mensuram amoris, qua Deus dilexit eum. Que mensura perpenditur ex beneficiis homini collatis a Deo.

51-53 Que mensura... quisque F om 51 Que V corr lect dub quis | beneficiis V seq collatis *canc*

49 El mateix Arnau ha explicat en *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 [(Kirchen)geschichte]), 182-183) el sentit que ell dóna a l'excel·lència de la dignitat divina en relació a l'amor a Déu: «...Deus non solum est bonus, ymo proprie est ipsa bonitas. Si enim esset bonus proprie bonus esset per bonitatem, et sic bonitas esset melior eo. Cum autem nichil sit melius Deo necesse est quod ipse sit summum bonum, quod est bonitas infinita.» 51 En el mateix text, 176, trobem que l'home ha de meditar en Déu, «secundo modo, rememorando beneficia collata tam in bonis nature quam gratie» i 187: «Que sunt rationes propter quas Deus est diligendus? Domine, prima est quia est creator. Secunda, quia est conservator. Tertia, quia est redemptor. Quarta, quia est glorificator.» Cf. també Fr. IACOBUS MEDIOLANENSIS, *Stimulus amoris* (COLLEGIUM SANCTI BONAVENTURAE, «Bibliotheca Franciscana Ascetica Medii Aevi», IV, Quaracchi, Collegium Sancti Bonaventurae 1905, 94): «Primo ergo agnosce, homo, quod nihil est quod ad eius [Dei] amorem tantum te inflamet, sicut beneficiorum immensa donatio...»

52 La relació entre benefici de creació i amor a Déu fou establerta pel mateix Arnau en el *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 [(Kirchen)geschichte]), 189): «...totum esse et totum bonum quod habet creatura est vel procedit a plenitudine Creatoris... et ideo quisque debet Deum diligere super omnia et plus quam omnia, et etiam plus quam se, cum in seipso nichil boni habeat vel habere possit quin sit a Deo...» S. ANSELMUS CANTUARIENSIS, *Liber meditationum et orationum*, Meditatio prima, I (ML 158, París 1853, 709B-C): «Considera igitur in ipso creationis exordio quid sublimitatis, quid dignitatis tibi [Conditor] contulerit; et perpende quo amore, qua veneratione colendus sit.»

51 Fr. IACOBUS MEDIOLANENSIS, *Stimulus amoris* (COLLEGIUM SANCTI BONAVENTURAE, «Bibliotheca Franciscana Ascetica Medii Aevi», IV, Quaracchi, Collegium Sancti Bonaventurae 1905, 12): «...beneficiorum innumerabilium... reminisci et praecipue, quod sua eum voluit imagine insignire eiusque naturam assumere et se pro ipso morti tradere, sibi in via in cibum et in gloria in praemium tribuere semetipsum». Una enumeració força semblant dels beneficis rebuts de Déu es troba en Àngela da Foligno: Ludger THIER, Abele CALUFETTI, *Il libro della beata Angela da Foligno (Edizione critica)*. II edizione («Spicilegium Bonaventurianum», XXV, Grottaferrata, Collegium Sancti Bonaventurae 1985, 721-723).

53-79 Encara que no el desplaçament de raons, sí, en canvi, el planteig d'aquestes línies es troba en sant BERNAT DE CLARESVALLS, *De diligendo Deo liber seu tractatus*, cap. II, 6 (ML 182, París 1854, 977 C): «...demonstrare satagimus, eos quoque qui Christum nesciunt, satis per legem naturalem ex perceptis bonis corporis animaeque moneri, quatenus Deum propter Deum et ipsi diligere debeant» i segueix un raonament divers del nostre autor.

Inter que, primo consideranda sunt beneficia creationis. Et ideo quisque debet considerare primo beneficia personalia seu privata, que recepit ab Ipso. Et primo, dignitatem speciei. Quoniam antequam esset, nec per se nec per materiam aut aliquod principium potuit mereri quod esset magis homo quam bufo. Unde constat quod sola bonitate ac liberalitate Dei factus est homo et non bufo. Ex qua consideratione, visio bufonis letificat inestimabiliter sapientem, sicut quidam iam reseravit socio suo.

Secundo, debet contemplari cetera beneficia, que adiacent speciei, tam intrinseca quam extrinseca.

Intrinseca quidem, ut membrorum decentiam, robur corporis, discretionem naturalem, subtilitatem ingenii, scientiam, sapientiam, prudentiam et sic de similibus. [f. 218d]

Extrinseca vero, famam bonam, generis claritatem, regiam dignitatem vel honorem alicuius baronie vel cuiuscumque prelationis, et sic de similibus. Et in omnibus hiis cognoscet se obligatum ad amandum Deum, plus quam innumerabiles homines, quos non privilegiavit talibus gratiis.

Post hec, considerabit beneficia communia omnibus hominibus. Et primo, beneficium universitatis creaturarum. Quia Deus

52 V *man saec XV exeuntis add in mg* Beneficia divina. Primo beneficia creationis | V *ead man int columnas nota* 53 debet V *seq i canc* 54 ...que recepit... et primo F *om* 54-55 Quoniam antequam esset F *om* 55 (esset,) nec O *vox illeg* 56 mereri F moveri | bufo VO buffo V *seq i canc* 56-57 Unde constat... non buffo F *om* | bufo VO buffo 57 bufonis VO buffonis | letificat O letificat | inestimabiliter O inestimabiliter 57-58 sapientem O *add jam* | V *man saec XV exeuntis in mg* Secundum beneficium

62 Intrinseca O *om* | quidem O quod 63-64 subtilitatem ingenii... de similibus F *om*

65-69 V *lin in mg subl totum paragraphum* 66 cuiuscumque F cuiuscumque 67-69 Et in omnibus... talibus gratiis F *om* 67 cognoscet V *corr cognoscat*

70-79 Post hec... sui consolationem F *om* 70 hec O hoc | V *man saec XV exeuntis add in mg* Tertium 76-79 *lin in mg subl textum usque ad finem paragraphi* 72 elementata O elementa 73 habeat O haut 77 propter O per 79 uteretur O *om*

62-64 Cf. S. BONAVENTURAE A BAGNOREGIO, *De triplici via, alias incendium amoris*, cap. I, 11 (APERIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC, 28, Madrid 1947, 124)

70-79 S. BONAVENTURAE A BAGNOREGIO, *Soliloquium de quatuor mentalibus exercitiis*, cap. I, 7 (APERIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC, 28, Madrid 1947, 186) 71-73 Cf. PETRI LOMBARDI, *Sententiae in IV libros distinctae*, lib. II, cap. 4, 6 (citat en aquest aparat a les línies 4-5), 333: «Et sicut factus est homo propter Deum, id est ut ei serviret, ita mundus factus est propter hominem, scilicet ut ei serviret». GUILLELMI ALTISSIODORENSIS,

creavit celum et stellas et elementa et omnia elementata propter hominem. Deus enim, cum in se ipso habeat plenitudinem omnis boni, constat quod propter indigentiam sui non creavit aliquid, nec corporalia propter indigentiam spiritualium. Quoniam spiritualia non indigent corporalibus. Sed omnia, sicut testatur *Scriptura*, creavit propter hominem, ut omnia essent ei in obsequium dupliciter: primo, ut per ea cognosceret dignitates vel excellentias Dei. Secundo, ut eis uteretur ad sui consolationem. [f. 219a]

80 Secundo, considerabit beneficium redemptionis. Circa quod, primo considerabit assumptionem humane nature. In quo beneficio, nemo posset mensurare amorem, quem Deus ostendit homini, quando voluit naturam eius, in unitate persone, sue deitati coniun-

80 Secundo F om 80-85 V man saec XV exeuntis add in mg Quarto, beneficium redemptionis | Circa quod... assertione gloriari F om 82 Deus O dominus 83 deitati O dignitatis

Summa aurea, lib. II, tr. IX, cura et studio Jean RIBAILLIER (Spicilegium Bonaventurianum, XVII), París i Grottaferrata, Centre National de la Recherche Scientifique i Collegium Sancti Bonaventurae 1982, 227: «De homine qui est finis aliarum creaturarum. Post alias creaturas dicendum est de homine, qui est finis aliarum creaturarum...». DAVID AB AUGUSTA, *De interioris et exterioris hominis compositione secundum triplicem statum incipientium, proficientium et perfectorum libri tres*, Quaracchi, Collegium Sancti Bonaventurae 1899, 313; «...cum propter rationalem creaturam omnia reliqua sint creata et ipsa sit omnium capax per intellectum et naturae similitudinem; et hoc maxime apparet in homine, cui ad serviendum omnia ista visibilia sunt creata, unde etiam homo dictus est 'omnis creatura' [cf. Mc XVI, 15] et continens omnia in se.» 76-77 Cf. Deut IV, 19 77 Cf. Ps VIII, 5-9 78 ARNALDI DE VILLANOVA, *De prudentia catholicorum scoliarum* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 842-843: «Ex quibus relinquitur esse certum quod sensibilia non sunt in esse producta, nisi ut humana mens per ipsa ducatur in cognitionem intelligibilem. Et hoc expresse confirmat Apostolus Ro. I, [20]...»; S. BONAVENTURAE DE BAGNOREGIO, *In Breviloquium prologus*, art. 4, núm. 5 (AMORÓS, APERRIBAY, OROMÍ, BAC, 62, Madrid 1955, 184-186): «...omnes creaturae ad hoc factae sunt, ut serviant homini tendenti ad supremam patriam...»

80 ARNALDUS DE VILLANOVA, *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 = [(Kirchen)geschichte], 187): «...tangit beneficium Redemptionis vel iustificationis, quia in periculis culpandarum nostrarum solus ipse est refugium nostrum redimens nos a captivitate»; S. BONAVENTURAE A BAGNOREGIO, *Soliloquium de quatuor mentalibus exercitiis*, cap. I, 4/30-33 (APERRIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC, 38, Madrid 1947, 210-214) 80-85 ARNALDI DE VILLANOVA, *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 62, lín. 63-70)

gere, sic quod vere potest homo asserere quod Deus est homo et etiam de tali assertionem gloriari.

85

Et si perpendere voluerit, quantus extitit amor ille, quo sic voluit honorare naturam eius, consideret quot et quales sunt infirmitates humane nature, saltem in corpore, et quanta sit excellentia maiestatis divine. Nam pro certo reperiet quod in infinitum distans. Et si diligenter hoc meditetur, procul dubio mens eius deficiet, quia non poterit aliquam mensuram in tali amore determinare. Nam, si mortalis imperator, dum in culmine sui throni sederet, relictis principibus et magnatibus proximis throno suo, descenderet usque ad pavimentum et ibi ribaldum seden-[f. 219b]-tem in pulvere purpura sua indueret et pannis ribaldi se operiret ipsumque ribaldum elevaret ad consedendum secum in throno suo, iudicaretur hoc fore opus immensi amoris, cum tamen eadem foret natura mortalis imperatoris et ipsius ribaldi. Quid igitur poterit iudicari vel dici, ubi maiestas immortalis Imperatoris et incomprehensibilis ad tantum honorandum et sublimandum putredinem se inclinat?

90

95

100

86 voluerit O voluit | quo O qui 88-92 ...saltem in corpore... Nam F om 89 in O om 90-91 deficiet O deficiet 92 in F iu | throni VOF troni 93 relictis V seq i canc | throno VOF trono 94 V man saec XV exeuntis add in mg Exemplum 95 purpura O purpurea | ribaldi O ribaldis 96 throno VF trono | suo O om 97 immensi O ommensis 97-98 cum tamen... ipsius ribaldi F om 99 maiestas O magestas 100 honorandum O lect dub fonorandum 101 quisque potest O sed patet

84-85 Cf. sant JOAN DAMASCÈ, *De fide orthodoxa*, Lib. III, cap. xi (MG 94, Paris 1860, col. 1023): «...illud quoque dictum est, quod Deus factus sit homo et homo Deus»

92-95 Fr. IACOBUS MEDIOLANENSIS, *Stimulus amoris* (COLLEGIUM SANCTI BONAVENTURAE, «Bibliotheca Franciscana Ascetica Medii Aevi», IV), Quaracchi 1905, 8: «Et hoc debet maximum reputare, quod Rex regum et Dominus dominantium [1Tm VI, 15], Christus, servum sic vilissimum suis dignatur induere argumentis et sibi lutum foedatissimum simile...» 98-100 DAVID AB AUGUSTA, *De interioris et exterioris hominis compositione secundum triplicem statum incipientium, proficientium et perfectorum libri tres*, Quaracchi, Collegium Sancti Bonaventurae 1899, 314: «Quid clementius, quid misericordius cogitari posset quam summum Dominum pro vili servo fieri minimum, innocenter pro reo liberando se morti tradere, pro inimicis glorificandis inglorium fieri et ab ipsis, pro quibus patitur, se occidi permitti?»

93-94 Concentrant-la en la frase «...disendere a tanta indignade e vilitade per te...», Ludger THIER, Abele CALUFETTI, *Il libro della beata Angela da Foligno (Edizione critica)*. II Edizione («Spicilegium Bonaventurianum», XXV, Grottaferrata, Collegium Sancti Bonaventurae 1985, 237, líneas 66-69), Angela da Foligno exposita diversament el tema de l'abaixament de Déu, *ibid.*, 235-241.

Satis clare cognoscere quisque potest quod talis amor nequeat per creaturam aliquam mensurari, sed in veritate potest asserere omnis creatura rationalis quod, quantum ad istud beneficium, ostendit se Deus amare hominem sine mensura.

- 105 Secundo, debet considerare quantum amavit hominem, quando pro ipsius redemptione voluit morti vilissime talem naturam exponere, quam super omnes naturas, etiam spirituales, divinitate sua nobilitaverat in immensum. Nam constat quod una gutta sanguinis sui corporis erat pretiosior omnibus creaturis. Cum [f. 219c] ergo
 110 Deus voluerit totum sanguinem sui corporis per manus impiorum effundere, ut in natura humana pateretur acerbissimam mortem, quatenus per naturam humanam dignissimam plene satisfaceret maiestati divinae, que est summa iustitia, de inobedientia, quam in Adam natura humana commiserat contra Eum, constat quod talis
 115 amor excedit omnem estimationem et omnem etiam cogitatum. Et ideo LUCAS in *Evangelio* suo vocat Eum, «excessum».

Ex hiis ergo patet quod, cum Deus amaverit hominem sine mensura, quod multo magis est conveniens ut sine mensura diliga-

103-104 V *man saec XV exeuntis add in mg* Quo signo ostendit Deus amare hominem sine mensura

101-164 Satis clare... pulcritudine absorbetur F om

106 vilissime O villissime 108 immensum O universum 111 acerbissimam O acerbissimam 112 humanam V -nam *corr litt illegib* | satisfaceret V *corr* satisfaceret *canc* -faceret 113 inobedientia O innobedientia 114 commiserat VO comiserat 115 estimationem O obstinationem 116 Lucas V Luchas | evangelio O evvangelio | excessum O excelsum

116 Lc IX, 31

117-121 Cf. S. BONAVENTURAE A BAGNOREGIO, *Soliloquium de quatuor mentalibus exercitiis*, cap. I, 4/43 (APERRIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC, 38, Madrid 1947, 222) 120 Deut VI, 5 i XXX, 6; Mt XXII, 37; Mc XII, 30; Lc X, 27 121 L'exposició,

105-116 Igual com per a les línies 53-80, també per al text d'aquestes trobem planteig idèntic i desplegament divers en la mateixa obra de sant Bernat de Claresvalls, *ibid.*, cap. III, 7, col. 978 BC: «...plane fideles norunt, quam omnino necessarium habeant Jesum, et hunc crucifixum: dum admirantes et amplexantes supereminentem scientiae charitatem in ipso, id vel tantillum quod sunt, in tantae dilectionis et dignationis vicem non rependere confunduntur. Facile proinde plus diligunt, qui se amplius dilectos intelligunt: cui autem minus donatum est, minus diligit... Cernit Unicum Patris crucem sibi bajulantem, cernit...tandem illam dilectam animam suam ponere pro amicis suis.... Cernit haec, et suam magis ipsius animam gladius amoris transverberat...».

tur ab homine, sicut innuit preceptum dilectionis Dei, cum dicitur: «Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo», et cetera. Sicut est expositum in *Dialogo de elementis catholice fidei*. 120

Inflammatum etiam animus ad diligendum Deum super omnia, quando consideratur fructus dilectionis eius, tam in patria quam in via.

In [f. 219d] patria quidem est beatitudo eterna. De qua beatitudine nihil notabiliter potest exprimi vel narrari, quia superat om-

119 preceptum O lect poss preceptorum 121 dialogo V dialogo | V man saec XV exeuntis add in mg Tractatus Arnaldi

122 inflammatum O inflamatur 123 consideratur O considerat | patria O prima 124 via O seq prima conc

125 patria O prima 126 nihil V nichil O nil 128 oculus O oculus 133

a la qual fa referència l'autor, es pot veure tant en l'edició llatina (BURGER, dins «Römische Quartalschrift», XXI (1907 [(Kirchen)geschichte]), 185-188) com en la de la traducció castellana medieval (PERARNAU, dins «Anthologica Annua», 22-23 (1975-1976), 115-120) del *Dialogus... o Alphabetum catholicorum*

122-124 DAVID AB AUGUSTA, *De interioris et exterioris hominis compositione secundum triplicem statum incipientium, proficientium et perfectorum libri tres*, Quaracchi, Collegium Sancti Bonaventurae 1899, 309: «Quanta utilitas nobis in his donis proveniat, penset qui valet: iustificatio a peccato, gratia sanctitatis, adoptio filiorum Dei, consolatio interna, defensio a periculo, consortium Angelorum et beatitudo corporis et animae ex visionis Dei fruitione. Ista et aliae sunt utilitates beneficiorum Dei, in his omnibus felicitas consistit.»

119-121 Essent un text tan important per al cristianisme, és natural que molts autors l'hagin interpretat, ultra els comentaristes dels *Evangelis*. N'assenyalarem alguns d'anteriors o contemporanis d'Arnau de Vilanova: PASCASII RADBERTI, *De fide, spe et caritate* (PAULUS, «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», XCVII, Turnholt, Brepols 1990, 104, línies 128-136; 113, línies 422-429); S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS, *De diligendo Deo liber seu tractatus*, cap. V (ML 182, París 1854, 983B); HUG DE SANT VICTOR, *De sacramentis christianae fidei*, libri II, pars XIII, caput IX (ML 176, París 1854, col. 535B); Marguerite PORETE, *Le miroir des simples ames* (GUARNIERI, «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», LXIX, Turnholt, Brepols 1986, 16, línies 9-13). En quant a la interpretació que Arnau de Vilanova atribueix a Sant Agustí, em segueixo rementent a allò que vaig dir-ne en *Dos tratados «espirituales» de Arnau de Vilanova en traducción castellana medieval*, dins «Anthologica Annua», 22-23 (1975-1976 [1978]), 594-595 (i «Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica. Monografías», 25, Roma, Iglesia nacional Española 1976 [1978], 118-119), nota a les línies 880-882.

- nem sensum et omnem cognitionem nostram. Propter quod dicit *Scriptura* quod «oculus non vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascendit, que preparavit Deus diligentibus se». Et in tantum
 130 dotes illius beatitudinis excedunt humanam cognitionem quod etiam illi, qui per gratiam elevantur in vita presenti per raptum ad videndum statum beatorum, ut Paulus et quedam alie persone, non possunt excellentiam illius glorie verbis exprimere, nisi quantum exprimitur per *Scripturam*, scilicet quod beati fulgent sicut sol.
 135 Nam, ut dicitur in *Matthæo*: «Iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum». Et APOSTOLUS dicit *Ad Corinthios* quod «Deus erit omnia in omnibus» sanctis suis. Et in *Psalmo* dicitur quod Deus erit ibi «mirabilis in sanctis suis». Et APOSTOLUS dicit *Ad Thessalonicenses*, quod Deus erit admirabilis in die iudi-[f. 220a]-cii in omnibus,
 140 qui crediderunt. Sed quam admirabilis aut qualiter erit omnia in omnibus, nemo posset exprimere, nam excellentias Dei, que secundum innumerabilem varietatem relucebunt in sanctis, nulla creatura posset excogitare quamdiu erit in statu corruptionis sive mortalitatis, nisi Deus per gratiam confortaret mentem eius et elevaret ad
 145 intuendum. Que, licet intueretur, tamen non posset exprimere.

verbis O verba 134 exprimitur V corr eeprimitur 135 regno O seq dei canc 135 iusti V seq i canc 138 ibi mirabilis O innumerabilis | in V ead man add in mg 139 erit V seq i canc 146 quia O add notitie vel 147 transcendit O transcedit 149 mundi huius O huius mundi

128-129 1 Cor II, 9 132 Sobre Pau, hom pot veure 2 Cor XII, 2; sobre d'altres, cf. Ac VII, 55 (Esteve) i més avall el text de les línies 150-164 135-136 Mt XIII, 43 136-137 1 Cor XV, 28 137-138 Ps LXVII, 36 138-140 2 Thess I, 10 140-149 Cf. S. BONAVENTURAE A BAGNOREGIO, *Soliloquium de quatuor mentalibus exercitiis*, cap. IV, 3/15-17 (APERRIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC, 38, Madrid 1947, 284-288); EIUDEM, *Collationes in Hexaemeron sive illuminationes Ecclesiae*, coll. II, núm. 30 (AMORÓS, APERRIBAY, OROMÍ, BAC, 19, Madrid 1947, 224)

140-149 No em resisteixo, ni que sigui per la vivaesa d'alguna de les seves expressions, a no copiar el fragment que Marguerite PORETE, *Le miroir des simples ames* (GUARNIERI, «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», LXIX, Turnholt, Brepolis 1986, 188-190), dedica al tema de la infabilitat de la realitat divina: «Or elle elle... [*l'ànima*] si entree et seurmontee en divine leçon, que elle commence a lire la ou vous prenez vostre fin; mais ceste leçon n'est mie mise en escript de main d'omme, mais c'est du Saint Esperit, qui escript ceste leçon merveilleusement, et l'Ame est parchemin precieusement; la est tenue la divine escole, a bouche close, que sens humain ne peut mettre en parole.»

Cuius ratio est, quia voces, quibus aliquid explicamus, omnes sunt de rebus nobis notis. Status autem illius glorie transcendit omnes res huius mundi sensibilis et per consequens omnes voces et omnia nomina mundi huius.

Unde et quedam sancta mulier, que per raptum fuerat elevata 150
in spiritu ad contemplandum statum beatorum, interrogata per
quendam devotum suum quomodo per gloriam in beatis auferetur
indecentia verecundis partibus corporis, respondit quod non posset
exprimere decentiam et decorem, quibus [f. 220b] partes ille or-
nantur in gloria. Sed ait: «Aperiam vobis ianuam ad illud imagi- 155
nandum», dicens quod corpus glorificatum induitur veste luminis,
iuxta illud *Psalmi*: «Indutus lumine sicut vestimento». Et dixit
quod sicut radii unius stelle videntur a radiis alterius stelle in colore
differre, sic radii, quibus textitur illa vestis corporis gloriosi tanta
varietate distinguuntur ad invicem, secundum differentias merito- 160

150 quedam V seq i canc | raptum O lect dub ractum / rattum | V man saec
XV exeuntis add in mg Revelatio cuiusdam sancte mulieris 152 auferetur O aufferetur 155
aperiam O apperiam 155-156 imaginandum VO ymaginandum 156 glorificatum O
glorificatum 157 Indutus O inductus 159 differre O diffinire 160 distinguuntur
V distinguntur | differentias O donans

150-164 Ludger THIER, Abele CALUFETTI, *Il Libro della beata Angela da Foligno*
(Edizione critica). IIa edizione (Spicilegium Bonaventurianum, XXV), Grottaferrata,
Collegium Sancti Bonaventurae 1985, 773: «...l'anima oldì che a lei erano dite queste
parole: O spoxa... non volgio che tu vegni da mi con questi dolori ma con iubilio e
alegreza inefabile... Et alora mostrò lo vestimento che suole mostrare lo spoxo a la spo-
xa, la quale longo tempo è amata. E questo non era de porpora, ni de scarlato, ni de
samito, ma era uno lume mirifico del quale se veste l'anima...» 157 Ps CIII, 1

150-164 Aquesta santa dona no és ni Hildegardis de Bingen ni Marguerite Porete.
La primera, en efecte, seguint sant Anselm de Cantorbery (cf. *Liber meditationum et
orationum*, XIV, ML 158, París 1853, 783 A), dedica el darrer apartat del seu *Scivias
Tertia decima visio tertiae partis* (FÜHRKÖTTER, CARLEVARIS, «Corpus Christianorum.
Continuatio Mediaevalis», XLIII A, Turnholt, Brepols 1978, 614-636) a descriure la
glòria celestial, que ella presenta com una gran simfonia, no pas com un teixit de llum;
i la segona, en la línia de Sant Bernat de Claresvalls (cf. *De diligendo Deo liber seu
tractatus*, ML 182, París 1854, 991 B) és tota ella encaterinada a explicar la fusió de
voler entre l'ànima i Déu per l'amor ja en aquesta vida en el seu *Mirouer des simples
ames* (GUARNIERI, «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», LXIX, Turnholt,
Brepols 1986). Per contraposició, hom pot recordar que LOTHARIUS DE SEGNI (INNOCENCI
III), *De contemptu mundi sive de miseria conditionis humanae libri tres*, III, cap. VII
(ML 217, París 1855, 739-740), qualifica l'infern com el lloc de les tenebres.

rum cuiuslibet sancti, quod nulla creatura posset exprimere, ita quod ex talibus inquit radiis inexplicabili varietate procedentibus ab illis partibus verecundis, tota indecentia mirabili pulcritudine absorbetur.

165 Fructus autem dilectionis Dei in via presentis vite sunt duo, scilicet prosperitas et securitas.

Prosperitas, quia, ut ait APOSTOLUS, *Ad Romanos*: «Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum», quoniam etiam illa, que videntur adversa, conver-[f. 220c]-tit Deus in bonum sui amatoris
170 et finaliter non possunt ei nocere. Propter quod dicit *Psalmista*:

165-166 V *man saec XV exeuntis in mg* Prophetia. Cur duo sunt fructus dilectionis Dei in
vita presenti
167-297 F *om*
167 diligentibus V *seq i canc* 168-169 videntur O *lect dub* nitentur 170 finaliter

167-168 Rom VIII, 28 168-170 DAVID AB AUGUSTA, *De interioris et exterioris hominis compositione secundum triplicem statum incipientium, proficientium et perfectorum libri tres*, Quaracchi, Collegium Sancti Bonaventurae 1899, 316: «...omnia eis ordinat in bonum [cf. Rom VIII, 28], tam bona quam mala et propria et aliena, et non solum mala poenae, sed etiam mala culpa, ut de bonis propriis gloriantur et de alienis congauendo delectentur...» 167-177 En el *De prudentia catholicorum scholarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 838, el mateix Arnau de Vilanova exposa una doctrina idèntica aplicada al «scolaris catholicus»: «...magis intendat [scolaris catholicus] ad illa [documenta, quibus discens potest effici vere bonus] quam ad alia [quibus credit effici temporaliter copiosus], maxime cum vere bonis exhibeantur a Deo temporalia supplementa, etiam ad copiam, ut ministris ipsius, teste Domino, qui dixit Mt. VI: 'Primum querite regnum Dei, et haec omnia', scilicet temporalia... 'adicientur vobis'. Ymo vere boni semper abundant bonis...» 169 PETRUS DE TARANTASIA, *Postilla super Epistolas Pauli*, Vat. lat. 4960, f. 32a: «Scimus autem...». «Hic ponit secundum utilitatem Spiritus Sancti inscius et primo ostendit quod omnia convertit electis in bonum...» 170-172 Ps XXXVI, 24 172-173 Prov XVI, 7

167-178 Vegeu la nota de l'aparat de fonts a aquestes línies. En aquest punt, Arnau de Vilanova evolucionà tan fortament, que arribà a defensar el contrari en la *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 130-131, línies 1102-1117; 137, línies 1173-1176; 138, línies 1182-1184; 139, línies 1205-1223; 142, línies 1255-1271). La raó de l'evolució pot trobar-se en l'impacte que exercí en ell la doctrina de fra Pèire Joan, punt sobre el qual hom pot veure *ibid.*, 30-38. D'altra banda, el fet que la doctrina de la nostra *Allocutio...* es trobi en la línia del *De prudentia catholicorum scholarium* i no en la de la *Philosophia catholica et divina* pot ésser una confirmació d'allò que en la introducció a aquestes pàgines he escrit sobre les etapes de composició del nostre tractat, sota l'epígraf *De la unitat de l'obra*.

«Cum ceciderit, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam». Et in *Proverbiis* dicitur quod «cum placuerint Deo vie hominis, etiam inimicos convertit ad pacem». Cuius ratio est quia nullus amicus potest esse verior et sincerior et legalior atque constantior Deo et ideo pro suo amatore vult semper quod melius est. Et, cum omnia possit et omnia sciat, omnia quecumque eveniunt amatori suo deducit ad melius, tanquam legalis et sincerus amicus.

Item, verus amator Dei habet securitatem quamdiu vivit et etiam in articulo mortis propter duo.

Primum est quoniam adversarius hominis, qui principalis causa est totius adversitatis atque periculi, scilicet diabolus, timet accedere ad eum, sicut musca ad ollam ferventem et leo ad prunas arden-tes aut flammam ignis. Diabolus enim per muscam designatur quantum ad importunitatem et per leonem quantum ad crudelitatem. Unde ad [f. 220d] hominem, cuius cor fervet in amore Dei, non audet accedere, sicut nec musca ad ollam quamdiu fervet, similiter nec ad hominem, in cuius corde sunt prune ardentis amoris, scilicet devote ac sancte cogitationes et desideria propter amorem Dei. Sicut nec leo audet ad prunas accedere, timet enim per talem hominem vinci vel superari. Et ideo timet vinci, quia scit quod in illo peccato, in quo temptaverit hominem aliquem, si semel vinca-

O om 175 vult O om 176 eveniunt O lect dub eventiunt

179-180 V man saec XV exeuntis add in mg Verus amator Dei habet securitatem in articulo mortis 179 quamdiu O quandiu

182 diabolus V dyabolus 184 flammam O flamma I diabolus V dyabolus 184-185 V man saec XV exeuntis add in mg Prophetia. Cur musca importunitate similis diabolo 186 ad V seq i canc 189 devote ac sancte cogitationes et desideria propter O om 190 enim O enin 191-195 V man saec XV exeuntis add in mg Nota singulares conclusiones de temptatione diaboli 192 hominem O om 194 ab V seq i canc

183-185 Sobre la personificació del dimoni per la mosca, vegeu alguns testimoniatges de la tradició cristiana aplegats per A. HERMANN, *Fliege (Mücke)*, dins «Reallexikon für Antike und Christentum», VII, *Exkommunikation - Fluchformeln*, Stuttgart, Anton Hiersemann 1969, 1110-1124, en particular 1121; la comparació de dimoni i lleó és bíblica, de 1Pt V, 8

190-191 Fra LLORENÇ D'ORLEANS, *Llibre de vicis e de virtuts. De penitència* (PERARNAU, «Escritos del Vedat», VII (1977), 286, línies 33-34), té una comparació semblant: «Aytals làgremes [*de penediment*] cassen los diabbles del cor. Així com hom cassa los cans de la cuyna ab aygua calda».

tur ab aliquo, nunquam poterit postmodum quemquam temptare. Iterum scit quod statim, cum fuerit ab aliquo superatus, augebitur ei pena.

195

Secunda causa securitatis est quia verus amator Dei nunquam est sine timore legitimi et prudentis filii neque sine prudentia sapientis sponse, quibus duobus evitantur pericula.

200

Prudens enim filius semper habet timorem reverentiae ad patrem et ex amore timet eum offendere. Sic, et verus amator Dei ex timore offendendi semper vitat et illicita et inhonesta et impia, in quibus consistit [f. 221a] periculum. Verus enim amator Dei vere est per adoptionem filius Dei, teste IOANNE, qui dicit in *Prima Canonica* sua: «Videte qualem caritatem dedit nobis Deus, ut filii Dei

205

nominemur et simus».

Prudens vero sponsa vitat periculum confusionis, in quod incidit sponsa stulta. Hec enim, quando videt nuntios ei missos a sponso suo et contempletur in eis pulcritudinem et multiplicem gratiam, incipit adamare nuntios et negligit sponsum. Prudens autem,

196 verus O add et 197 et V seq i cano 198 evitantur O evictantur

201 vitat O victat 203 per O om 205 simus V seq m cano

209-220 V man saec XV exeuntis subl totum paragraphum et add in mg inf Pulcherima

199 En el *De prudentia catholicorum scolarium*, Arnau de Vilanova encetava la llista dels «prudents» amb un «prudens scolaris» (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 833, línia 12); després explicaria el concepte de «prudència», *ibid.*, 841-842; la llista continua amb l'«esposa prudent» de la línia 206 de la nostra *Allocutio*.... S. BERNARDI CLARAVALLENSIS, *De diligendo Deo liber seu tractatus*, cap. XIV, 38 (ML 182, París 1854, 998 A): «Nunquam erit caritas sine timore, sed casto... Porro timori permista devotio ipsum non annullat, sed castificat. Poena tantum tollitur, sine qua esse non potuit dum fuit servilis; et timor manet in saeculum saeculi castus et filialis» 203-205 I Io III, 1

206 Sobre el qualificatiu de «prudens», vegeu la nota a la línia 199 d'aquest apartat de fonts.

197 En el *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 = [(Kirchen)geschichte], 180), Arnau de Vilanova defineix així la prudència: «...est virtus per quam discernuntur bona a malis, et bona ad invicem et mala ad invicem».

199 Sobre el concepte de temor reverencial, hom pot veure el recent estudi de Riccardo QUINTO, *Timor reverentialis nella lingua della scolastica*, dins «Archivum Latinitatis Medii Aevi», XLVIII-XLIX (1988-1989 [1990]), 103-143.

in pulcritudine et gratiositate nuntiorum coniecturat excellentiam 210
 pulcritudinis et gratiositatis in sponso, qui misit eos. Et tali consi-
 deratione inflammat cor suum in amorem sponsi et ad eum ferven-
 ter desiderat pervenire.

Similiter in proposito. Nam Deus mittit ad animam tanquam 215
 ad sponsam, quam sibi vult copulare, nuntios suos, scilicet univer-
 sitem creaturarum sensibilium. Et anima stulta ponit amorem
 suum in eis et negligit creatorem. Anima vero veri amatoris Dei
 [f.221b] nunquam in creaturis ponit amorem suum, immo, per
 intuitum et contemplationem creaturarum, in ea crescit amor ad
 creatorem et desiderium adherendi ei. 220

Et hec est causa propter quam non timet mortis articulum, im-
 mo desiderat desiderio rationis. Quia, cum in rebus huius seculi
 non firmaverit suum amorem, non timet per mortem separari a
 rebus amatis. Et cum posuerit totum amorem suum in illo bono,
 cui non potest coniungi nisi per mortis articulum transvehatur ad 225
 illud, naturali ratione desiderat mortem ut coniungatur illi.

argumentatio 210 coniecturat V *corr* coniecturrat *canc prim -r-* O coniecturans 212
 inflammat O inflammat

214 mittit O mictit | tanquam O tamquam 215 sponsam V *seq* suam *canc*
 216 anima O *om relicto spatio unius vocis* 217-220 V *man saec XV exeuntis add in mg*
 O singularis devotiois dictum 217 anima V *seq i* *canc* 218 immo VO ymo 220
 ei O *om*

221 V *man saec XV exeuntis add in mg* Prophetia. Nota singulares conclusiones de tempta-
 tione diaboli 221-222 immo VO ymo 223 per mortem O *om* | V *man saec XV*
exeuntis add in mg Cur sancti desiderant mori et esse cum Christo 225 transvehatur VO
 transveatur 226 illi O ille

227 V *man saec XV exeuntis add in mg* Naturaliter obligamur ad laudandum quod vere

215-216 Vegeu més amunt el text de les línies 29-33 i completeu-lo amb les
 referències d'aquest aparat de fonts.

227 S. ANSELMUS CANTUARIENSIS, *Liber meditationum et orationum*, Meditatio prima,
 II (ML 158, París 1853, 711 B): «Ut quid enim te Deus tam preclaro condicionis
 privilegio sublimaret, nisi te suis laudibus indesinenter intendere vellet... Sed si laudas,
 ex toto corde lauda, diligendo lauda... Lauda ergo, et ex toto corde lauda, et quem

221-226 La doctrina d'aquest paràgraf tornarà a la ploma d'Arnaú de Vilanova en
 la seva *Alia Informatio Beguinorum* (PERARNAU, «Studia, Textus, Subsidia», III, Barcelo-
 na, Facultat de Teologia 1978, 57-67).

227-231 Tinc la impressió que cal remarcar aquest «...naturaliter obligamur...», per-
 què hi ha ací, o almenys el text sembla assenyalar-lo, un canvi de perspectiva en compa-
 ració a la del *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift»,

Quia vero naturaliter obligamur ad laudandum quod vere diligimus, patens est quod qui diligit summum bonum toto studio debet laudare illud, ita quod verus amator Dei, non solum verbo, 230 sed etiam opere debet laudare Deum. Verbo dupliciter, scilicet in privato colloquio et in publico.

In privato, salutando et regratiando et obsecrando. [f. 221c]

Salutando et regratiando, sicut in *Dialogo*... scriptum est, in fine.

diligimus 230 V *man saec XV exeuntis add in mg* Prophetia. Quot modis est laudandus Deus et eis non pluribus nec paucioribus

232 obsecrando V -se- *al man in ras; seq* salutando et regra *canc*

233 Dialogo V Dyalogo

laudas dilige; quia ad hoc facta es ut laudes et diligas.» 227-235 En el *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 [(Kirchen) geschichte], 175), Arnau estableix les tres coses que serien «necessaria fidei prout habet seipsum ordinare ad Deum: ...laudare eum... meditari in eo... orare ipsum»; a la pàgina següent continua el diàleg: «Quot modis est Deus laudandus? Tribus. Quibus? Corde benedicendo. Ore annunciando. Opere immitando»; i en l'exposició didàctica dedica un llarg apartat a explicar el punt de l'oració (176-182), seguit d'un altre de no menys llarg a l'amor a Déu i al pròxim (182-190) 227-231 DAVID AB AUGUSTA, *De interioris et exterioris hominis compositione secundum triplicem statum incipientium, proficientium et perfectorum libri tres*, Quaracchi, Collegium Sancti Bonaventurae 1899, 311: «*De laudatione Dei*. Laudatio Dei dignissimus est affectus et nascitur ex consideratione divinae bonitatis et ex admiratione profunditatis sapientiae Dei et ex stupore altitudinis divinae potentiae et immensitate maiestatis, quae de ipso vel per doctrinam fidei intelligimus, vel per operum eius vestigia colligimus, vel per illuminationem inspirationis internae puro mentis intuitu contemplamur...»

233 El text del *Dialogus de elementis catholicae fidei sive Alphabetum catholicorum*, al qual ací fa referència l'autor, només es troba en l'edició del text llatí (BURGER, dins «Römische Quartalschrift», XXI (1907 = [(Kirchen)geschichte], 190-191), on es poden veure les fórmules tant de salutació com d'acció de gràcies que l'autor suggereix; en canvi, el text de la traducció castellana no té els paràgrafs corresponents, tal com hom pot veure en l'edició del dit text (PERARNAU, «Anthologica Annua», 22-23 (1975-1976 [1978]), 602; i «Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica. Monografías, núm. 25), Roma, Iglesia nacional Española 1976 [1978], 126).

XXI (1907 = [(Kirchen)geschichte], 175), on l'obligació de pregar era fonamentada no pas en la mateixa naturalesa, ans en prescripcions bíbliques: «...probo [*quod Deus est orandus*] per psalmistam, qui dicit: 'Orabit ad te omnis sanctus in tempore oportuno'... Iterum in Marco: 'Domus mea, domus orationis vocabitur'...»

Obsecrando, sicut si diceretur: «Domine Iesu Christe, per inef- 235
 fabile mysterium tue passionis, peto suppliciter ut cor meum tuis
 vulneribus saucies et tuo sancto sanguine inebries mentem meam
 ut, quocumque me vertam, semper te videam crucifixum. Quic-
 quid aspexero, tuo sancto sanguine mihi appareat rubricatum, ut
 sic, totus in te intendens, nihil preter Te valeam invenire, nihil nisi 240
 tua vulnera valeam intueri. Hec sit mihi consolatio, tecum, mi Do-
 mine, vulnerari. Hec sit mihi intima afflictio, preter te aliud medi-
 tari. Non requiescat cor meum, bone Iesu, donec te inveniatur cen-
 trum suum, ibi cubet, ibi suum determinet appetitum. Qui vivis
 et regnas cum Deo Patre, etc.». 245

235 si O om | Domine V seq i canc | V man saec XV exeuntis add in mg
 pulcherrima oratio 235-236 ineffabile O inefabile 236 mysterium VO misterium |
 peto V seq i canc 238-239 quidquid O quitquid 239 mihi O michi 240 sic O
 sit | intendens O tendens | nihil VO nichil 241 Hec O lect dub homo | mihi
 O michi 242 mihi VO michi | aliud O aliquid 243 Iesu O add domine 244
 cubet O cibus

235-245 Fr. IACOBUS MEDIOLANENSIS, *Stimulus amoris* (COLLEGIUM SANCTI BONAVENTU-
 RAE, «Bibliotheca Franciscana Ascetica Medii Aevi», IV), Quaracchi 1905, 12: «Domine
 Iesu Christe, cor meum tuis vulneribus saucia et tuo sanguine inebria mentem meam,
 ut, quocumque me vertam, semper te videam crucifixum, et, quidquid aspexero, mihi
 tuo sanguine appareat rubricatum, ut sic totus in te tendens nihil praeter te valeam
 invenire, nihil nisi tua vulnera valeam intueri. Haec mihi sit consolatio tecum, mi Domi-
 ne, vulnerari; haec intima sit mihi afflictio sub [M sine te] te aliquid meditari. Non
 quiescat cor meum, bone Iesu, donec te inveniatur, centrum suum; ibi cubet; ibi suum
 terminet appetitum»; aquesta oració ja es troba, amb poques variants, en S. BONAVENTU-
 RA DE BAGNOREGIO, *Soliloquium de quatuor mentalibus exercitiis*, cap. I, 4/34 (APERRI-
 BAY, OROMÍ, OLTRA, BAC, 28, Madrid 1947, 214-216): «Domine Iesu Christe! qui
 propter me tibi non pepercisti, cor meum tuis vulneribus saucia et mentem meam tuo
 sanguine inebria; ut, quocumque me vertam, semper te videam pro me crucifixum, et
 quidquid inspexero, mihi appareat tuo sanguine rubricatum; ut sic totus in te tendens,
 nil valeam praeter te invenire, nil nisi tua vulnera intueri. Haec mihi consolatio sit,
 tecum, mi Domine, crucifigi; haec mihi sit intima afflictio aliquid praeter te meditari.
 Sed heu! quoties hanc 'miram circa nos divinae pietatis dignationem' adverto, de nimia
 ingratitude mea non modicum confundor et erubesco. Unde quanto beneficia magna
 redemptionis agnosco digniora, tanto peccata ingratitude sunt deteriora.» El text
 d'Arnau de Vilanova és més el de Iacobus Mediolanensis que el de sant Bonaventura

235-245 En el *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartals-
 schrift», XXI (1907 = [(Kirchen)geschichte], 191), trobem una altra oració sencera. En
 aquest moment, no puc dir si és d'Arnau de Vilanova o si és copiada. Subratllo, però,
 que la de les nostres línies és un altre cas de peces d'altri integrades en escrits d'Arnau
 de Vilanova, com el *Vae mundo in centum annis* del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*
 o el *Misericors fuit Deus illis...* de la *Philosophia catholica et divina*.

In communi vero colloquio Deum quisque laudabit, si proferat vel sermones Dei vel quasi sermones. Ita [f. 221d] quod per eos nihil iniquum, nihil inhonestum seminetur in cordibus auditorum, per quod veritas Dei et dignitas posset vituperari, sed quod ab auditoribus laudetur Deus in loquente sive benedicatur. Unde et
 250 APOSTOLUS dicit *Ad Ephesios*: «Omnis sermo malus non procedat ex ore vestro. Sed si quis bonus est ad edificationem, ut det gratiam audientibus». Et iterum ibidem dicit: «Fornicatio aut immunditia aut avaritia aut turpitudine aut stultiloquium aut scurrilitas non
 255 minetur in vobis».

Opera vero veri amatoris Dei talia debent esse qualia denotat

246 communi VO comuni | colloquio O collegio 248 nihil VO nichil | nihil VO nichil 249 per O propter 249-250 auditoribus V seq i canc 252 vestro O meo | edificationem O edificacionem 254 scurrilitas O curtilitas
 256 debent O dicunt 258 glorificent O glorifficent

246-250 DAVID AB AUGUSTA, *De interioris et exterioris hominis compositione secundum triplicem statum incipientium, proficientium et perfectorum libri tres*, cap. XVIII, Quaracchi, Collegium Sancti Bonaventurae 1899, 23: «De Deo libenter loquere et libentius audi, quod incitat cor ad studium virtutum et effectum devotionis...». En el *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 [(Kirchen) geschichte], 174), el mateix Arnau havia resumit en cinc els signes que descobriren els autèntics fidels, tres dels quals es refereixen a manifestacions orals: «...nova assuefactio eiusdem ad salubriter et honeste loquendum..., detestatio venenosi serpentis procedentis a lingua maledica..., non corrumpi ab auditu venenosi sermonis...», característiques totes que afecten l'autèntic fidel «inquantum... habet conversari cum proximo suo», 175.

247 En relació al «quasi sermones Dei», hom pot llegir la nota complementària al text de la línia 34 de la nostra *Allocutio...*; potser es podria veure un precedent del tema en aquesta frase del *Dialogus...*, cit., 182, línies 8-6 del final de la pàgina: «...oratio in quantum est sermo continens sacrum eloquium quasi divino documento pascit animum orantis attente» 249-250 Sant TOMÁS D'AQUINO sintetitzava en la *Summa theologiae*, II-II, q. XCI, a. 1, ad secundum (BAC, 81, Madrid 1952, 613): «Valet tamen exterior laus oris ad excitandum interiorem affectum laudantis, et ad provocandum alios ad Dei laudem...» 251-253 Eph IV, 29; cal aplicar ací la part corresponent del text acabat de copiar en relació a les línies 246-250 d'aquest mateix paràgraf i aparat de fonts 253-255 Eph V, 3-4

255-260 Cf. S. ANSELMI CANTUARIENSIS, *Liber meditationum et orationum*, XV (ML

257-259 Aquest verset de l'*Evangelii de Mateu* també és transcrit en el *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 = [(Kirchen) geschichte], 176).

Dominus in *Mattheo*, cum dicit: «Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra bona opera et glorificent Patrem vestrum, qui est in celis».

Opera vero, per que laudatur Deus in homine, sunt opera virtutum, per quas homo efficitur vere nobilis et per quas imitatur Deum. Et ideo quidam [f. 222a] sapiens, interrogatus a quodam, quid faceret ad habendum salutem tam corporis quam anime, respondit: «Si vis salutem corporis possidere, serva temperamentum. 260

260 V man saec XV exeuntis add in calc inf Per que opera hominis laudatur Deus 260-261 virtutum O virtutis 261 quas V seq i cano 262 a V seq i cano 263 ad V seq h cano 264-265 V man saec XV exeuntis add in mg sup Prophetia. Que et quot requiruntur ad salutem corporis et anime 265 consequi O om

158, París 1853, 785 A): «Ad Dei vero dilectionem duo pertinent: affectus mentis et affectus operis. Et hoc opus, in virtutum exercitatione; affectus vero mentis, in spiritualis gustus dulcedine. Exercitatio virtutum in certo vivendi modo, in jejuniis, in vigiliis, in opere, in lectione, in oratione, in silentio, in paupertate, et ceteris huiusmodi commendatur; affectus salutari meditatione nutritur» 257-259 Mt V, 16; aquest text bíblic és utilitzat per l'autor en el *Dialogus de elementis catholicae fidei* (loc. cit., 176) com a demostració que «imitari Deum bonis operibus cedat in laudem Dei», exactament igual que en el nostre paràgraf.

260-261 GUILLELMI ALTISSIODORENSIS, *Summa aurea*, lib. II, tr. XXIII, cap. I (RIBAILLER, «Spicilegium Bonaventurianum», XVII), París i Grottaferrata, Centre National de la Recherche Scientifique i Collegium Sancti Bonaventurae 1982, 688, lín. 23-25: «...quantum precise homo dignus sit honorificari, quantum est Deo similis, quoniam tantum nobilis et altigenis est, quantum est similis Deo...». Les obres que lloen Déu són les virtuoses que ennobleixen realment l'home: ARNALDI DE VILANOVA, *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 147, línies 1350-1354: «Et si quis opera Iesu Nazareni considerare voluerit ad palpandum dignitatem et divinitatem ipsius... sufficit ut attendat quod... homines deificavit in terris...».

260-262 ARNALDI DE VILANOVA, *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 [(Kirchen)geschichte], 180): «...per virtutes... quibus splenduit Christus in se et in suis sequacibus, divulgatur eius sanctitas per orbem terrarum, et per easdem virtutes sanctificantur eius sequaces...»; cf. quoque *Ibid.*, 184, línies 5-8 264 EIUDEM, *Ibid.*, 59-60, línies 31-43) et *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 60, lín. 36-43; i 62, lín. 71-75)

260 És convenient de subratllar el paral·lelisme entre la insistència d'ací a accentuar la importància de les obres (línies 230 i 256) i el llarg apartat que també és dedicat a les obres realitzades per Jesús de Nazaret com a prova màxima de la seva messianitat («...ea, quibus maxime qualitas persone cognoscitur...», 141, línies 1242-1243) en la *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 141-148, línies 1242-1379).

264-267 Ni qualsevol d'aquestes dues sentències ni cap que s'hi assembla no es troba

265 Et si vis salutem anime consequi, serva nobilitatem. Quam nemo servare potest, nisi solum operetur illa, que tantum conveniunt gradui sue altitudinis aut sublimioris nature».

Hoc autem documentum declaravit ille sapiens taliter dicens, quod leporarius iudicaretur vilis, si tantum delectaretur in capiendo
 270 mures, quoniam exercebat opus conveniens principaliter inferiori nature vel gradui, scilicet murilego. Sed si delectaretur et proficeret in leporum captione sive cuniculorum, quod sue nature vel altitudi-
 ni convenit, nobilis diceretur. Et adhuc nobilior, si delectaretur in capiendo venatilia, que capiuntur ab animali sublimioris nature vel
 275 gradus, ut leo, qualia sunt cervus et aper et ursus et similia. [f. 222b]

268 V *man saec XV exeuntis add in mg* De cane lepore 270 mures V *add in mg* |
 exercebat O exercebat 270-276 V *subl marg totius textus et in mg inf add* In quo consistit
 canis venativi nobilitas 271 proficeret O profiteretur 274 venatilia O vena talia |
 sublimioris O sublimiori 275 et ursus O *om*

277-280 «De falcons hi ha de quatre natures... L'altra natura sí és que no prenen sinó rates, e totavia van piyorant com més viuen. L'altra natura se appellen falcons ramechs, e aquests prenen perdius, e ànets, e polls, e auçells petits. L'altra natura sí és

(almenys jo no l'he sabuda trobar) en els reculls de Hans WALTHER, *Proverbia Sententiaeque Latinitatis Medii Aevi. Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung*. Teil 4: Q - Sil (Carmina Medii Aevi Posterioris Latina, II/4), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 1966, 1020-1021; ni en el del mateix autor, editat per Paul Gerhard SCHMIDT, *Proverbia Sententiaeque Latinitatis Medii ac Recentioris Aevi*. Nova Series. *Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters und der frühen Neuzeit in alphabetischer Anordnung*. Neue Reihe (Carmina Medii Aevi Posterioris Latina, II/9), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 1986, 624-625.

268-288 Aquell savi, de moment desconegut almenys per a mi, atribuïa (i a través d'ell Arnau de Vilanova acceptava l'atribució) als diversos animals aquelles característiques que hom pot trobar en els bestiaris profans medievals, i no les que els eren atribuïdes en llibres de la *Biblia*, característiques que també havien estat aplegades en autèntics bestiaris sagrats, com per exemple el *Gregorianum* de Garner de Sant Víctor, que hom pot veure dins ML 193, París 1854, 23-462, en concret en els seus llibres II, dedicat als volatils (65-84), i III, dedicat als animals terrestres (85-136).

268 El mot «documentum» continua tenint ací el mateix sentit objectiu d'ensenyament o doctrina, que es troba en tota una secció de la *Philosophia catholica et divina* del mateix autor (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 122-140, línies 986-1225). La doctrina d'aquest i dels paràgrafs següents seria repetida per Arnau en la primera part del seu *De belemosina et sacrificio*, tal com hom pot veure en la seva traducció castellana medieval (PERARNAU, «Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica. Monografías», 25, Roma 1976 [1978], 133-137).

Simili quoque ratione vilissimus falco iudicaretur, quem delectaret captio pullorum galline, quoniam milvo se conformaret, sed nobilis dicitur, si perdicem aut fasianum delectabiliter ceperit. Nobilior quoque, si gruem et ardeam, que ab aquila capiuntur. 280

Sic homo, si delectetur in rapiendo, quod lupus facit exequitur.

Si vero in irascendo et invidendo et detrahendo, canem imitatur. Qui vero dolosas exercet astutias, vulpem satagit imitari, porcum autem, qui carnis immunditias et gulositates amplectitur. Pavonem quoque, si de splendore vestium glorietur. Quod si de cantu glorietur, imitatur philomenam sive caridionem. Et sic de aliis. Nam, si semper nocere studeat, muri se conformat indubitanter. 285

Si vero tantummodo prosequatur ea, que nulli animali conveniunt, nisi homini, scilicet opera fidei sive legalitatis et iustitie ac prudentie, [f. 222c] liberalitatis ac pietatis et amicitie et omnis honestatis civilis, tunc procul dubio nobilis erit et talis iudicabitur a sapientibus et a Deo. 290

Quod si delectetur in actu angelico, qui est contemplari Deum

277-280 V *man saec XV exeuntis subl marg et add* Prophetia. De vilissimo et nobilissimo falcone 277 vilissimus O villissimus 278 V *man saec XV exeuntis add in mg* perdis, fasianus

283 irascendo O yrascendo | et O vel 284 exercet O excercet 286 vestium O om 287 imitatur O imitabitur | philomenam V filomenam | sive O sit | caridionem O cardionem 288 nocere O *lect dub* vocerij

289 vero V *seq* prosequatur *canc* | tantummodo O tantum 290 homini O homo | scilicet O si 292 talis V *seq i conc*

de falcons gentils, per so com viuen de gentil cassa, e van tot jorn volant; e al primer any prenen los ànets, e al segon any abaten les grues per noblea de lur cor; e pus hàjan abatuda la grua, jamés no prenen ànets, sí'n sabien morir de fam, ans pugen tot die a majors preses que fer púschan, e negun jorn no devallen a fer menor cassa», *Bestiariis*, I, a cura de Saverio PANUNZIO (Els Nostres Clàssics, A 91, Barcelona, Editorial Barcino 1963, 115-116).

281-282 «Lo lop... és nomenat lop rabant, per so car arrapa e viu de roberia», *Bestiariis*, I, a cura de Saverio PANUNZIO (Els Nostres Clàssics, A 91, Barcelona, Editorial Barcino 1963, 53, línies 7-9)

284 «Lo volp... sí és una bèstia molt maliciosa..., e ha moltes falsies...», *ibid.*, 129, lín. 4-5

289-291 ARNALDI DE VILLANOVA, *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 85-86, línies 423-431)

295 seu veritatem ipsius et dignitates atque laudare ipsum, veraciter nobilior erit et iudicabitur ab eisdem, teste Domino, quando dixit: «Maria optimam partem elegit, que non auferetur ab ea».

Quilibet ergo amator Dei debet illa opera exercere, que gradui sue altitudinis conveniunt, quantum ad speciem, et hoc in comparatione ad alia animalia; et etiam que conveniunt gradui sue altitudinis, quantum ad gratiam, et hoc in comparatione ad alios homines. Nam, si fuerit persona privata, sufficit ut in se ipso servet iustitiam. Si vero publica, sicut rex aut princeps, non sufficit ad salutem eius tantum in se ipso servare iustitiam, sed etiam in sub-

295 dignitates O dignitatis 296 dixit O dicit 297 auferetur O auferetur
 298 ergo F om | exercere O exercere 302 V man saec XV exeuntis add in marg
 Nota que in omni statu sufficiunt ad salutem temporalem 303 sicut F sive 304 tantum

294-297 Aquesta doctrina ja és d'ARISTÒTEL, *Ethicorum Nicomacheorum*, Dionisio LAMBINO interprete, lib. X, cap. VII (*Aristotelis Opera Omnia graece et latine*, tomus tertius, París, apud Ioannem Billaine 1654, 182): «Erit autem talis vita [*beatitudinis*] melior, quam hominis natura ferat. Non enim qua homo est, ita vivit; sed qua divinum quiddam in eo inest. Quanto autem haec particula toti et concreto antecellit, tanto et eius functio muneris ei functioni praestat, quae alii virtuti consentanea est. Si igitur mens cum homine comparata divinum quiddam est; vita quoque menti consentanea, divina sit necesse est, si cum humana conferatur. Neque vero nos oportet humana sapere et sentire, ut quidam monent, cum simus homines; neque mortalia, cum mortales; sed nos ipsos, quoad eius fieri potest, a mortalitate vindicare, atque omnia facere, ut ei nostri parti, quae in nobis est optima, convenienter vivamus. Nam etsi mole parva est, potestate tamen et honoris gradu longe omnibus antecellit»; exposant ideas semblants, S. BONAVENTURA DE BAGNOREGIO, *Soliloquium de quatuor mentalibus exercitiis*, cap. II, 2/10-12 (APERRIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC, 38, Madrid 1947, 242-244), cita aquest text d'Aristòtel, tal com es pot veure en la pàgina 242, nota 45 296-297 Lc X, 42

298-301 ARNALDI DE VILLANOVA, *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*, (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 840-841): «Cum enim sit homo constitutus ex duabus naturis, scilicet sensuali et intellectuali, et per intellectum conveniat, seu conformetur, Deo et angelis, per sensualem vero cum brutis, constat, quod per intellectualia non deicitur a dignitate sue nature, per quam convenit cum natura superiori; sed per sensualem deici posset, si ad ipsa, considerata secundum sensitivam noticiam inclinaretur affectus; tunc enim tenderet affectus humanus in ea more brutali» 305 S. THOMAE DE AQUINO, *De Regno ad Regem Cypri*, lib. II, cap. I (Opera Omnia iussu Leonis XIII P. M. edita cura et studio Fratrum Praedicatorum, XLII, Roma, Editori de San Tommaso 1979, 464): «...iusticie in eo [*rege*] zelus accenditur dum considerat ad hoc se positum ut loco Dei iudicium in regno exercent...»

303 El concepte de «princeps» és exposat més avall en les línies 310-311.

ditis, in quibus est constitutus a Deo minister iustitiae. Quam obser- 305
vantiam iustitiae [f. 222d] debet custodire, non solum propter salu-
tem anime suae, sed etiam propter salutem honoris sui vel dignitatis.
Nam, ut *Scriptura* testatur, «regnum transfertur de gente in gen-
tem propter iniustitias et iniurias et contumelias et dolos».

Omnis ergo princeps, sive sit rex aut dux aut comes aut alius 310
baro, quicumque preest hominibus et habet iurisdictionem in eis,
debet toto studio vitare quatuor supradicta, scilicet iniustitiam, hoc
est, ut nulli deneget iustitiam, quia nec peregrino de subditis, nec
subdito de consubditis. Verbi gratia, si peregrinus petat iustitiam
a principe de subdito vel subditis suis, non minus diligenter debet 315
illi iustitiam facere de quocumque subdito, quam faceret cuilibet

H om | sed F set 304-305 subditis H subditos 305 Deo H Domino | iustitiae
V seq i *canc* | Quam H Praedictam 305-309 ...in quibus... et dolos F om 307
sue O om 308 transfertur V tranffertur O transffertur

310 V *man saec XV exeuntis add in mg* Prophetia. Que et quot requiruntur in principe ad
consequendam salutem | dux V seq i *canc* 312 quatuor supradicta, scilicet H om |
supradicta F om 313 subditis O subdictis 314 subdito O subdicto | consubditis
O subdictis | petat V seq i *canc* 315 subdito O subdicto | subditis O subdictis
| debet V seq illam facere *canc* 316 quocumque F quocunque | subdito O subdicto

308-309 Eccl. X, 8 305 GUIBERTI DE TORNACO, *Eruditio regum et principum*,
dins *Le traité Eruditio regum et principum de Guibert de Tournai*, O. F. M. (*Étude et
texte inédit*), par A. de POORTER (Les Philosophes Belges, IX), Lovaina, Institut Supe-
rieur de Philosophie 1914, 67: «...maxime principum bona fama diffunditur cum opera
iustitiae prosequuntur...»

309 IOANNIS SARESBERIENSIS, *Policratici sive de nugis curialium et vestigiis philosopho-
rum libri VIII*, lib. IV, cap. X. Recognovit, prolegomenis, apparatu critico, commenta-
rio, indicibus instruxit Clemens C. I. WEBB. I. Oxford, Clarendon Press 1909, 207, lín.
3-17: «Est autem (ut Stoicis placet) iniustitia mentis habitus quae a regione morum
exterminat aequitatem... In eo autem maxime constat iustitia, si non noceas et ex officio
humanitatis prohibeas nocentes. Cum vero noces, accedis ad iniuriam. Cum nocentes
non impedis, iniustitiae famularis. Est autem contumelia, quando timorem mentis in
lesione alterius manifesta operis sequela comitatur... Dolus autem est (ut deffinit Aqui-
lius) cum aliud agitur et aliud simulatur; malus utique, quotiens fit intentione nocendi.
Differt autem plurimum dolus a contumelia, quoniam haec superbe et manifesto, ille
fraudulenter et quasi ab insidiis nocet. Haec sunt quae, cum incurrunt, cathedras sub-
vertunt omnium potestatum, quia a contrariis perpetuatur principum gloria.» Aquest
text també es troba en VINCENTIUS BELLOVACENSIS, *Speculum doctrinale*, lib. VII, cap.
XIX, dins *Bibliotheca Mundi seu Speculi Maioris...*, tomus secundus, opera et studio
Benedictinorum Collegii Vedastini, Duai, Balthazar Belier 1624, 570 B.

subditorum de peregrino. Semper enim cogitare debet quod non
 habet iurisdictionem seu potestatem nisi a Deo, quoniam, ut ait
 APOSTOLUS, *Ad Romanos*: «Omnis potestas est a Deo». Et in *Libro*
 320 *Sapientie* dicitur quod omnibus «principibus et iudicibus... data est
 po-[f. 223a]-testas a Deo et ab Altissimo virtus». Unde, cum pere-
 grinus sit ita bene Dei sicut et subditi principis, eque bene tenetur
 illi ad iustitiam, sicut et subditis.

Inter subditos quoque non minus debet iustitiam reddere mi-
 325 noribus quam maioribus, immo magis.

Et propter istos articulos specialiter, in quibus maxime debet
 vigilare auctoritas principis, dicitur in *Libro Sapientie*: «Diligite ius-
 titiam, qui iudicatis terram». Non dixit: «Facite», sed: «Diligite»,
 quoniam magis est diligere quam facere. Qui enim diligit, non so-
 330 lum facit, sed zelat pro custodia eius, hoc est sollicitate vigilat pro

317-323 semper enim... et subditis F om 317 subditorum O subditorum 322 ita
 O est | subditi O subdicti | eque V seq i canc 323 subditis O subdictis
 324 subditos O subdictos | quoque O quos | iustitiam F iustitiam 325 immo
 VOF ymo

326-341 Et propter... Verbi gratia... F om 327 vigilare V seq a exp | diligite O
 add sapientiam 328-329 V man saec XV exeuntis add in mg Prophetia 328 dixit O
 dicite 329 quoniam O quia 330 eius V seq i canc 332 subditis O subdictis |
 qui diligit O diligens

319 Rom XIII, 1 320-321 Cf. Sap VI, 2 i 4

327 Sap I, 1 328-333 AEGIDII COLUMNAE,... *De Regimine principum libri III*
 per fr. Hieronymum SAMARITANUM... recogniti, Roma, Bartolomeo Zennetto 1607, 492:
 «Septimum salvans regnum et politiam, est Regem sive principantem habere dilectio-
 nem et amorem ad bonum regni, et ad politiam, in qua principatur. Quicumque enim
 amat, sollicitatur et timet, ne aliquod inconueniens accidat circa amatum... quod si Rex
 bonum regni diligit, salvabitur regnum, quia timens ne in regno adversa contingant,
 adhibebit multa consilia qualiter possit bona regni promovere et periculis imminentibus
 obviare...»

319 Remarquem que aci Arnau de Vilanova capgira el planteig que es troba en la
Glossa ordinaria (i que, per tant era, almenys, el primer a ésser recordat), en el sentit
 que subratlla l'obligació de qui té el poder envers aquells que s'han de beneficiar del
 seu servei, mentre en la *Glossa* el seu autor insistia en l'obligació dels súbdits a acceptar-
 lo: «Potestas est a Deo; sed quae a Deo sunt, ordinata sunt; ergo potestas est ordinata.
 Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit, de bona potestate patet, quod eam
 perfecit Deus. Rationabiliter de mala videri potest, dum et boni per eam purgantur et
 mali damnantur, et ipsa in deterius precipitatur...», WALAFRIDI STRABI, *Glossa ordinaria*
 in Rom., XIII, 1 (ML 114, París 1852, 512 C).

iustitia, quod fiat et non ledatur seu vulneretur ab officialibus suis aut subditis. Unde princeps, qui diligit iustitiam, perfecte vigilat, scilicet, quia mente et corpore.

Mente quidem, quia semper timet ne ledatur iustitia. Et ideo semper considerat seu meditatur modos et vias, quibus posset vulnerari vel suffocari, ut illis efficaci-[f. 223b]-ter obviet. Qui, quanto plus meditatur in hiis, tanto plures cause timoris occurrunt ei. Proinde, magis fervet in corde ipsius sollicitudo et vigilantia consequenter. 335

Ab hac autem vigilia mentis oritur vigilia corporis atque fervor discurrendi per loca. Verbi gratia, quando considerat princeps quod 340

336 illis O illi | obviet O obviat

340 vigilia mentis O vigilamentis 343 sed F set | commodi VOF comodi 347

340-354 La font d'aquest «fervor discurrendi per loca», que no he sabut veure en els textos dels teòrics de la reialesa de la segona meitat del segle XIII (Guibert de Tournai, Gil de Roma, Tomàs d'Aquino), és l'experiència directa d'Arnau d'allò que era pa de cada dia en els reis de la Casa de Barcelona, fet que, per als temps anteriors al nostre text, hom pot veure il·lustrat en obres com les de Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I, «el Conqueridor»*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1918; o *Viatges de l'infant Pere, fill de Jaume I, en els anys 1268 y 1269*, dins «Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya», XVIII (1908), 171-185 i 203-212; i per als mateixos dies en què mestre Arnau escrivia aquestes línies, hom pot veure els estudis de Juan Manuel del ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón (17 junio 1291 - 2 nov. 1327)*, dins *Historiographie de la Couronne d'Aragon*. Actes du XIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon. Montpellier, 26-29 septembre 1985 (Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier, XVII), Montpellier 1989, 233-250; i *Los reyes Jaime II y Sancho I de*

334-337 Heus ací com Guibert de Tournai descriu l'estat de la (in)justícia en el seu temps: «...itineraria clausa latronibus, obsessa maria piratis et praedonibus; madet orbis mutuo sanguine; suscitantur et perpetrantur discordiae sine justo titulo, justa causa, justo animo; trucidat alter alterum, et impune...; ...si possemus oculos secretis inserere et conscientiarum obductos parietes linteis, oculis penetrare, occurrerent crimina quanto secretiora tanto siquidem graviora...», *Le traité Eruditio regum et principum de Guibert de Tournai*, O. F. M. (*Étude et texte inédit*), par A. de POORTER («Les Philosophes Belges, IX»), Lovaina, Institut Supérieur de Philosophie 1914, 46.

343 No em resisteixo a transcriure un fragment de la invectiva de Guibert de Tournai contra els oficials explotadors dels pobres: «Isti sunt sanguisugae pauperum, bibentes assidue sanguinem alienum, canes impudentes bolismi vitium patientes, satietati terminum non ponentes, ydropisis patientes vitium, quorum sitim sedari est difficile vel impossibile... Isti sunt quasi spongia in manu prementis...», *Le traité Eruditio regum et principum...* (citada en la nota anterior) 52.

paucissimi sunt aut nulli, qui ad publica officia, maxime nunc, accedant amore iustitiae, sed cupiditate commodi temporalis, probabiliter timet quod per eos debeat sepius vulnerari et suffocari iustitia.

345 Nam nec officiales, qui iuramento astringuntur ad iustitiam colendam et equitatem servandam, reputant aliquid iuramentum, nec subditi carent vitio cupiditatis atque superbie. Unde cogitat princeps quod divites opprimunt pauperes aut per potentiam violando aut per auctoritatem et favorem presidum iniqua statuta procurando,

350 quibus ipsi suas facultates augeant vel delicias foveant, pauperes [f.223c] vero extenuentur et molestentur. Unde, ne talia contingant, sollicitè visitat loca sue iurisdictionis, diligenter inquirens tam de officialibus quam de subditis et nec in illis nec etiam in se ipso patitur personarum acceptionem, imitatione Dei. Sed semper tenet

subditi O subdicti 351-352 contingant O add ne 352 iurisdictionis O iuridictionis
353 etiam O om 355-356 permittit O permittit 356 opprimantur O opprimuntur

Mallorca en el itinerario de Jaime II de Aragón (1309-1312), dins «XIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó (Palma de Mallorca, 27 setembre - 1 octubre 1987). Comunicacions II», Ciutat de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 1990, 187-199; tots dos estudis són resumits en la secció III de les «Notícies bibliogràfiques» d'aquest volum, entre les corresponents al començament del segle XIV 341-343 VINCENTII BELLOVACENSIS, *Speculum doctrinale*, lib. VII, cap. XXII, dins EIUDEM, *Bibliotheca mundi seu Speculi Maioris...*, toms secundus, opera et studio Benedictinorum Collegii Vedastini, Duai, Baltazar Belier 1624, 572 AB: «In domibus praelatorum et principum, omnia hodie venalia sunt, frustra apud curiales de testimonio conscientiae, de venustate morum, de torrente eloquentiae, nisi praetio interveniente confidis...»; S. THOMAE DE AQUINO, *Ad ducissam Brabantiae* (Opera Omnia iussu Leonis XIII P. M. edita cura et studio Fratrum Praedicatorum, XLII), Roma, Editori de San Tommaso 1979, 377: «...talis venditio [officii baiuli aut officialis] omnino expediens non videtur... Sequitur igitur quod ut plurimum illi officia in terra vestra suscipiant qui sunt peiores, ambitiosi et pecunie amatores; quos probabile est et subditos ipsos opprimere et vestra etiam commoda non ita fideliter procurare...» 345 IOANNIS SARESBERIENSIS..., *Policratici sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum libri VIII*, lib. IV, cap. 12, recognovit, prolegomenis, apparatu critico, commentario, indicibus instruxit Clemens C. I. WEBB. I. Oxford, Clarendon Press 1909, 334, lín. 13-15: «...iudices sacramento legibus alligantur iurati, quia omni modo iudicium cum veritate et legum observatione disponent...»

354 Deut I, 17; Prov XVIII, 5; Act X, 34; Iac II, 1. Cf. WALAFRIDI STRABI, *Glossa ordinaria in librum Deuteronomii*, I, 17 (ML 113, París 1852, 451 A): «...Dei iudicium est; non hominis, quia iudicando Dei vicarii estis, qui personam non accipit.»

354 Cf. LOTHARIUS DE SEGNI (INNOCENTII III), *De contemptu mundi sive de miseria conditionis humanae libri tres*, II, cap. IV (ML 217, París 1855, 718 D) té expressions contra l'accepció de persones tan dures com les del nostre text.

talís princeps stateram rectam, ita quod nec favore divitum permit- 355
tit aliquid constitui, per quod pauperes aut debiles opprimantur,
nec parcat diviti, si ex culpa penam incurrerit constitutionis alicuius
vel statuti vel legis communis, nec ullo modo commutaret in illis
penam corporalem in pecuniariam, nec etiam filio deferret.

Talis autem princeps, quia est expressa imago Dei, nunquam 360
superari potest nec preveniri nec ledi ab inimicis, immo de omnibus
triumphat ubique, quia iustitia, que Deus est, ubique custodit eum
et pugnat pro eo. Nec in aliqua historia reperitur quod umquam
talís princeps fuerit superatus.

358 communis V comunis | ullo O nullo | commutaret O comutaret 359 pecu-
niariam O pecuniariam | deferret VO defferret

360 imago VO ymago | nunquam F numquam 361 immo VOF ymo 362
triumphat O triumphat 363 historia VF ystoria | V man saec XV exeuntis add in mg
Propheta

355 Cf. Deut XVII, 20; IOANNIS SARESBERIENSIS..., *Policratici sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum libri VIII* lib. IV, cap. X, recognovit, prolegomenis, apparatu critico, commentario, indicibus instruxit Clemens C. I. WEBB, I, Oxford, Clarendon Press 1909, 266-267: «*Quid sit declinare ad dexteram vel sinistram, quod princeps prohibetur...*» 355-356 GUIBERTI DE TORNACO, *Eruditio regum et principum* (cf. més amunt nota a la línia 305 d'aquest aparat), 45: «...Invigilet igitur sollicitudo regia super pauperes et pauperum oppressores...» 359 IOANNIS SARESBERIENSIS, (cf. més amunt, la nota a la línia 355) 273, lín. 23-24: «...certum sit quod salutem populi liberis omnibus oporteat anteferri...»

360 IOANNIS SARESBERIENSIS, *Loc. cit.*, lib VIII, cap. 17, vol. II, 345, lín. 21: «Imago quaedam divinitatis est princeps...»; lín. 28-29: «Imago deitatis, princeps amandus venerandus et colendus...»

357-359 Alvaro SANTAMARÍA, *Sobre moral y religiosidad en la postconquista de Mallorca*, dins «Estudis Baleàrics», núms 29-30 (juny-setembre 1988 = Homenatge al Pare Miquel Batllori), 25-32, en particular en la pàgina 29 constata que l'agost del 1303 Jaume II de Mallorca manava en un cas concret d'actuar d'acord amb la indicació d'aquestes línies; caldria saber si fou una determinació que definí una posició mantinguda i, suposant que ho hagués estat, si també fou aplicada en els altres regnes i terres de la Casa de Barcelona. No cal dir que un altre tema seria la possible relació de tal capteniment amb Arnau de Vilanova; la lletra és datada a Perpinyà el darrer dia d'agost del 1303, per on no devia fer gaires mesos que Arnau de Vilanova havia passat, car gairebé un any just abans es trobava a Niça, camí de Barcelona (Cf. ATCA, X (1991), 50). En canvi, fins ara no m'ha estat possible de constatar un fet semblant a través de la documentació d'ACA.

365 Contrarius autem, scilicet negligens vel non [f. 223d] amans
iustitiam, et in mente sopitur et in corpore torpet, vacans deliciis
et quieti. Unde officiales exercent impia et iniqua, verbi gratia,
pauperes torquebunt, si penam inciderint constitutionis aut legis,
370 et divitibus blandientur. Ex quibus cadit princeps in odium subdi-
torum, quod est quedam dispositio, processu temporis, ad transla-
tionem principatus, maxime ad illam, que fit per violentam expo-
liationem.

Deus enim, qui novit omnia moderare iustissime, quandoque
transfert dominium alicuius principatus ab uno in alterum, predic-
375 to modo. Quandoque vero per heredum privationem, aut quia non
dat heredes principi, condemnando eum in sterilitate, vel quia sub-
ripit datos. Et isto modo translationis utitur maxime in principati-
bus, in quibus exercentur iniustitie et iniurie; sed per violentam
expoliationem in illis, in quibus exercentur contumelie et doli, con-
380 sentiente principe seu tolerante.

Debet igitur [f. 224a] princeps iniustitias evitare.

365 vel non O necnon 366 vacans O vaccans 368 penam O penas 369 cadit
V seq i canc 370 V man saec XV exeuntis add in mg Que est dispositio ad perdendum
principatum

373-380 Deus enim... seu tolerante F om 375-376 V man saec XV exeuntis add in mg
Prophetia mirabilis de causa translationis principatus 375 per O om 376 condemnando
O condemnando | in sterilitate O subtilitate 376-377 subripit V corr subripuit exp
altero -u- 378 exercentur O exercentur | iniurie V seq i canc 379 exercentur O
exercentur 380 tolerante O tollerante

381 igitur F om | iniustitias F om | evitare O eviclare

369-372 IOANNIS SARESBERIENSIS, *Ibid.*, lib. IV, 276-279: «Cap. 12. *Ex quibus
causis transferantur principatus et regna*: tot el capítol és dedicat a aquest tema i parteix
del text d'Eccli X, 8, del qual també parteix Arnau per a l'explicació de les quatre
maldats que el rei ha d'evitar, en el text de les línies 308-309 370-371 EIUDEM,
Ibid., lib. IV, cap XI, 270, lín. 5-8: «... visitabo in virga iniquitates eorum, ut translato
regno de gente in gentem et deletis his heredibus qui secundum carnem esse videntur
in semine, transferatur successio ad illos qui fidei et iustitiae inveniuntur heredes...»

375-378 AEGIDIJ COLUMNAE, ... *De Regimine principum libri III*, per fr. Hieronymum
SAMARITANUM... recogniti, Roma, Bartolomeo Zennetto 1607, 462: «...nisi reges et prin-
cipes bene se habeant erga divina, raro contingit filios regnare post patres: et si regnant
filii, vix aut nunquam regnabunt filii filiorum...»; *ibid.*, 488: «Reges ergo et principes
si volunt suum durare dominium, summe cavere debent ne a iustitia deviantes in tyrannidem
convertantur...»

Similiter et iniurias. Sicut enim tenetur iustitiam reddere cunctis indifferenter, sic nemini debet iniuriari, sive peregrino seu subdito vel vicino.

Contumelia vero Dei tripliciter exerceri potest in principatu. 385
Uno modo in pauperum despectione. Nam, ut dicitur in *Proverbiis*: «Qui despiciit pauperem exprobrat factori suo». Et, si princeps despiceret eos, tanto maior vel gravior esset contumelia Dei, quanto maior esset ingratitude principis ad Deum, qui ceteris illius principatus amplius honoravit eum. 390

Semper igitur debet princeps veritatem cognoscere et servare, scilicet, quod licet Deus fecerit eum in suo principatu magis honorabilem et magis honoratum pauperibus, tamen non est per naturam melior ipsis, cum ex eadem materia et eodem modo sint geniti, prout ipse, nec minus etiam dilecti sint a Deo quam ipse. Proinde, 395
semper debet in [f. 224b] eis laudare Deum et honorare. Sic enim non deseret misericordiam et veritatem. Et ideo adimplebitur in eo, quod dicitur *Proverbiorum* tertio: «Misericordia et veritas non te de-

382-384 Sicut enim... vel vicino F om 382 tenetur seq i *canc* 383-384 subdito O subdicto 384 vel V seq i *canc*

385 tripliciter O temporaliter | exerceri O excerceri V *man saec XV exeuntis add in mg* Prophetia. Cur contumelia Dei tripliciter exerceri potest in principatu | exerceri V seq i *canc* 386-390 Nam, ut... honoravit eum F om 387 exprobrat VO exprobrat | si O om 388 vel O *add* etiam

391 igitur F om | veritatem F om 391-392 servare, scilicet F om 392 quod licet H cum 392-394 V *man saec XV exeuntis add in mg* Prophetia. Cur princeps non est

386-387 Prov XVII, 5

389-400 Prov III, 3-4 394-395 ARNALDI DE VILANOVA, *De prudentia catholicorum scolarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 840): «...cum homines sint unius speciei et ad eundem finem ordinati a Deo, iustum est ut mutuo se diligant sicut fratres idempritate nature et gratie...» 401 Prov XIV, 31

382-384 En el *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 833), l'autor parla d'una forma particular d'injúria a Déu: «Offendit enim Deum, qui facit eidem iniuriam: Deo quoque iniuriatur, qui ociari permittit vires illas, quas ipse creavit ad operandum, quales sunt vires mentis». La paraula «iniuriari» de la línia 383 té el sentit que té en els testaments medievals catalans «iniuria», en una frase que arribà a ésser estereotipada: «Item volo quod manumissores mei satisfaciant iniurias meas simpliciter et de plano, sola veritate perspecta».

386 «...nullum, quantumcumque miserum, despiciat...» deia Fr. IACOBUS MEDIOLANENSIS, *Stimulus amoris* (COLLEGIUM SANCTI BONAVENTURAE, «Bibliotheca Franciscana Ascetica Medii Aevi», IV, Quaracchi, Collegium Sancti Bonaventurae 1905, 9).

serant, circumda eas gutturi tuo et describe in tabulis cordis tui et
 400 invenies gratiam et disciplinam bonam coram Deo et hominibus». «Honorat autem Deum, qui miseretur pauperis», ut dicitur *Prover-*
biorum decimo quarto.

Secundo, fit contumelia Deo in sacrorum profanatione. Quod
 per se patet.

405 Tertio vero in nature abusione, sicut in peccato contra naturam.
 Nam, cum Deus humanam naturam honorare voluerit in se ipso,
 assumendo eam in unitate persone, constat quod acerbissime Deum
 offendit, qui naturam, que in Deo est, sic pervertit, ut abusus eius
 nulli creature conveniat.

410 Quartum vero quod debet diligenter vitare princeps est dolus
 in Deum et proximum.

Dolum autem committit in Deum quotienscumque simu-[f.
 224c]-lat se facere quicquam in honorem Dei, quod tamen per in-

melior natura pauperibus 396 laudare Deum O Deum laudare 397 deseret O deserit
 399 gutturi V guturi O gutture 401 miseretur V seq lect dub n/u/ii canc
 401-402 V man saec XV exeuntis add in mg Nota singulariter de fructu misericordie in pau-
 peres 402 decimo quarto O octavo
 403 profanatione O prophanatione
 405 in nature O innatetur 406-409 Nam, cum... creature conveniat F om 407
 acerbissime O acerbissime 408 naturam O natura | eius O om
 410 diligenter F om 411 in V seq proximum canc
 412 autem F om | committit V comittit O committit | quotienscumque O

405-409 LOTHARII DE SEGNI (Innocentii III), *De contemptu mundi sive de miseria conditionis humanae libri tres*, lib. II, cap. XXIV-XXV (ML 217, Paris 1855, 726 B-D): «Quid autem hanc turpitudinem operantibus turpius? Quid hoc crimine criminosis? In lege enim quasi paria junguntur concubitus maris cum masculo, et coitus hominis cum jumento... Et ideo pluit Dominus a Domino, videlicet a seipso, non imbrem vel rorem, sed sulphur et ignem. Sulphur super fetorem luxurie, ignem super ardorem libidinis, quatenus poena similis esset culpae...»

412-421 ARNALDI DE VILLANOVA, *Dialogus de elementis catholicae fidei* (BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI (1907 = [(Kirchen)geschichte], 184): «...secundum preceptum [Decalogi] est illud per quod prohibetur abusus nominis Dei, seu periurando, seu aliter utendo ipso in vanitatibus...» GUIBERTI DE TORNACO, *Eruditio regum et principum*, dins *Le traité Eruditio regum et principum de Guibert de Tournai*, O. F. M. (*Étude et texte inédit*), par A. de POORTER (Les Philosophes Belges, IX), Lovaina, Institut Supérieur de Philosophie 1914, 66): «Si igitur tantum in apparentia religiosum se ostendat, et in operibus sit maleficus, cum difficile sit nefaria opera celari et apud populum ignorari, a Deo reprobabitur et ab hominibus contempnetur...» (fragment attribuit a una lletra d'Aristòtil a Alexandre el Gran)

tentionem occultam in proprium retorquet honorem vel in propriam gloriam, verbi gratia, sicut si divina sollemnizaret curiosis 415
melodiis et splendidis apparatusibus et similibus, ut a populo laudaretur; quod si talibus exterioribus cerimoniais vita principis dissonaret, tunc nequior esset dolus, quia sub colore divini cultus palliare studeret suas enormitates. Quod si per hoc a Deo credat obtinere peccandi licentiam, iam contumeliam facit Deo et struit ei blasphemiam. 420

Dolum autem committit in proximum quotienscumque simulat se facturum aliquid in commodum subditorum aut vicinorum, per quod sibi tantum intendit proficere, bene sciens quod aliis erit damnum. Verbi gratia, quotienscumque princeps adulterat mone- 425

quicumque 413 quicumque O quitquam | in O ad 414 occultam V oculam 415 sollemnizaret V sollemnizaret O solempnizaret | V *man saec XV exeuntis add in mg* Prophetia pro capellis principum 416 populo V *seq i canc* 419-421 Quod si... et blasphemiam F *om* 419 suas enormitates. Quod si per hoc a Deo credat O *om* | obtinere V optinere 420 struit O *lec dub* servit 420-421 blasphemiam V blasphemiam 422 committit O committit | quotienscumque O quicumque 423 in commodum F incommodum | commodum VO comodum | subditorum O subditorum 425 damnum VOF dampnum | quotienscumque O quicumque H quodcumque | V *man saec XV exeuntis add in mg* Prophetia de principe adulterante monetam 426 thesauros

425-427 L'«adulterium monetarum» ja preocupava Arnau de Vilanova en la *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 92, línies 520-521), encara que sigui en text rebut d'altri 431-434 Vegeu en aquest mateix paràgraf els textos relatius a les línies 434-440 434-435 ARISTOTELIS, *De Republica*, DIONISIO LAMBINO interprete, lib. III, cap. VII (*Opera Omnia graece et latine*, París, apud Ioannem Billaine 1654, 461): «Tyrannis enim monarchia est, seu unius imperium ad eius qui solus imperat, utilitatem spectans...» 434-440 GUIBERTI TORNACENSIS, *Eruditio regum et principum*, dins *Le traité Eruditio regum et principum de Guibert de Tournai*, O. F. M. (*Étude et texte inédit*), par A. de POORTER (Les Philosophes Belges, IX), Lovaina, Institut Supérieur de Philosophie 1914, 85: «Hec enim inter regem et tyrannum est differentia quod tyrannus voluptate saevit et licentia effrenata, rex vero sola necessitate punit et causa...» AEGIDIJ COLUMNAE..., *De Regimine Principum libri*

425-426 i 428-433 Barthélemy HAURÉAU, *Arnauld de Villeneuve, médecin et chimiste*, dins *Histoire Littéraire de la France*, XXVIII. *Suite du quatorzième siècle*, Paris, Imprimerie Nationale 1881, 191, creu que aquest fragment va per al rei de França: «Il semble bien que tout ce passage concerne Philippe le Bel». Per contra, si hom es deixa convèncer per les dades aplegades per Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals. II. El medi històric*⁴ (Estudis i documents, 2), Barcelona, Edicions 62, 1973, 176, conclourà que aquest no

tam, ut augeat thesauros suos, furtum committit et in dolo fabricat eam, quoniam occulte suos extenuat et expoliat pretiosis. Nunquam enim per adulterium monete publica [f. 224d] utilitas promovetur nec alicui affert lucrum, etiam temporale, nisi monetariis
 430 tantum, et aliqualem principi. In quo dolo, veri principis amittit nomen et rationem, quoniam exercet tyranni opus. Verus enim princeps nunquam studet ad privatam utilitatem ut princeps, immo semper ad publicam, et quicquid agit in subditis semper agit ad eorum utilitatem, ut pater in filiis et pastor in grege. Tyrannus
 435 autem de utilitate publica nunquam curat, sed semper de propria, nam cecavit eum malitia ne cognoscat quod publica utilitas maiorem daret ei prosperitatem omnimode quam privata. Tyrannus enim a subditis nunquam diligitur, unde nec sua liberaliter ei exponunt, immo bonis eius, ut fures et latrones, semper insidiantur et
 440 ideo semper penuriosus.

suos H suos thesauros | committit O committit | dolo V seq i canc 428 adulterium H adulterationem | publica V seq i canc | utilitas H add non 430 aliqualem OH aliquid | amittit O amittit 431 quoniam H cum | exercet O exercet | tyranni O tiranni 432-433 immo VO ymo H imo 433 quicquid O quitquid | in O om | subditis O subdictis 434 Tyrannus O tirannus V seq i canc 435 V man saec XV exeuntis add in mg Prophetia pulcra de tiranno vel rege 436 cecavit O excecavit 437 tyrannus O tirannus 439 immo VO ymo
 430-511 In quo dolo... circumspectionem Dei F om

III per fr. Hieronymum SAMARITANUM... recogniti, Roma, Bartolomeo Zennetto 1607, 466: «Tangit Philosophus IV Ethicorum quatuor differentias inter tyrannum et regem. Prima: ...rex respicit bonum commune, tyrannus vero bonum proprium...; ...tyrannus intendit bonum delectabile, rex vero bonum honorificum...; ...intentio tyrannica est circa pecuniam..., regis intentio versatur circa virtutem, et ut cives sint virtuosus...; ...tyrannus non curat custodiri a civibus, sed ab extraneis, rex vero vult custodiri ab ipsis civibus, et a genitis in proprio regno...»; *ibid.*, 493: «...hoc enim maxime salvabit regnum et politiam, si rex sit bonus et virtuosus, quia intendit bono regni et communi...»

431-432 IOANNIS SARESBERIENSIS..., *Policratici sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum libri VIII*, recognovit, prolegomenis, apparatu critico, commentario, indicibus instruxit Clemens C. I. WEBB. I. Oxford. Clarendon Press 1909, 262: «Obtineat ergo in principe quod debet in omnibus obtinere: Nemo quae sua sunt quaerat sed quae aliorum...»

441 S. THOMAE AQUINATIS, *De Regno ad regem Cypri*, lib. I, cap. X (Opera Omnia

fou el cas de Catalunya, on el croat de plata mantingué inalterable el seu valor durant la segona meitat del segle XIII i entrà amb la mateixa força en el XIV. Cal, doncs, preguntar-se si a l'illa de Sicília hi hagué problemes d'aquest tipus. Cf. també la nota 18a de la introducció.

Iustus autem princeps ab omnibus diligitur et ideo semper abundat. Propter quod dicitur in *Proverbiis* quod «egestas a Domino in domo impii, habitacula vero iustorum benedicuntur». Omnia namque [f. 225a] bona subditorum principi iusto sponte communicantur, propter veritatem, quam servat in mente quoad fidem 445 sive legalitatem, et in verbo quoad promissionem, et in opere quoad executionem. Et sic ambulat ut filius lucis, teste APOSTOLO, qui dicit quod «fructus lucis est in omni bonitate», quantum ad mentem, scilicet in affectu et intentione, «et iustitia», quantum ad opus, «et veritate», quantum ad sermonem. 450

Diligitur etiam princeps iustus quia reddit singulis quod debetur. Nam bonos honorat et premiat, vitiosos autem corrigit et com-

441-450 V *man saec XV exeuntis add in mg* Prophetia mirabilis 442 abundat VO habundat 444 subditorum O subditorum | principi V *seq i canc* 447-448 teste Apostolo, qui dicit quod fructus lucis O *om* 448 bonitate O *add* teste Apostolo
451 V *man saec XV exeuntis add in mg* Prophetia. Cur diligitur princeps iustus 453-460

iussu Leonis XIII Pontificis maximi edita cura et studio Fratrum Praedicatorum, XLII, Roma, Editori de San Tommaso 1979, 462-463): «Reges vero dum iustitiam querunt, divitiae ipsis adiciuntur a Deo, sicut Salomoni qui, dum sapientiam quesivit ad faciendum iudicium, promissionem de habundantia divitiarum accepit...»; AEGIDIUM COLUMNAE..., *De Regimine Principum libri III*, per fr. Hieronymum SAMARITANUM... recogniti, Roma, Bartolomeo Zennetto 1607, 555: «...ut reges diligantur a populo, decet eos esse iustos, et aequales. Nam maxime provocatur populus ad odium regis, si vident ipsum non observare iustitiam...» 442-443 Prov III, 33; WALAFRIDI STRABI, *Glossa ordinaria in Prov.*, II, 3 (ML 113, Paris 1852, 1086 B): «...ad litteram saepe contingit eos, qui aliena diripiunt ad ultimum inopia consumi; at illos, qui sua largiuntur, etiam bonis abundare terrenis» 443-444 IOANNIS SARESBERIENSIS..., *Policratici sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum libri VIII*, recognovit, prolegomenis, apparatu critico, commentario, indicibus instruxit Clemens C. I. WEBB. I. Oxford, Clarendon Press 1909, 519, líneas 10-12: «Hoc [sepi custodibus] utique principem non oportet, qui officiis ita sibi omnium vincit affectus, ut quisque subditus pro eo periculis imminentibus caput opponat...» 447-450 Eph V, 9

452-454 Aquestes tres classes d'homes corresponen a les tres classes, de les quals Arnau de Vilanova ja parla en el *De tempore adventus Anticristi*, (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 137-138, líneas 149-177), on trobem els «viri spirituales» (l. 149), els «homines mundani» (l. 151-151) i els «obstinati et reprobi» (l. 177); cf. la seva *Philosophia catholica et divina* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 70, líneas 197-201)

447 Tot i la seva brevetat i paral·lisme amb el text bíblic, aquesta interpretació no és la de la *Glossa ordinaria*, que hom pot veure dins WALAFRIDI STRABI, *Glossa ordinaria in Epistolam ad Ephesios*, IV, 9 (ML 114, Paris 1852, 597 D).

pescit. Malitiosos vero, quoniam incorrigibiles sunt, exterminat et
 abscindit a populo tanquam membra putrida ceterorumque corrup-
 455 tiva. Unde tales non patitur aliqua redemptione deprecatoria vel
 pecuniaria vivere, maxime quia bona talium iustissime confiscan-
 tur. Princeps enim iuste diminuit eorum divitias, qui pre abundan-
 tia ceteros inquietant, dum tamen non ex cupiditate sed propter
 publicam pacem id faciat. Sic perniciosorum homi-[f. 225b]-num
 460 bona iuste convertit in publicam utilitatem fiscali custodia.

Tyrannus autem bonos vituperat nec non premit, vitiosos nutrit,
 malitiosos exaltat et ideo populus contristatur. Nam, ut dicitur in
Proverbiis, «regnantibus impiis, gemit populus».

465 Quando igitur tales doli multiplicantur in principatu vel contu-
 melie, maxime si notoria sint, procul dubio non tardabit translatio
 principatus, nisi correctio festina precesserit.

V man saec XV exeuntis add in mg Pro principibus persequentibus 455 deprecatoria O
 deprecatoria 456 pecuniaria VO pecuniaria 457 diminuit O diminit 457-458
 abundantia VO habundantia 458 non O om 459 id V seq i canc | sic O sed
 461 tyrannus O tyrannus | bonos vituperat O vituperat bonos | premit V seq i canc
 464 Quando V corr quoniam 464-465 contumelie O contumeliis 466 precesserit
 O processerit

463 Prov XXIX, 2

464-466 Cf. Deut XVII, 20; vegeu la nota a les línies 375-378 d'aquest aparat
 de fonts

461-463 AEGIDIUM COLUMNAM... *De Regimine Principum libri III* per fr. Hieronymum
 SAMARITANUM... recogniti, Roma, Bartolomeo Zennetto 1607, 477: «Prima cautela
 tyrannica, est excellentes perimere...; secunda cautela tyrannica est sapientes destruere...;
 [p. 478] Tertia, est disciplinam et studium non permittere... Quarta [et sexta], est nul-
 las sodalitates, nec etiam aliquas congregationes permittere [aut existentes destruere]...;
 Quinta cautela tyrannica, est habere multos exploratores, et temptare non latere ipsum
 quicquid a civibus agitur...; [p. 479] Septima, est pauperes facere subditos adeo ut ipse
 tyrannus nulla custodia egeat...; Octava, est procurare bella, mittere bellatores ad partes
 extraneas, et semper facere bellare eos qui sunt in regno...; Nona, est custodiam corporis
 exercere non per eos qui sunt in [p. 480] eo regno, eo quod diffidat de illis, sed per
 extraneos...; Decima cautela tyrannica, est quod postquam procuravit divisiones et par-
 tes in regno suo, cum una parte affligit aliam ut clavum clavo retundat...» (Cf. ARISTOTE-
 LIS STAGIRITAE, *De Republica*, liber V, cap. X, DIONISIO LAMBINO interprete (*Aristotelis
 Opera Omnia graece et latine*, III, Paris, Apud Ioannem Billaine 1654, 538-539; cap.
 XI, pp. 543-549). Ara hom pot veure una exposició del pensament d'alguns autors
 romans antics sobre el concepte de tirania, la de Raffaella TABACCO, *Il tiranno nelle
 declamazioni di scuola in lingua latina*, dins «Memorie della Accademia delle Scienze
 di Torino. II. Classe di Scienze Morali, Storiche e Filologiche. Serie V, vol. 9», Torí,
 Accademia delle Scienze 1985, 142 pp.

Princeps autem, qui quatuor supradicta diligenter evitat, scilicet ex amore iustitie, non solum est certus de stabilitate honoris sui, sed etiam de augmento. Est enim de servis illis, quibus Dominus dicit: «Euge, bone serve et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam», suum enim officium adimplevit perfecte. Sicut enim est proprium officium hortolani hortum excolere, sic et principis custodire seu colere iustitiam publicam. 470

Principibus vero, qui cum predicta diligentia non custodiunt eam, dicitur in *Libro Sapientie*: «Quia non custodistis [f. 225c] legem iustitie neque ambulastis secundum voluntatem Dei, ideo horrende apparebit vobis, quia durissimum iudicium in hiis qui presunt fiet. Exiguo enim concedetur misericordia, potentes autem potenter tormenta patientur». A quibus tormentis vos ipse custodiat, qui suis gratis vos ditavit. 475 480

Animadvertendum est etiam quod quicumque talibus considerationibus occupat mentem suam, quibus cor inflammatur in Dei amorem et quibus laus promovetur ipsius, edificat supra firmam petram, quia structuram suarum cogitationum et affectionum erigit supra stabile fundamentum, scilicet supra Deum. Et ideo nunquam edificium tale potest corruere. Sed si cogitationes et affectiones in rebus transeuntibus collocentur, non zelo Dei, necesse est ut edifi- 485

467 evitat O evictat 470 dicit O dedit 471 supra O super *add* te | te O
om 472 officium O effectum | hortolani hortum VO ortolani ortum
 474 non O *om* 475 eam O eum 477 horrende V orrende | qui O que
 482 quibus V *seq* i *canc* | inflammatur VO inflamatur 483 et O ex | edificat
 O edificat | supra O super 484 structuram O staturam 485 Deum O dictum

470-471 Mt XXV, 21 i 23; WALAFRIDI STRABI, *Glossa ordinaria in Evangelium Matthaei*, XXV, 21 (ML 114, Paris 1852, 165 B), *afegeix simplement*: «...admistus choris angelorum...»

475-479 Sap VI, 5-7

483-485 Cf. Mt VII, 24; WALAFRIDI STRABI, *Glossa ordinaria in Evangelium Matthaei*, VII, 24 (ML 114, Paris 1852, 112 A): «Ille aedificat in Christo, qui quod audit ab illo facit»

475-479 La interpretació «política» d'aquests versos no és la que dona la *Glossa ordinaria* (ML 113, Paris 1852, 1170 CD), la qual els aplica a la realitat espiritual del cristià.

481-510 Recordem que aquests darrers paràgrafs han d'ésser llegits en continuïtat

cium diruatur, sicut illud quod construitur super arenam vel sabulum.

- 490 Idem etiam contingit si talia comparentur ad actum the-[f. 225d]-saurizandi. Nam, qui cor suum occupat circa Deum predictis modis, thesaurum desideriorum et meditationum reponit in salvo armario, in quo nunquam perire potest, et hic prudentissimus est. Sed stultissimus et infelix est, qui semper thesaurum suum reponit in armario, de quo certus est quod in eo deperiet, qualis est
- 495 ille, qui thesaurizat in hiis, que fluunt, et a quibus, velit nolit, separabitur thesaurizans.

- Simile quoque est de predictis iudicium, si comparentur ad molendinum. Cor enim humanum tanquam molendinum volvitur
- 500 et rotatur supra res affectatas et meditatatas. Quod si affectet et meditetur eterna bona, procul dubio molit frumentum, de quo panis ad vite promotionem conficitur, non tantum efficax in virtute, sed plene suavitatis.

- Qui vero temporalia philosophice meditatur, ordeum molit in
- 505 corde suo. [f. 226a]

Sed qui vulgariter interdum milium, interdum arenam, interdum picem aut stipulam vel similia, secundum differentias affec-

486 edificium O edifficium 486 cogitationes O cognitiones 487-488 edificium O edifficium 488 diruatur O dirruatur

490-497 V *man saec XV exeuntis add in mg* Singulariter nota de thesaurizantibus in hoc mundo 490-491 thesaurizandi O thesaurisandi 491 circa V *seq i canc* | cor suum occupat circa Deum O circa Deum cor suum occupat 492 in O *om* | perire O *om* 494 semper O per 496 thesaurizat O thesaurisat | velit O *lect dub in mg* vellet | nolit O *om* 497 thesaurizans O thesaurisans

500 et rotatur O in rota | et meditatatas O *om* 501 molit O molis

504 philosophice V philosophyce | ordeum O odium

506 qui O quid | milium O millium 509 De V *seq i canc* | *Beatus Vulgata*

509-512 Eccli XIV, 22 512-513 L'exposició, a la qual fa referència l'autor, es troba en el *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, dins «Divinitas», XI (1967), 821-844 = «Miscellanea André Combes», Roma, Universitat Pontificia Lateranense 1967, 425-448), en concret en la pàgina 839 (443)

amb el text anterior a la línia 301 d'aquest tractat.

498-509 La comparació de la mólta, segons la qual el cor humà és com un molí que pot moldre materials més o menys nobles segons que pensi en coses més o menys elevades, es troba més completa en la versió toscana de la *Lectio Narbonae* del mateix Arnau de Vilanova i n'he transcrit el text dins *L'«Alia informatio beguinorum» d'Arnau de Vilanova* (Studia, textus, subsidia, II), Barcelona, Facultat de Teologia 1978, 80.

tionum vulgarium, qui nec re nec spe possunt dici beati, sed infelices. De supradictis autem dicitur in *Ecclesiastico*: «Beatus qui in sapientia morabitur et in iustitia meditabitur et in sensu cogitabit circumspectionem Dei». Quorum verborum expositio plena reperitur in tractatu *De prudentia catholicorum scholarium*, quantum requirit doctrina proposita. 510

Sit nomen Domini benedictum. Amen.

Explicit allocutio christini de hiis que conveniunt homini secundum propriam dignitatem creature rationalis 515

add vir 510 (morabitur) et *Vulgata* add qui 513 proposita V seq i *canc*
515-516 OF om

TAULA ALFABÈTICA DE MOTS

L'objectiu d'aquesta *Taula* és el d'oferir una llista alfabètica de totes les formes que es troben en el text precedent d'Arnau de Vilanova, sense, però, distingir-les per llur significació; i per això el lector trobarà agrupats en un sol lloc tots els «sua», sense distingir els qui són nominatiu femení del singular dels que són nominatiu o acusatiu neutre plural.

Les formes pertanyents a la derivació o a la conjugació d'una paraula són agrupades sota aquella que els diccionaris acostumen a emprar com a lema. Quan tal lema no figura en el text ací editat, és en la nostra *Taula* col·locat dins parèntesis i escrit seguint la grafia usual de la Baixa Edat Mitjana, sense diftongs («celum», no pas «coelum»; «Cesar», no pas «Caesar»).

Quan una forma és repetida en la mateixa línia del text d'Arnau de Vilanova ací editat, la repetició no és assenyalada en la *Taula* present; com tampoc no hi són indicades les variants que figuren en l'aparat crític.

No cal dir que en una taula com la present es poden multiplicar les possibilitats d'error, sempre atents a esmunyir-se en qualsevol treball humà, de les quals l'autor s'excusa a la bestreta.

- a 51, 159, 207, 223, 262, 292, 293, 305, 315, 318, 319, 321, 395, 416, 419, 438, 442, 454, 479, 496
- ab 54, 119, 163, 193, 194, 249, 274, 280, 296, 321, 331, 340, 361, 374, 441
- (abscondo) abscondit 454
- (absorbeo) absorbetur 164
- absque 15
- abundantia 457
- (abundo) abundat 442
- (abusio) abusione 405
- abusus 408
- ac 57, 189, 290, 291
- (accedo) accedant 342-343; accedere 182-183, 187, 190
- (acceptio) acceptionem 354
- (acerbe) acerbissime 407
- (acerbus) acerbissimam 111
- (acquiro) acquirere 6
- (actus) actum 11, 490; actu 294
- ad 2, 6, 8, 9, 23, 27, 28, 39, 43, 48, 67, 79, 96, 100, 103, 122, 131, 136, 138, 144, 151, 155, 160, 167, 177, 183, 186, 187, 188, 190, 199, 212, 214, 215, 219, 225, 227, 251, 263, 299, 300, 301, 303, 319, 323, 342, 345, 370, 371, 389, 432, 433, 448, 449, 450, 490, 498
- Adam 114
- (adamo) adamare 209
- (adhereo) adherendi 220
- adhuc 273
- (adiaceo) adiacent 60
- (adimpleo) adimplevit 471; adimplebitur 397
- admirabilis 139, 140
- (adoptio) adoptionem 203
- adulterium 428
- (adultero) adulterat 425
- (adultus) adultis 17
- adversarius 181
- (adversitas) adversitatis 182
- (adversus) adversa 169
- (affectio) affectiones 486; affectionum 484, 507-508
- (affecto) affectet 500; affectatas 500
- (affectus) affectu 449
- (affero) affert 429
- affliccio 242
- (ago) agit 433
- (aio) ait 155, 167, 318
- (aliquis) aliqua 363, 455; aliquod 55; aliquid 74, 146, 346, 356, 423 alicuius 66, 357, 374; alicui 429; aliquem 192; aliquam 91, 102; aliquo 15-16, 18, 193, 194
- alius 310; alia 300; aliud 242; alie 132; alii 287, 424; alios 301
- allocutio 1, 515
- (alter) alterius 158; alterum 374
- (Altissimus) Altissimo 321
- (altitudo) altitudinis 267, 299, 300-301; altitudini 272-273
- amator 179, 196, 200, 202, 229, 298; amatoris 217, 256; amatori 177; amatore 175
- (ambulo) ambular 447; ambulastis 476
- Amen 514
- (amicitia) amicitie 291
- amicus 174, 177-178
- (amitto) amittit 430
- (amo) amavit 105; amaverit 117; amare 13, 104; amans 47, 365; amaris 224; amandum 27, 39, 68; amando 27
- amor 86, 101, 115, 219; amoris 43, 50, 97, 188; amorem 82, 189, 212, 216, 218, 223, 224, 483; amore 91, 186, 200, 343, 468
- (amplector) amplectitur 285
- amplius 390
- (angelicus) angelico 294
- anima 216, 217; anime 263, 265, 307; animam 214
- (animadverto) animadvertere 24; animadverendum 481
- (animal) animalia 289; animalia 300
- animus 27, 122
- antequam 54-55
- aper 275

- (aperio) aperiam 155
apostolus 136, 138, 167, 251, 319; apostolo 447
(apparatus) apparatibus 416
(appareo) apparebit 477; appareat 239
(appetitus) appetitum 244
(apprehendo) apprehenditur 22
aquila 280
(ardea) ardeam 280
(ardeo) ardentis 188; ardentis 183-184
(arena) arenam 488, 506
(armarium) armario 493, 495
(articulus) articulo 180; articulum 221, 225; articulos 326
(ascendo) ascendit 129
(aspicio) aspexero 239
(asserer) asserere 84, 102
(assertio) assertione 85
(assumo) assumendo 407
(assumptio) assumptionem 81
(astringo) astringuntur 345
(astutia) astutias 284
atque 13, 174, 295, 340, 347
auctoritas 327; auctoritatem 349
(audeo) audet 187, 190
(audio) audivit 128; audientibus 253
(auditor) auditorum 248; auditoribus 249-250
(aufero) auferetur 152, 297
(augeo) augebitur 194; augeant 350, 426
(augmentum) augmento 469
auris 128
aut 55, 140, 184, 253, 254, 267, 279, 303, 310, 332, 342, 348, 349, 356, 375, 423, 507
autem 8, 29, 43, 147, 165, 209, 268, 285, 340, 360, 365, 401, 422, 435, 441, 452, 461, 467, 478, 509
avaritia 254
(baptismus) baptismum 17
baro 311
(baronia) baronie 66
beatitudo 125; beatitudinis 130; beatitudinem 5, 9; beatitudine 125-126
beatus 509; beati 134, 508; beatorum 132, 151; beatis 152
bene 322, 424; melius 175, 177
(benedico) benedicatur 250; benedicuntur 443; benedictum 514
beneficium 71, 80, 103; beneficio 81-82; beneficia 52, 53, 60, 70; beneficiis 51
(blandior) blandientur 369
(blasphemia) blasphemiam 420-421
bonitas 33; bonitatis 4, 36; bonitate 57, 448
bonus 252; bona 258, 444, 456, 460, 501; bonum 168, 169, 228; boni 74; bono 224; bonam 65, 400; bone 243, 470; bonis 439; bonos 452, 461; melior 394; optimam 297
bufo 56, 57; bufonis 58
(cado) cadit 369; ceciderit 171
(caligo) caliginem 38
(canis) canem 283
Canonica 203-204
(cantus) cantu 286
(capio) capiuntur 274, 280; capiendo 269, 274; ceperit 279
captio 278; captione 272
(careo) carent 347
(caridio) caridionem 287
(caritas) caritatem 204
(caro) carnis 285
(catholicus) catholice 121; catholicorum 512
causa 181, 196, 221; cause 337
(ceco) cecavit 436
celum 72; celis 259
centrum 243-244
(cerimonia) cerimoniis 417
certus 468, 495; certo 89
cervus 275
(ceterus) cetera 60, 120; ceterorum 454; ceteris 389; ceteros 458
(christinus) christini 1, 515
(Christus) Christe 235
circa 80, 491
(circumdo) circumda 399
(circumspectio) circumspectionem 511
civilis 292
(claritas) claritatem 65
(clarus) clare 101
(cogitatio) cogitationes 189, 486; cogitationum 484
(cogitatus) cogitatum 115
(cogito) cogitat 347; cogitabit 510; cogitare 317
(cognitio) cognitionis 38; cognitionem 25, 26, 127, 130
(cognosco) cognoscit 29, 35; cognoscet 67; cognoscat 20, 436; cognosceret 78; cognoscere 101, 391; cognoscendum 48
(collido) collidetur 171
(colloco) 487
(colloquium) colloquio 231, 246
(colo) colere 473; colendam 345-346
(color) colore 158, 418
comes 310
(committo) committit 412, 422, 426; commiserat 114
commodum 46, 423; commodi 343
(communico) communicare 4; communicantur 444-445
communis 358; communi 246; communia 70
(commuto) commutaret 358
(comparatio) comparatione 299-300, 301
(comparo) comparentur 490-498
(compesco) compescit 452-453
(concedo) concedetur 478
(condemno) condemnando 376

- (confero) conferre 15; collatis 51
 (conficio) conficitur 502
 (confisco) confiscantur 456-457
 (conformo) conformat 288; conformaret 278
 (conforto) confortaret 144
 (confusio) confusionis 206
 (coniecturo) coniecturat 210
 (coniungo) coniungere 83-84; coniungatur 226; coniungi 225
 (consedeo) consedendum 96
 (consentio) consentiente 379-380
 consequenter 338
 (consequor) consequi 10, 265; consequitur 47; consequens 148; consequendum 6-7; consequendam 9
 (consideratio) consideratione 58, 211-212; considerationibus 481-482
 (considero) considerat 335, 341; considerabit 50, 70, 80, 81; consideret 87; considerare 44, 53, 105; consideratur 123; consideratis 30; consideranda 52
 (consisto) consistit 202
 consolatio 241; consolationem 79
 (constans) constantior 174-175
 (constituo) constituam 471; constitui 356; constitutus 305
 (constitutio) constitutionis 357, 368
 (consto) constat 56, 74, 108, 114, 407
 (construo) construitur 488
 (consubditus) consubditis 314
 (contemplatio) contemplationem 219
 (contemplo) contemplari 40, 60, 294; contemplatur 208; contemplandum 151
 (contingo) contingit 490; contingant 351-352
 contra 114, 405
 contrarius 365
 (contristo) contristatur 462
 contumelia 385, 388, 403; contumeliam 420; contumelie 379, 464-465; contumelias 309
 (convenio) convenit 273 conveniunt 1, 226, 289-290, 299, 300, 515; conveniat 409; conveniens 118, 270
 (convertio) convertit 169, 173, 460
 (coopero) cooperantur 168
 (copulo) copulare 215
 cor 128, 186, 236, 243, 482, 491, 499; cordis 339; corde 43, 120, 188, 338, 505; cordibus 248
 coram 257, 400
 (Corinthius) Corinthios 136
 (corporalis) corporalem 359; corporalia 75; corporalibus 76
 corpus 156; corporis 62, 109, 110, 153, 159, 263, 264, 340; corpore 88, 333, 366
 correctio 466
 (corrigo) corrigit 452
 (corruo) corruere 486
 (corruptio) corruptionis 143
 (corruptivus) corruptiva 454-455
 (creatio) creationis 52
 (creator) creatoris 33; creatorem 12, 217, 220
 creatura 8, 10-11, 103, 142-143, 161; creature 2, 5, 409, 516; creaturam 102; creaturarum 71, 216, 219; creaturas 29-30; creaturis 37, 40, 109, 218
 (credo) credat 419; crediderunt 140
 (creo) creavit 72, 74, 77
 (creresco) crescit 219
 (crucifixus) crucifixum 238
 (crudelitas) crudelitatem 185-186
 (cubo) cubet 244
 (culmen) culmine 92
 culpa 357
 cultus 418
 cum 21, 73, 109, 117, 119, 171, 172, 176, 194, 222, 224, 245, 257, 406, 474
 (cunctus) cunctis 12-13, 382-383
 (cuniculus) cuniculorum 272
 (cupiditas) cupiditatis 347; cupiditate 343, 458
 (curiosus) curiosis 415
 (curo) curat 435
 custodia 330, 460
 (custodio) custodit 362; custodiunt 474; custodiat 479-480; custodistis 475; custodire 306, 473
 damnum 425
 de 1, 37, 64, 67, 85, 113, 121, 125, 147, 286, 287, 308, 313, 314, 315, 316, 317, 353, 468, 469, 498, 501, 509, 512, 515
 (debeo) debet 40, 43-44, 48, 60, 105, 229, 230, 298, 306, 312, 317, 324, 326, 381, 391, 396, 410; debent 256; debeat 344; debetur 451-452
 (debilis) debiles 356
 (decentia) decentiam 62, 154
 (decimus) decimo 402
 (declaro) declaravit 268
 (decor) decorem 154
 (deduco) deducit 177
 (defero) deferret 359
 (deficio) deficiet 90-91
 (deitas) deitati 83
 delectabiliter 279
 (delecto) delectaret 277-278; delectetur 281, 294; delectaretur 269, 271, 273
 (delicie) delicias 350; deliciis 366
 (denego) deneger 313
 (denoto) denotat 256
 (depereo) deperiet 495
 (deprecatorius) deprecatoria 455
 (descendo) descenderet 93
 (describo) describe 399
 (desero) deseret 397; deserant 398-399
 desiderium 220; desiderio 222; desideria 189; desideriorum 492
 (desidero) desiderat 213, 222, 226
 (designo) designatur 184

- (despectio) despectione 386
 (despicio) despiciat 387; despiceret 388
 (determino) determinet 244; determinare 91
 (detraho) detrahendo 283
 Deus 4, 14, 19, 21, 34, 45, 50, 71, 73, 82, 84, 104, 110, 117, 129, 136, 137, 139, 144, 169, 204, 214, 250, 260, 362, 373, 392, 406; Dei 24, 57, 78, 119, 141, 165, 179, 186, 190, 196, 200, 202, 203, 204, 217, 229, 247, 249, 256, 298, 322, 361, 388, 413, 511; Deo 50, 51, 172, 176, 245, 293, 318, 319, 321, 395, 400, 408, 419, 420; Deum 20, 29, 39, 48, 68, 120, 122, 168, 230, 246, 262, 294, 389, 396, 401, 407, 411, 412, 485, 491
 (devotus) devotum 152; devote 189
 diabolus 182, 184
 (dialogus) dialogo 121, 233
 (dico) dicit 127, 136, 138, 170, 203, 251, 253, 257, 448, 470; dixit 157, 296, 328; dicitur 119, 135, 137, 172, 279, 320, 327, 398, 442, 462, 475, 509; diceretur 235, 273; dicens 156, 268; dici 99, 508; dictum 14
 (dies) die 139
 (differentia) differentias 160, 507
 (differo) differre 159
 dignitas 249; dignitatis 49, 307; dignitatem 2, 54, 65-66, 516; dignitatum 27; dignitates 24, 36, 40, 78, 295
 (dignus) dignissimam 112
 (dilectio) dilectionis 119, 123, 165
 (diligio) diligit 50; diligit 228, 329, 332; diligimus 227-228; diliges 120; diligite 327, 328; diligere 48-49, 329; diligitur 438, 441, 451; diligitur 118-119; diligentibus 129, 167; dilecti 395; diligendus 45; diligendum 122
 diligenter 39-40, 90, 315, 352, 410, 467; diligentius 40-41
 diligentia 474
 (diminuo) diminuit 457
 (diruo) diruatur 488
 (disciplina) disciplinam 400
 (discretio) discretionem 63
 (discurro) discurrere 341
 (dispono) disponitur 8; disponeretur 6
 dispositio 370
 (dissona) dissonaret 417-418
 (disto) distant 89-90
 (distinguo) distinguuntur 160
 (dito) ditavit 480
 (dives) diviti 357; divites 348; divitum 355; divitibus 369
 (divinitas) divinitate 107
 (divitia) divitias 457
 (divinus) divina 415; divini 418; divine 89, 113; divinam 9; divinis 41; divinas 34, 40
 (do) dar 16, 17, 376; dabat 37; dedit 19, 20, 23, 204; daret 437; datos 377; data 320
 doctrina 513
 documentum 268
 (dolosus) dolosus 284
 dolus 410, 418; doli 379, 464, 426, 430; dolum 412, 422; dolos 309
 dominium 374
 dominus 171, 257, 470; domini 514; domino 296, 442-443; dominum 2, 120; domine 235, 241-242
 (domus) domo 443
 donec 243
 (dos) dotes 130
 (dubium) dubio 90, 292, 465, 501
 dum 92, 458
 duo 44, 165, 180; duobus 198
 dupliciter 77-78, 230
 (durus) durissimum 477
 dux 310
 (ecclesiasticus) ecclesiastico 509
 (edificatio) edificationem 252
 edificium 486, 487-488
 (edifico) edificat 483
 efficaciter 336
 efficax 502
 (efficio) efficitur 261
 (effundo) effundere 111
 egestas 442
 (ego) mihi 239, 241, 242; me 238
 (elementatum) elementata 72
 (elementum) elementa 72; elementis 121
 (elevo) elevaret 96, 144; elevantur 131; elevatur 9; elevata 150
 (eligo) elegit 297
 enim 73, 184, 190, 199, 200, 207, 317, 329, 373, 382, 396, 428, 431, 438, 457, 469, 471, 472, 478, 499
 (enormitas) enormitates 419
 (ephesius) ephesios 251
 eque 322
 (equitas) equitatem 346
 ergo 109, 117, 298, 310
 (erigo) erigit 484
 (estimatio) estimationem 115
 et 19, 21, 26, 27, 30, 31, 52, 54, 57, 64, 67, 71, 72, 84, 86, 87, 90, 94, 95, 98, 99, 100, 115, 120, 127, 129, 132, 136, 137, 138, 144, 148, 150, 154, 157, 166, 170, 172, 174, 175, 176, 177, 179, 183, 185, 189, 191, 197, 200, 201, 205, 208, 209, 210, 211, 212, 216, 217, 219, 220, 221, 224, 231, 232, 233, 237, 245, 249, 250-, 258, 262, 265, 271, 275, 280, 283, 287, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 299, 300, 301, 309, 311, 319, 320, 321, 322, 323, 326, 331, 333, 334, 338, 346, 351, 353, 363, 366, 367, 369, 377, 378, 379, 382, 387, 391, 393, 396, 397, 399, 400, 411, 416, 420, 426, 439, 446, 447, 449, 450, 452,

- 453, 462, 470, 473, 484, 485, 486, 492, 493, 494, 496, 500, 510
 etc. 245
 (eternus) eterna 501
 etiam 85, 107, 115, 122, 131, 168, 175, 180, 230, 299, 304, 307, 353, 359, 395, 429, 451, 469, 481, 490
 euge 470
 (evangelium) evangelio 116
 (evenio) eveniunt 176
 (evito) evitat 467; evitare 381; evitantur 198
 ex 11, 14, 51, 58, 117, 120, 162, 200, 251, 357, 369, 394, 458, 468
 (exalto) exaltat 462
 (excedo) excedit 115; excedunt 130
 excellentia 88; excellentiam 49, 133, 210; excellentias 24, 78, 141
 (excedo) excessum 116
 (excogito) excogitare 143
 (excolo) excolere 472
 (executio) executionem 447
 (exequor) exequitur 281-282
 (exerceo) exercet 284, 431; exercent 367; exerceret 270; exercere 298; exercentur 378, 379; exerceri 385
 (exercito) exercitare 41-42
 (exiguus) exiguo 478
 exinde 47
 (exerior) experitur 25
 (explico) explicit 515; explicamus 146
 (expoliatio) expoliationem 371-372, 379
 (expolio) expoliat 427
 (expono) exponunt 438-439; exponere 106-107; expositum 121
 expositio 511
 (exprimo) exprimere 133, 141, 145, 154, 161; exprimitur 134; exprimi 126; expressa 360
 (exprobro) exprobrat 387
 (extenuo) extenuat 427; extenuentur 351
 (exterior) exterioribus 417
 (extermino) exterminat 453
 (exto) exticit 86
 (extrinsecus) extrinseca 61, 65
 (exuberantia) exuberantiam 35

 (fabrico) fabricat 426
 (facio) facit 281, 330, 420; facite 328; faciat 459; facere 316, 329, 413; faceret 263, 316; fecerit 392; factus 57; facturum 423; fit 371, 403; fiet 478; fiat 331
 (factor) factori 387; factorem 12
 (facultas) facultates 350
 falco 277
 (fama) famam 65
 (fasianus) fasianum 279
 (favor) favorem 349; favore 355
 ferventer 212
 (ferveo) fervet 186, 187, 338, 340; ferventem 183
 (festinus) festina 466
 fidelis 470
 (fides) fidei 121, 290; fidem 445
 filius 199, 203, 447; filii 197, 204; filio 359; filiis 433
 finaliter 170
 (finis) fine 233-234
 (firmo) firmaverit 233
 (firmus) firmam 483
 (fiscalis) fiscali 460
 (flamma) flammam 43, 184
 (fluo) fluunt 496
 (fornicatio) 253
 (foveo) foveant 350
 (Fridericus) Fredericum 3
 fructus 123, 165, 448
 frumentum 501
 (fulgeo) fulgent 134; fulgebunt 135
 fundamentum 485
 (fur) fures 439
 furtum 426

 (gallina) galline 278
 (gemo) gemit 463
 genero) geniti 394
 (gens) gentem 308-309; gente 308
 (genus) generis 65
 gloria 155; glorie 133, 147; gloriam 10, 152, 415
 (glorifico) glorificent 258; glorificatum 156
 (glorior) glorietur 286, 287; gloriarum 85
 (gloriosus) gloriosi 159
 gradus 275; gradui 266-267, 271, 298, 300
 gratia 314, 341, 367, 415, 425; gratiam 208-209, 252, 301, 400; gratis 69, 480
 (gratiositas) gratiositatis 210, 211
 (gravis) gravior 388
 (grex) grege 434
 (grus) gruem 280
 (gulositas) gulositates 285
 gutta 108
 (guttur) gutturi 399

 habeo haber 179, 199, 311; habent 17; habebat 73; habendum 263
 (habituaculum) habitacula 443
 (heres) heredes 376; heredum 375
 hic 493; hec 70, 207, 221, 241, 242; hoc 8, 90, 97, 268, 299, 301, 312, 330, 419; huius 43, 148, 149, 222; hac 340; hiis 1, 67, 117, 337, 477, 496, 515
 historia 363
 homo 29, 48, 56, 57, 84, 261, 281; hominis 128-129, 172-173, 181; homini 1, 19, 51, 82, 290, 515; hominem 73, 77, 104, 105, 117, 186, 188, 191; homine 119, 260; homines 68, 301-302; hominum 459; hominibus 36, 70-71 257-258, 311, 400
 (honestas) honestatis 291-292
 (honor) honoris 307, 468; honorem 66, 413,

- 414
 (honorabilis) honorabilem 392-393
 (honoro) honorat 401, 452; honoravit 390;
 honorare 87, 396, 406; honoratum 393;
 honorandum 100
 horrende 477
 (hortolanus) hortolani 472
 (hortus) hortum 472
 (humanus) humana 111, 114; humane 81,
 88; humanum 499; humanam 112, 130,
 406
- iam 59, 420
 (ianua) ianuam 155
 ibi 94, 138, 244
 ibidem 253
 idem 480; eadem 97, 394; eundem 28; eo-
 dem 394; eisdem 296
 ideo 14, 52, 116, 175, 191, 262, 334, 397,
 440, 441, 462, 476, 485
 (Iesus) Iesu 235, 243
 igitur 19, 98, 381, 391, 464
 ignis 184
 ille 86, 154, 268, 496; illa 159, 168, 266,
 298; illud 157, 226, 229, 488; illius 130,
 133, 147, 389; illi 131, 226, 323; illam
 371; illo 192, 224; illis 5, 38, 163, 336,
 353, 358, 379, 469
 (illicitus) illicita - 201
 illustris illustrem 3
 (illustro) illustraret 38
 (imago) imaginandum 155-156
 imago 360
 (imitor) imitatur 287, 283-284
 immensitas immensitatem 4
 immensurabilis 32
 (immensus) immensi 97; immensum 108
 immo 218, 221-222, 325, 361, 432-433, 439
 immortalis 99
 immunditia 253; immunditias 285
 imperator 92; imperatoris 98, 99
 (impius) impia 201, 367; impii 443; impio-
 rum 110; impiis 463
 (importunitas) importunitatem 185
 in 20, 22, 25, 26, 29, 30, 34, 37, 38, 40, 41,
 43, 49, 73, 77, 81, 83, 88, 89, 91, 92, 94,
 96, 102, 108, 111, 113, 116, 121, 123, 125,
 128, 129, 131, 135, 137, 138, 139, 140,
 142, 143, 151, 152, 155, 158, 165, 168,
 169, 172, 186, 188, 191, 192, 201, 203,
 206, 208, 210, 211, 214, 217, 218, 219,
 222, 224, 230, 231, 232, 233, 240, 246,
 248, 250, 255, 257, 259, 260, 269, 272,
 273, 281, 283, 294, 299, 301, 302, 304,
 305, 308, 311, 319, 326, 327, 353, 358,
 359, 363, 367, 369, 374, 377, 378, 379,
 385, 386, 392, 396, 397, 399, 403, 405,
 406, 407, 408, 411, 412, 414, 422, 423,
 426, 430, 433, 434, 442, 443, 445, 446,
 448, 460, 462, 464, 475, 477, 482, 486,
 492, 493, 495, 496, 502, 504, 509, 510,
 512
 (incalesco) incalescat 27
 (incido) incidit 206-207; inciderint 368
 (incipio) incipit 1, 209
 (inclino) inclinat 100
 inclitus inclitum 2
 incomprehensibilis 99
 (incorrigibilis) incorrigibiles 453
 (incurro) incurrerit 357
 indecentia 153, 163
 indifferenter 383
 (indigentia) indigentiam 74, 75
 (indigeo) indigent 76
 indubitanter 288
 (induo) indueret 95; induitur 156; indutus
 157
 (inebrio) inebries 237
 ineffabile 235-236
 inestimabiliter 58
 inexplicabilis 33; inexplicabili 162
 infans infantibus 16
 infelix 494; infelices 508-509
 (inferior) inferiori 270
 (infinite) infinitum 89
 (infirmitas) infirmitates 87-88
 (inflammo) inflammat 212; inflammat 122,
 482; inflammari 39
 (ingenium) ingenii 63
 ingratitude 389
 (inhonestus) inhonesta 201; inhonestum 248
 (inimicus) inimicos 173; inimicis 361
 (iniquus) iniqua 349, 367; iniquum 248
 (iniuria) iniurie 378; iniurias 309, 382
 (iniurio) iniuriari 383
 (iniustitia) iniusticie 378; iniusticiam 312;
 iniusticias 309, 381
 (innumerabilis) innumerabilem 142; innumera-
 biles 68
 (innuo) innuit 119
 inobedientia 113
 (inquieta) inquietant 458
 (inquo) inquit 162
 (inquiri) inquirens 352
 (insidio) insidiantur 239
 insignio insignivit 5
 insuper 50
 intellectualis 21
 intellectus intellectum, 19, 20; intellectu 22
 (intelligibilis) intelligibilia 23
 (intendo) intendit 424; intendens 240
 (intentio) intentionem 413-414; intentione
 449
 inter 52, 324
 interdum 506, 506-507
 interminabilis 33
 (interrogo) interrogatus 262; interrogata 151
 (intimus) intima 242
 (intrinsecus) intrinseca 61, 62
 (intueor) intueretur 145; intueri 241; intuen-

- dum 145
 (inritus) intuitum 219
 (invenio) invenies 400; inveniat 243; invenire 240
 invicem 160
 (invideo) invidendo 283
 (Ioannes) Ioanne 203
 ipse 34, 395, 479; ipsius 25, 98, 106, 295, 338, 483; ipsi 350; ipsum 20, 35, 41, 95, 295; ipso 22, 54, 73, 302, 304, 353; ipsis 394
 (irasco) irascendo 283
 (is) ea 24, 78, 219, 297; id 459; eius 27, 83, 87, 90, 124, 145, 304, 330, 408, 439; ei 11, 23, 77, 170, 195, 207, 220, 420, 437, 438; eum 27, 51, 114, 116, 183, 200, 362, 376, 390, 392, 436; eam 5, 7, 15, 407, 427, 475; eo 363, 397, 495; eorum 136, 457; eis 79, 208, 217, 311, 396; eos 211, 247, 344, 388; eas 399
 (iste) ista 32; istud 103; isto 377; istos 326
 ita 161, 229, 247, 355
 item 179
 iterum 194, 253
 (iudex) iudicibus 320
 iudicium 477, 489; iudicii 139
 (iudico) iudicatis 328; iudicabitur 292, 296; iudicaretur 96-97, 269, 277; iudicari 98
 iuramentum 346; iuramento 345
 (iurisdiction) iurisdictionis 352; iurisdictionem 311, 318
 iuste 457, 460; iustissime 373, 456
 iustitia 10, 12, 113, 331, 334, 344, 362, 449, 510; iustitie 11, 18; iustitie 290, 305, 306, 343, 468, 476; iustitiam 302-303, 304, 313, 314, 316, 323, 324, 332, 345, 366, 382, 473
 iustus 441, 451; iusti 135; iusto 444; iustorum 443
 iuxta 157
 (latro) latrones 439
 laudo laudabit 246; laudare 13, 229, 295, 396; laudatur 260; laudetur 250; laudaretur 416-417; laudandum 28, 227
 laus 483
 (ledo) ledatur 331, 334; ledi 361
 legalis 177; legalior 174
 (legalitas) legalitatis 290; legalitatem 446
 (legitimus) legitimi 197
 leo 183, 190, 275; leonem 185
 leporarius 269
 (lepus) leporum 272
 (letifico) letificat 58
 (lex) legis 358, 368; legem 476
 (liberalitas) liberalitatis 291; liberalitate 15, 57
 (liber) libro 319, 327, 475
 liberaliter 438
 (licentia) licentiam 420
 (liceo) licet 145, 392
 (locus) loca 341, 352
 (loquor) loquente 250
 Lucas 116
 (luceo) luceat 257
 lucrum 429
 (lumen) luminis 156; lumine 157
 lupus 281
 lux 257; lucis 447, 448
 magis 56, 118, 325, 329, 338, 392, 393
 (magnates) magnatibus 93
 (magnitudo) magnitudinem 31
 (magnus) maior 388, 389; maiorem 436-437; maioribus 325
 maiestas 99; maiestatis 89; maiestati 113
 malitia 436
 (malitiosus) malitiosos 453, 462
 malus 251
 manus 110; manum 171
 Maria 297
 materia 394; materiam 55
 (Mattheus) Mattheo 135, 257
 maxime 326, 342, 377, 456, 465
 medio mediante 18
 (meditatio) meditationis 41; meditationum 492
 (meditor) meditatur 335, 337, 504; meditabitur 510; medietur 90, 501-502; meditari 242-243; meditatat 500
 (melior) cf. bonus
 (melius) cf. bene
 (melodia) melodiis 416
 (membrum) membra 454; membrorum 62
 mens 90; mentis 340; mentem 144, 237, 449, 482; mente 333, 334, 366, 445
 mensura 45, 51, 104, 118; mensuram 48, 50, 91
 (mensuro) mensurare 82; mensurari 102
 (meritum) merito 16, 18; meritorem 160-161
 (mereor) mereri 56
 (merus) mera 14
 (meus) meum 236, 243; meam 237; mi 241
 milium 506
 (milvus) milvo 278
 minister 305
 (minor) cf. parvus
 (minus) cf. parve
 mirabilis 138; mirabili 163
 (misereor) miseretur 401
 misericordia 398, 478; misericordiam 497
 (mitto) mittit 214; misit 211; missos 207
 (modero) moderare 373
 (modus) modo 358, 375, 377, 386, 394; modos 335; modis 492
 molendinum 499
 (molesto) molestentur 351
 (molo) molit 501, 504
 (moneta) monete 428; monetam 425-426
 (monetarius) monetariis 429

- (moror) morabitur 510
 (mors) mortis 180, 221, 225; morti 106;
 mortem 111, 223, 226
 mortalis 92, 98
 (mortalitas) mortalitatis 143-144
 mulier 150
 (multiplex) multiplicem 208
 (multiplico) multiplicantur 464
 (multitudo) multitudinem 30
 (multus) multa 471; multo 118
 (mundus) mundi 148, 149
 (murilegus) murilego 271
 (mus) muri 288; mures 270
 musca 183, 187; muscam 184
 mysterium 236
- nam 89, 92, 108, 135, 141, 214, 288, 308,
 345, 386, 406, 436, 444, 452, 491
 (narro) narrari 126
 natura 97, 111, 114; nature 81, 88, 267, 271,
 272, 274, 405; naturam 83, 87, 106, 112,
 393, 405, 406, 408; naturas 107
 (naturalis) naturalem 63; naturali 226
 naturaliter 227
 ne 334, 351, 436
 nec 55, 74, 128, 187, 188, 190, 313, 345, 346,
 353, 355, 358, 359, 361, 363, 438, 508
 necesse 487
 necnon 461
 (negligo) negligit 209, 217; negligens 365
 nemo 82, 141, 265; nemini 383
 (nequam) nequior 418
 neque 197, 476
 (nequeo) nequeat 101
 nihil 126, 240, 248
 nisi 11, 18, 133, 144, 225, 266, 290, 318, 466
 nobilis 261, 273, 279, 292; nobilior 273, 279-
 280, 295-296
 (nobilitas) nobilitatem 265
 (nobilito) nobilitaverat 108
 (noceo) nocere 170, 288
 (nolo) nolit 496
 nomen 431, 514; nomina 149
 (nomino) nominetur 254-255; nominemur
 205
 non 10, 17, 49, 57, 68, 74, 76, 91, 128, 133,
 145, 170, 171, 187, 221, 223, 225, 229,
 243, 251, 254, 297, 303, 306, 315, 317,
 324, 328, 329, 331, 365, 375, 393, 397,
 398, 455, 458, 465, 468, 475, 487, 502
 (nos) nobis 147, 204
 (nosco) novit 373; notis 147
 (noster) nostram 127
 notabiliter 126
 (notifico) notificare 36
 (notitia) notitiam 36
 (notorius) notoria 465
 nullus 174; nulla 142, 161; nulli 289, 313,
 342, 409
 nunc 342
- nunquam 196, 218, 360, 427-428, 432, 435,
 438, 485, 493
 (nuntius) nuntiorum 210; nuntios 207, 209,
 215
 (nutrio) nutrit 461
- (obeo) obeunt 16
 (obligo) obligamur 227; obligatum 68
 (obsecro) obsecrando 232, 235
 obsequium 77
 (observantia) observantiam 305-306
 (obtrineo) obtrine 419
 (obvio) obvius 336
 occulte 427
 (occultus) occultam 414
 (occupo) occupat 482, 491
 (occurro) 337
 oculus 128
 odium 369
 (offendo) offendit 408; offendere 200; offen-
 dendi
 201
 (officialis) officiales 345, 367; officialibus 331,
 353
 officium 471, 472; officia 342
 (olla) 183, 187
 omnimode 437
 omnis 73, 102, 251, 291, 319; omni 448;
 omnem 115, 126-127, 127; omnes 107,
 146, 147, 148; omnia 72, 76, 77, 122, 136-
 137, 140, 148, 168, 176, 373, 443; omni-
 bus 67, 70, 109, 137, 139, 141, 320, 361,
 441
 (operatio) operationem 31
 (operio) operirer 95
 (opero) operetur 266
 (opprimo) opprimunt 348; opprimantur 365
 (optimus) cf. bonus
 opus 97, 270, 431, 450; opera 256, 260, 290,
 298; opere 230, 446
 ordeum 504
 (ordo) ordinem 31
 (origo) originem 30
 (orior) oritur 340
 (orno) ornantur 154-155
 (os) ore 252
 (ostendo) ostendit 82, 103
- (pallio) palliare 418
 panis 501
 (pannus) pannis 95
 (parco) parcit 357
 (pars) partem 297; parte 11, 14; partes 154;
 partibus 153, 163
 (parve) minus 315, 324, 395
 (parvus) minoribus 324-325
 (passio) passionis 236
 pastor 434
 (pateo) patet 117, 404; patens 228
 pater 434; patris 135-136; patrem 199-200,

- 258; patre 245
 (patior) patitur 354, 455; patientur 479; pa-
 teretur 111
 patria 123, 125
 (paucus) pauca 470; paucissimi 342
 Paulus 132
 (pauper) pauperis 401; pauperem 387; pau-
 peres 348, 350-351, 356, 368; pauperum
 386; pauperibus 393
 pavementum 94
 (pavo) pavonem 285-286
 (pax) pacem 173, 459
 (peccatum) peccato 192, 405
 (pecco) peccandi 420
 (pecuniarius) pecuniaria 456; pecuniariam 359
 pena 195; penam 357, 359, 368
 penuriosus 440
 per 6, 8, 11, 20, 24, 25, 26, 29, 34, 37, 55,
 78, 101, 110, 112, 131, 134, 144, 148, 150,
 151, 152, 184, 185, 190, 203, 218, 223,
 225, 235, 247, 249, 260, 261, 341, 344,
 348, 349, 371, 375, 378, 393, 404, 413,
 419, 424, 428
 (perdix) perdicem 279
 peregrinus 314, 321-322; peregrino 313, 317,
 383
 (pereo) perire 493
 perfecte 332, 471-472
 periculum 202, 206; periculi 182, pericula
 198
 (permitto) permitit 355-356
 (perniciosus) perniciosorum 459
 (perpendo) pendere 86; penditur 51
 persona 302; persone 83, 132, 407; persona-
 rum 354
 (personalis) personalia 53
 (pervenio) pervenire 213
 (perverto) pervertit 408
 peto 236; petat 314
 (petra) petram 484
 (philomena) philomenam 287
 philosophice 504
 (pietas) pietatis 291
 (pix) picem 507
 (placeo) placuerint 172
 plene 35, 112, 503
 (plenitudo) plenitudinem 73
 (plenus) plena 511
 plus 68, 337; plures 337
 (pono) ponit 216, 218; posuerit 224
 (potens) potentes 479
 potenter 479
 potentia 32; potentiam 348; potentiis 5
 populus 462, 463; populo 416, 454
 (porcus) porcum 284-285
 possibilis 11; possibile 26
 (possideo) possidere 264
 (possum) potest 10, 15, 84, 101, 102, 126,
 174, 225, 266, 361, 385, 486, 493; possunt
 133, 170, 508; potuit 56; poterit 91, 98,
 193; possit 176; posset 6, 82, 141, 143,
 145, 153, 161, 248
 post 17, 70
 postmodum 193
 potentia potentiis 5
 potestas 319, 321; potestatem 318
 pre 12, 457
 (precedo) precesserit 466
 preceptum 119
 (predictus) predicto 374-375; predicta 474;
 predictis 491-492, 498
 (prelatio) prelationis 66
 (premio) premiat 452
 (premo) premit 461
 (preparo) preparavit 129
 (presens) presentis 165; presenti 26, 29, 131;
 (preses) presidium 349
 (presum) preest 311; presunt 478
 preter 240, 242
 (pretiosus) pretiosus 427; pretiosior 109
 (prevenio) preveniri 361
 primo 29, 52, 53, 54, 71, 78, 81
 (primus) prima 203; primum 45, 181
 princeps 303, 310, 332, 341, 347-348, 355,
 360, 364, 369, 381, 387, 391, 410, 425,
 432, 444, 451, 457, 467; principis 322,
 327, 389, 417, 430, 473; principe 315,
 380; principi 376, 430, 444; principibus
 93, 320, 474
 principalis 181
 principaliter 270
 principatus 371, 374, 389-390, 466; principatu
 385, 392, 464; principatibus 377-378
 principium 55
 (privatio) privationem 375
 (privatus) privata 53, 302, 437; privato 231,
 232; privatam 432
 (privilegio) privilegiavit 69
 pro 89, 106, 175, 330, 363
 probabiliter 343-344
 (procedo) procedat 251; procedentibus 162
 (processus) processu 370
 procul 90, 292, 465, 501
 (procuro) procurando 349-350
 (profanatio) profanatione 403
 (profero) proferat 246
 (proficio) proficere 242; proficeret 271
 proinde 338, 395
 (promissio) promissionem 446, 502
 (promoveo) promovetur 428-429, 483
 (propono) proposita 513; proposito 214
 (proprius) propria 435; proprium 414, 472;
 propriam 2, 414-415, 516
 propter 4, 35, 72, 74, 75, 79, 127, 170, 180,
 189, 221, 306, 307, 309, 326, 442, 445,
 458
 (prosequor) prosequatur 289
 prosperitas 168, 167; prosperitatem 437
 prout 395
 (proverbium) proverbiorum 398, 401-402;

- proverbii 172, 386-387, 442, 463
 (proximus) proximum 411, 422; proximis 93
 prudens 199, 206, 209; prudentis 197; prudentissimus 493
 prudentia 197, 512; prudentie 291; prudentiam 64
 (pruna) prune 188; prunas 183, 190
 (psalmus) psalmi 157; psalmo 137
 psalmista 170
 (publicus) publica 303, 342, 428, 435, 436; publico 231; publicam 433, 459, 460, 473
 (pugno) pugnat 363
 (pulcritudo) pulcritudinis 211; pulcritudinem 31, 208; pulcritudine 163, 210
 (pulvis) pulvere 94-95
 (pullus) pullorum 278
 purpura 95
 (putredo) putredinem 100
 (putridus) putrida 454
- qualis 495 qualem 204; quales 87; qualia 256, 275
 qualitas 8; qualitatem 6
 qualiter 140
 quamdiu 143, 179, 187
 quando 83, 105, 123, 207, 296, 341, 464
 quandoque 373, 375
 quantus 86; quanta 46, 88; quantum 26, 46, 103, 105, 133-134, 185, 299, 301, 448, 449, 450, 512
 (quartus) quartum 410; quarto 402
 quasi 247
 quatenus 112
 quatuor 312, 467
 -que 95, 444, 454
 quemadmodum 16
 qui 16, 17, 34, 131, 140, 181, 203, 211, 228, 259, 284, 294, 328, 329, 332, 336, 342, 373, 387, 401, 408, 448, 457, 467, 474, 477, 480, 491, 494, 496, 504, 506, 508, 509; quis 252; que 1, 25, 51, 53, 54, 113, 129, 141, 145, 150, 168, 260, 266, 274, 280, 289, 297, 298, 300, 371, 408, 496, 515; quod 47, 56, 57, 74, 80, 84, 89, 101, 103, 108, 114, 117, 118, 127, 128, 130, 134, 136, 137, 139, 153, 156, 158, 161, 162, 170, 172, 175, 191, 194, 206, 227, 228, 229, 247, 249, 269, 272, 281, 286, 294, 317, 320, 331, 341, 344, 348, 355, 356, 363, 370, 392, 398, 403, 407, 410, 413, 417, 419, 424, 436, 442, 448, 451, 481, 488, 495, 500; quid 98, 263; cuius 146, 173, 186, 188; cui 15, 225; quem 82, 277; quam 6, 8, 37, 56, 61, 68, 107, 113, 123, 140, 215, 221, 265, 316, 325, 329, 353, 395, 437, 445; qua 45, 48, 50, 58, 125; quo 81, 86, 192, 430, 493, 495, 501; quorum 511; quos 68; quas 261; quibus 6, 30, 34, 146, 154, 159, 198, 202, 305, 326, 335, 350, 369, 378, 379, 469, 479, 482, 483, 496
- quia 14, 71, 91, 126, 146, 167, 171, 173, 191, 196, 222, 227, 313, 333, 334, 360, 362, 375, 374, 418, 451, 456, 470, 475, 477, 484
 quicumque 39, 311, 481; quecumque 176; cuiuscumque 66; quocumque 238, 316
 quidam 59, 262; quedam 132, 150, 370; quendam 152; quodam 262
 quidem 62, 125, 334
 (quies) quieti 367
 quilibet 298; cuiuslibet 161; cuilibet 316
 (quiquam) quicquam 413; quemquam 193
 quisque 53, 101, 246
 (quisquis) quicquid 238-239, 433
 quoad 445, 446, 447
 quomodo 152
 quoniam 10, 21, 54, 75, 168, 181, 270, 288, 318, 329, 427, 431, 453
 quoque 277, 280, 286, 324, 498
 quot 87
 quotienscumque 412, 422, 425
- (radius) radii 158, 159; radios 37; radiis 158, 162
 (rapius) raptum 131, 150; rapiendo 281
 ratio 146, 173; rationis 17, 222; rationem 19, 23, 431; ratione 226, 277
 (ratiocinare) ratiocinando 23-24
 rationalis 2, 8, 103, 516; rationali 5
 (recipio) receipt 54; recipientis 16
 (rectus) rectam 355
 (reddo) reddit 451; reddere 324, 382
 (redemptio) redemptionis 80; redemptione 197, 455
 (regius) regiam 65
 (regno) regnas 245; regnantibus 463
 regnum 308; regno 135
 (regratio) regratiando 232, 233
 (relinquo) relictis 93
 (reluco) relucet 32; relucebunt 142
 (reperio) reperiet 89; reperitur 363; reperietur 511-512
 (repono) reponit 492, 494-495
 (reputo) reputant 346
 (requiesco) requiescat 243
 (requiro) requirit 512-513
 res re 21, 148, 500, 508; rebus 13, 147, 222, 224, 487
 (resero) reseravit 59
 (respondeo) respondit 153, 263-264
 (retorqueo) retorquet 414
 (reverentia) reverentie 199
 rex 303, 310; regis 10; regem 3
 (ribaldus) ribaldi 95, 98; ribaldum 94, 96
 robur 62
 (Romanus) Romanos 167, 319
 (roto) rotatur 500
 (rubrico) rubricatum 239

- sabulum 488-489
 (sacer) sacrorum 403
 saltem 88
 (salus) salutem 263, 264, 265, 304, 306-307, 307
 (saluto) salutando 232, 233
 salvo 492-493
 sancte 189
 (sanctus) sancta 150; sancti 161; sancto 237, 239; sanctis 137, 138, 142
 (sanguis) sanguinis 108; sanguinem 110; sanguine 237, 239
 sapiens 262, 268; sapientis 197-198; sapientem 58-58; sapientibus 293
 sapientia 32, 510; sapientie 320, 327, 475; sapientiam 63-64
 (satago) satagit 284
 satis 101
 (satisfacio) satisfieret 112
 (saucio) saucies 237
 (scientia) scientiam 63
 scilicet 134, 166, 182, 189, 215, 230, 271, 290, 312, 333, 365, 392, 449, 467-468, 485
 (scio) scit 191, 194; sciat 24, 176; sciens 424
 (scolaris) scolarium 512
 (scribo) scriptum 233
 scriptura 76, 128, 308; scripturam 134; scripturarum 37; scripturas 34; scripturis 41
 scurrilitas 254
 (seculum) seculi 222
 secundum 1-2, 30, 46, 141-142, 160, 476, 507, 515-516
 (secundus) secunda 196; secundo 34, 60, 78-79, 80, 105, 403
 securitas 166; securitatis 196; securitatem 179
 sed 17, 20, 40, 50, 76, 102, 140, 155, 230, 249, 252, 271, 278, 304, 307, 328, 330, 343, 354, 378, 435, 458, 469, 486, 494, 502, 506, 508
 (sedeo) sederet 92; sedentem 94
 semel 192
 (semino) seminetur 248
 semper 175, 199, 201, 238, 288, 317, 334, 335, 354, 391, 396, 433, 435, 439, 440, 441, 494
 sensibilis 148; sensibillum 216; sensibilibus 23, 25
 (sensus) sensum 127; sensu 510
 (separo) separabitur 496-497; separari 223
 (sepe) sepius 344
 sermo 251; sermonem 450; sermones 247
 (servo) servat 445; serva 264, 265; servet 302; servare 266, 304, 391; servandam 346
 (servus) serve 470; servis 469
 seu 12, 53, 318, 331, 335, 380, 383, 473
 si 86, 90, 92, 192, 235, 246, 252, 265, 269, 271, 273, 279, 280, 281, 283, 286, 288, 289, 294, 302, 303, 314, 357, 368, 387, 415, 416, 419, 465, 486, 490, 498, 500
 sic 25, 64, 67, 84, 86, 159, 200, 240, 257, 281, 287, 383, 396, 408, 447, 459, 473
 sicut 11, 59, 76, 119, 120, 134, 135, 157, 158, 183, 187, 190, 232, 235, 303, 322, 323, 382, 405, 415, 472, 488
 (similis) simile 498; simili 277; similia 275, 507; similibus 64, 67, 416
 similiter 187-188, 214, 382
 (simulo) simulat 412-413, 422-423
 sincerus 177; sincerior 174
 sine 104, 117, 118, 197
 (singulus) singulis 451
 sive 24, 143, 250, 272, 287, 290, 310, 383, (socius) socio 59
 sol 134, 135
 (sollemnizo) sollemnizaret 415
 sollicite 330, 352
 (sollicito) sollicitetur 28
 sollicitudo 338
 solum 21, 49, 229, 266, 306, 329-330, 469
 (solus) sola 57; solo 21
 (sopio) sopitur 366
 specialiter 326
 species speciei 54, 60-61; speciem 299
 (spes) spe 508
 (spiritualis) spirituales 107; spiritualia 75; spiritualium 75
 spiritus 21; spiritui 151
 (splendidus) splendidis 166
 (splendor) splendore 286
 sponsa 206, 207; sponse 197; sponsam 215
 (sponsus) sponsi 212; sponso 207-208, 211; sponsum 209
 sponte 444
 (stabilis) stabile 485
 (stabilitas) stabilitate 468
 (statera) stateram 355
 statim 194
 status 147; statum 132, 151; statu 143
 (statutum) statuti 358; statuta 349
 (stella) stelle 158; stellae 72
 (sterilitas) sterilitate 376
 (stipula) stipulam 507
 (structura) structuram 484
 (struo) struit 420
 (studeo) studet 432; studeat 288; studeret 419
 (studium) studio 41, 228, 312
 stultiloquium 254
 (stultus) stulta 207, 216; stultissimus 494
 (suavitas) suavitatis 503
 sub 418
 (subditus) subditi 322, 347; subdito 314, 315, 316, 383-384; subditorum 317, 369-370, 423, 444; subditis 304-305, 313, 315, 323, 332, 353, 433, 438; subditos 324
 (sublimis) sublimioris 267, 274
 (sublimo) sublimandum 100
 (subripio) subripit 376-377
 (subtilitas) subtilitatem 63

- (sufficio) sufficit 302, 303
 (suffoco) suffocari 336, 344
 (sui) sibi 215, 424; se 20, 22, 25, 34, 37, 41, 55, 67, 73, 95, 100, 103, 129, 278, 288, 302, 304, 353, 404, 406, 423; secum 96
 (sum) est 9, 11, 12, 14, 26, 57, 84, 113, 118, 121, 125, 146, 173, 175, 181, 182, 196, 197, 203, 221, 228, 233, 252, 259, 294, 305, 313, 319, 320, 329, 330, 360, 362, 370, 393, 408, 410, 448, 468, 469, 472, 481, 487, 494, 495, 498; sunt 52, 87, 146, 165, 188, 260, 275, 342, 453; erat 109; fuisti 470; fuerat 150; erit 136, 139, 140, 143, 292, 296, 424; fuerit 194, 302, 364; sit 21, 45, 46, 88, 241, 242, 310, 322, 514; simus 205; sint 394, 395, 465; esset 55, 56, 388, 389, 418; essent 77; esse 174, 256; foret 97; fore 97
 (summus) summa 9, 12, 113; summi 10; summe 11; summum 228
 super 107, 122, 470, 488
 (superbia) superbie 347
 (supero) superat 126; superari 190, 361; superarus 193, 364
 suppliciter 236
 (suppono) supponit 171
 supra 471, 483, 485, 500
 (supradictus) supradicta 312, 467; supradictis 509
 (suus) sua 14, 95, 107, 204, 438; suum 12, 152, 212, 217, 218, 223, 224, 244, 471, 491, 494; sui 11, 14, 74, 79, 92, 109, 110, 169, 307, 468; sue 4, 36, 38, 83, 267, 272, 299, 300, 307, 352; suam 5, 172, 482; suo 43, 59, 96, 116, 175, 177, 208, 392, 505; suarum 484; suos 215, 426, 427; suas 36, 350, 419; suis 137, 138, 315, 331, 480
 (tabula) tabulis 399
 talis 101, 114, 292, 355, 360, 364; tale 486; tali 85, 91, 211; talem 106, 190; tales 455, 464; talia 256, 351, 490; talibus 69, 162, 417, 481
 taliter 268, 456
 tam 61, 123, 263, 352
 tamen 97, 145, 393, 413, 458
 tanquam 177, 214, 454, 499
 tantum 100, 129, 266, 269, 304, 424, 430, 502
 tantummodo 35, 289
 (tantus) tanta 159; tanto 388
 (tardo) tardabit 465
 temperamentum 264
 temporalis 343; temporale 492; temporalia 504
 (tempto) temptaverit 192; temptare 193
 (tempus) temporis 370
 (teneo) tenet 354; tenetur 322, 382
 (terra) terram 328
 tertio 398, 405
 tertius tertium 3
 (testis) teste 203, 296, 447
 (testor) testatur 76, 308
 (texo) textitur 159
 (thesaurizo) thesaurizat 495; thesaurizans 496; thesaurizandi 490-491
 (thesaurus) thesaurum 492, 494; thesauros 426
 (thessalonicensis) thessalonicenses 138-139
 (chronus) throni 92; throno 93, 96
 (timeo) timer 182, 190, 191, 200, 221, 223, 334, 344
 (timor) timonis 337; timorem 199; timore 197, 201
 (tolero) tolerante 380
 (tormentum) tormenta 479; tormentis 479
 (torpeo) torpet 366
 (torqueo) torquebunt 368
 totus 240; tota 163; totius 182; toto 120, 228, 312; totum 110, 224
 (tractatus) tractatu 512
 (transcendo) transcendit 147
 (transeo) transeuntibus 487
 (transfero) transfert 374; transfertur 308
 translatio 465; translationis 377; translationem 370-371
 (Trinacria) Trinacrie 3
 tripliciter 385
 (triumpho) triumphat 362
 (tu) te 238, 240, 242, 243, 398, 471; tecum 241
 tunc 292, 418
 turpitudine 254
 (tuus) tua 241; tuum 120; tue 236, 399; tuo 120, 237, 239, 399; tuis 236
 tyrannus 434, 437, 461; tyranni 431
 ubi 99; ubique 362
 (ullus) ullo 358
 ultra 36
 umquam 363
 unde 39, 56, 150, 186, 250, 321, 332, 347, 351, 367, 438, 455
 (unitas) unitate 83, 407
 (universitas) universitatis 71; universitatem 215-216
 (unus) una 108; unius 158; uno 368, 374
 ursus 275
 usque 94
 usus usum 17
 ut 9, 20, 23, 25, 37, 62, 77, 78, 79, 111, 118, 132, 135, 204, 226, 239, 252, 275, 302, 308, 318, 336, 386, 401, 416, 426, 432, 434, 447, 462
 utilitas 46, 428, 436; utilitatem 432, 434, 460; utilitate 435
 (utor) uritur 377; uteretur 79
 (vaco) vacans 366
 (valeo) valeam 240, 241

- (varietas) varietatem 142; varietate 160, 162
 vel 46, 66, 78, 99, 126, 191, 247, 271, 272,
 274, 307, 336, 350, 358, 365, 376, 384,
 414, 455, 464
 (venatile) venatilia 274
 veraciter 295
 (verbum) verbi 314, 341, 367, 415, 425; ver-
 bo 229, 230, 446; verborum 511; verbis
 133
 vere 84, 202, 227, 261
 (verecundus) verecundis 153, 163
 vero 12, 14, 23, 48, 65, 206, 217, 227, 246,
 256, 260, 283, 284, 289, 303, 351, 375,
 385, 405, 410, 443, 453, 474, 504
 (verto) vertam 238
 verus 179, 196, 200, 202, 229, 431; veri 217,
 256, 430; verior 174
 (vester) vestra 257, 258; vestro 252; vestrum
 258
 (vestimentum) vestimento 157
 vestis 159; veste 156; vestium 286
 via 124, 165; vie 172; vias 335
 (vicinus) vicino 384; vicinorum 423
 (video) videt 207; vidit 128; videte 204;
 videam 238; videant 258; videntur 158,
 168-169; videndum 132
 vigilantia 338
 vigilia 340
 (vigilo) vigilar 330, 332; vigilare 327
 (vigoro) vigorandam 43
 vilis 269; vilissimus 277
 vilissime 106
 (vinco) vincatur 192-193; vinci 191
 (violo) violando 348
 (violentus) violentam 371, 378
 virtus 321; virtute 502; virtutum 260-261
 vis 264, 265
 visio 58
 (visito) visitat 352
 vita 26, 29, 131, 417; vite 166, 502
 vitium) vitio 347
 (viciosus) vitiosos 452, 461
 (vito) vitat 201, 206; vitare 312, 410
 (vituperare) vituperat 461; vituperari 249
 (vivo) vivis 244; vivit 179; vivere 456
 (voco) vocat 116
 (volo) vult 175, 215; voluit 35, 83, 86-87,
 106; velit 496; voluerit 15, 39, 86, 110,
 406; volens 4
 (voluntas) voluntatem 476
 (volvo) volvitur 499
 vos 479, 480; vobis 155, 255, 477
 (vox) voces 146, 148
 (vulgaris) vulgarium 508
 vulgariter 506
 (vulnero) vulneretur 331; vulnerari 242, 335-
 336, 344
 (vulnus) vulnere 241; vulneribus 237
 (vulpes) vulpem 284
 (zelo) zelat 330
 (zelus) zelo 487

TAULA DE CITACIONS BÍBLIQUES

Els números col·locats després del signe d'igualtat (=) remetent a les línies del text de l'*Allocutio christini...*, la identificació bíblica de les quals es troba en l'aparat de fonts o en les notes complementàries de l'edició de les pàgines anteriors. Les sigles dels llibres bíblics són les emprades per l'«Obra del Sant Evangeli» en les seves edicions del text llatí de la *Vulgata*.

<i>Deut</i>	<i>Mt</i>
I, 17 = 354	V, 16 = 257-259
IV, 19 = 76-77	VII, 24 = 483-484
VI, 5 = 120	XIII, 43 = 135-136
XVII, 20 = 355; 455-456	XXII, 37 = 120
XXX, 6 = 120	XXV, 21. 23 = 470-471
<i>Ps</i>	<i>Mc</i>
VIII, 5-9 = 76-77	XII, 30 = 120
XXXVI, 24 = 171-172	XVI, 15 = 70-79
LXVII, 36 = 137-138	
CIII, 1 = 157	<i>Lc</i>
<i>Sap</i>	IX, 31 = 116
I, 1 = 327-328	X, 27 = 120
VI, 2. 4 = 319-321	42 = 296-297
5-7 = 475-479	<i>Ac</i>
<i>Prov</i>	VII, 55 = 132
III, 3-4 = 398-400	X, 34 = 354
33 = 442-443	<i>Rom</i>
XIV, 31 = 401-402	I, 20 = 78
XVI, 7 = 172-173	VIII, 28 = 167-168
XVII, 5 = 386-387	XIII, 1 = 319
XVIII, 5 = 354	
XXIX, 2 = 463	<i>1Cor</i>
<i>Eccle</i>	II, 9 = 128-129
X, 8 = 308-309	XV, 28 = 136-137
<i>Eccli</i>	<i>2Cor</i>
XIV, 22 = 509-511	XII, 2 = 132
<i>Tb</i>	<i>Epb</i>
III, 24 = 10	IV, 29 = 251-253
	V, 3-4 = 253-255

	9 = 447-450	<i>Iac</i>	
<i>1Tbess</i>			II, 1 = 354
	I, 10 = 138-139	<i>IPt</i>	
<i>2Tbess</i>			V, 8 = 182-183
	I, 10 = 138-140	<i>Ilo</i>	
<i>1Tm</i>			III, 1 = 203-205
	VI, 15 = 92-95		

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1329 maig 15. Messina

ARM, A. H. 426, f. 48r

Frederic de Sicília, després d'haver-se adreçat repetides vegades al rei Sanç de Mallorca, altra vegada escriu al rei Jaume III de Mallorca demanant justícia a favor dels seus súbdits sarraïns captius de pirates mallorquins

Datació de registre: «Decimo kalendas augusti anno Domini Millesimo CCC XXIX».

Anotació marginal: «Die et anno predictis, sequentes litere fuerunt registrate ad instantiam Johannis de Bentiueyna, porterii illustris regis Frederici».

Serenissimo principi domino Jacobo, illustri regi Maioricarum, comiti Rossionis et Ceritanie, ac domino Montispessulani, karissimo consanguineo suo ut filio, Ffridericus, Dei gratia rex Trinacrie, salutem et prosperorum successuum incrementa.

Per plures et diversas nostras litteras scripsisse recolimus domino Regi Maioricarum, patruo vestro memorie recolende, super piratica predicta et disrobaria personarum et rerum, quas pirate vestri Regni Maioricarum predicti et alterius vestri domini contra saracenos subditos et fideles nostros insularum Gerbarum, Kerkinarum et Pantellarie exercuerunt hactenus nequiter, nec propterea pirate ipsi se voluerunt compescere aut aliquid abstinere, quin piraticam predictam et disrobariam predictas de die in diem continuarent nequius ac dictos subditos et fideles nostros in eorum manifestum preiudicium, dispendium et iacturam piratico more deterius agitent adeo quod, sicut est datum nobis intelligi, dampna personarum et rerum illata sarracenis predictis per eosdem piratas ascendunt [ascendunt] summam unciarum sexmilium et ultra. Et quod est piratis ipsis imputabilius ac sarracenis predictis intolerabiliter [*lect dub pro intolerabilius?*] et certo nobis pro ipsis, in quantum sunt nostri subditi et fideles, predictos sarracenos, quos dicto piratico more ceperunt, vendiderunt diversis persone [personis] regni vestri et preter illos qui se redimerunt a manibus detinentium ipsos, nonnulli ex eis in predictis partibus remanserunt et remanent capitani [captivati], quod utique vestra filiatio non deberet ulterius aliquatenus substinere [sustinere]. Uno [Unde], ad requisitionem procuratoris dictorum sarracenorum dampna passorum, exhibitoris presentium, de excessibus predictorum piratarum factis contra sarracenos eosdem mediante iustitia compescere [compescere], corrigere et punire, ita quod eis esset ad penam et aliis ad terrorem. Et quia nequimus amodo tolerare ulterius querulas voces et reclamaciones predictorum subditorum nostrorum atque fidelium, quin eis iustitiam observemus, serenitatem vestram omnia [omni] qua possumus affectione rogamus ut, priusquam ad id quoacte [coacte] deveniamus inviti, predictam [predictum] procuratorem honore vestro nostroque intuitu recomendatum susipientes [recomendatum susipientes], si placet, dignemini ad instantiam supplicationis [supplicationis] pro-

curatoris eidem [eiusdem], sibi pro parte sarracenorum predictorum per piratas vestros dampna passorum mandare et facere vel fieri facere iustitie complementum et saracenos dampnificatos predictos post recuperationem rerum et bonorum ipsorum pristinae restitui liberati [libertati] taliter quod cum literis assecurationis et favoris vestrorum sub conductu procuratoris predictum [predicti?/predictorum?] redire ad propria valeant nec sit opus super huiusmodi facto vobis de cetero scribere aut subditos et fideles nostros a vestris fidelibus, a quibus manuteneri et deffendi deberent merito, indebito ulterius gravari non contingat.

Datum Messine, .xxvj. julii .xj. indictionis.

2

1329 agost 26. Messina

ARM, A. H. 426, f. 48v

Frederic de Sicília recomana a Jaume III de Mallorca un sarrat de Gerba que va a Mallorca a fi d'alliberar el seu fill, Soliman Bisabar, captiu a l'illa del pirata Jaume Marí.

Serenissimo principi, domino Jacobo, illustri regi Maiorice, comiti Rossilionis et Ceritanie ac domino Montispessulani, karissimo nepoti suo, Ffridericus, Dei gratia rex Trinacrie, salutem et omnium incrementa bonorum.

Accedens nuper ad presentiam nostram Sabar bin Machamet, sarracenus de Gerbis, subditus noster, exposuit [exposuit] quod dum Soliman Bisabar, filius dicti Sabar, rediret cum quadam barcha de Terra Capissi ad insulam nostram Gerbarum, Marinus de Maioricis [Jaume Marí], fidelis vester, exercens piraticam cum quodam ligno suo in mari in partibus dicte insule Gerbarum, irruiet hostiliter in barcham predictam ac cepit abinde dictum Soliman necnon Musudam, servam nigram, ancillam Jachalef Binchamar, familiaris et subditi nostri, auferens ab eodem Soliman res quas in eadem barcha habebat ac eundem Soliman, dictas res suas et servam predictam, apud Maioricas seu alio quo voluit asportavit in predictorum Soliman et Jachaleph grave preiudicium, dispendium et iacturam. Et nobis humiliter supplicavit ut, cum ipse pro recuperando dictum filium suum et res predictas necnon prenominatam servam procuratorio nomine et pro parte dicti Jachalof ad presentiam vestram se conferre intendat, super hoc vobis nostras rogatorias litteras mitteremus. Eius itaque supplicatione iusta utpote per nos benigne admissa, quia de premissis cure nostre constare videtur, serenitatem vestram attente rogamus quatinus predicto Sabar ad celsitudinis vestre presentiam pro predicta causa de nostris licentia et beneplacito accedenti, predictum filium suum cum predictis rebus sibi captis, ut supra, necnon servam prefatam et in defectu predictarum rerum et serve iustum et competens premium earundem cum predictorum interesse et omni causa, ut iuris est, exclusis, si placet, morosis induciis contemplatione nostra infallibiliter restitui jubeatis, quod tantum erit utique gratum nobis quantum est iuri dissonum et displicibile

nobis fideles et subditos nostros ita male tractari a vestris, qui ubique in civitatibus, terris et locis nostris nostri domini [dominii] a nobis et nostris fidelibus, ut vos scire nequaquam ambigimus, tractantur benivole et amisse [amice].

Datum Masane, .xxvj. augusti, .xj. indicionis.